PUBLII VIRGILII MARONIS BUCOLICA, GEORGICA, ET AENEIS.

AD OPTIMORUM EXEMPLARIUM FIDEM RECENSUIT

RICH. FRANC. PHIL. BRUNCK.

ARGENTORATI

SUMTIBUS BIBLIOPOLII ACADEMICI.

MDCCLXXXV.

RICH. FRANC. PHIL. BRUNCK
REGIAE INSCRIPTIONUM
ET HUMANIORUM LITERARUM ACADEMIAE
SOCIUS
LECTURIS S. D.

ELEGANTI cuivis venustatis spectatori plurimis se dotibus novam hanc VIRGILII editionem commendaturam spero, quarum tres sunt, quae praemunitione aliqua indigere videntur, ne, quod laudi ducendum existimo, id contra vitio vertant ii, qui extra tritos calles numquam tuto pedem efferri posse autumant.

Quantum sinceri nitoris Virgilii carminibus restituerit nobilissimorum Criticorum, Nic. Heinsii et Pet. Burmanni industria, tot eruditorum ex omnibus Europae gentibus praeconia celebrarunt, ut nemini ignotum esse possit: quamvis id minus intellexerint quidam in arte sua excellentes typographi, qui Poëtam quum formis pulchrioribus excuderent, suone an aliorum consilio, neutram recensionem exprimere dignati sunt. At ubicumque vigent Criticae studia, suusque constat honor verae eruditioni, piaculum admittere videretur, qui Virgilium typis describeret aliter, quam ab Heinsio, aut a Burmanno post Heinsium constitutus est. Equidem recensiones illas ceteris omnibus multo perfectiores existimo: nec tamen ita laudibus eas efferri velim, ut inde praejudicium oriatur, quo liberale demoveatur ingenium ab omni conatu ad altius perfectionis fastigium enitendi. Quippe Virgilium non ita politum excultumque exhibent, ut priscae fraudis subinde non adpareant vestigia. Ac primum quidem ea in parte, quae merito praecipua censetur, cuique bene administrandae maxime judicii subtilitate et acumine usus est, lectionum dilectum dico, longe abest, ut nulla erroris humani culpa teneantur nobiles illi Duumviri. Namque alias mireris novam lectionem vel obscuram, vel minus concinnam, vel incertae fidei, quandoque etiam nullius,

ex nimio elegantiarum consectandarum studio, invectam in locum quem intentatum maluisses : alias in librariorum luto haereas, ob retentam pravam lectionem, cui alia sufficienda erat e probatissimis codicibus enotata. Deinde ubi labes manifesta libros omnes insedit, quam felici, adeoque probabili conjectura sustulerit primarii cujuspiam Critici ingenium, ut vix aliud quid ipsius Poëtae stylo exarari potuisse videatur; prava religio librariorum retinuit sordes, quibus foedari non debebat Virgilii purpura.

His vitiis occurrere volui; eoque splendidiori lumine Virgilii poësin cura mea effulsuram confido, quo certiorem habeo omnis fere mutationis auctorem. Is ipsius est Poëtae interpres omnium longe praestantissimus, CHR. GOTTL. HEYNE, cujus subacto in Virgilii lectione judicio, acuto ingenio, elegantissimaeque doctrinae, quodcumque boni est in hac editione, debetur. Nec solum exquisita illa Variarum Lectionum crisi, quae Burmannianae recensioni subjecta est in majore HEYNII editione, alteraque minore usus sum, quam haud paullo emendatiorem in tironum gratiam adornavit: sed quum propensam in me Optimi Viri voluntatem plurimis officiis, quibus utinam paria reddere possem, expertus essem, cum eo consilii mei caussas, occasionem, rationemque omnem communicavi, simulque rogavi, ut mihi quaecumque in Virgilii lectione mutanda censeret, commonstraret, et, si quid forte novi vel legendo vel commentando investigasset, quod in adversaria retulisset, ut ea meum in usum excuteret, omniaque, quae haberet ad Poëtae emendationem pertinentia, mihi submitteret. Non is est HEYNIUS, qui, quem virum a se amari dignum judicaverit, ei bonam operam commodare recuset; meaeque adeo petitioni, quamvis molestae, facilem se praebuit, eo, ut opinor, promtiori animo, quo semper paratior est innumeris in universam rem literariam meritis novum aliquem cumulum addere. His ego subsidiis ita uti decrevi, ut quamcumque novam lectionem ab HEYNIO meo publice probatam recepissem, eam nulla alia confirmarem auctoritate : quaecunque vero vel privatim ab eo monitus, vel animo obsecutus meo, immutassem, ea breviter in notis indicarem.

Multum me in Burmanni editione offendit orthographiae inconstantia, ad nullam certam rationem exactae, cujus tamen unum tenorem et ab ipso auctore et a peritioribus quibusque librariis perpetuo servari debuisse, nemo est qui non sentiat. Vetus illa Augustei aevi orthographia, pessimo exemplo a plurimis Poëtae editoribus neglecta, non satis accurata diligentia ab Heinsio explorata fuit. Formas complures constanter exhibet Mediceus codex, quarum partim ille raro adsumsit, partim, quod valde miror, prorsus contemsit. In his ego antiquitati insistendum duxi, vetustissimorumque librorum, quorum aetas Poëtae aevum propius adtingit, et Grammaticorum auctoritatem secutus, sedulitate quanta potui maxima genuinas formas revocavi. Inde est, quod hîc semper legas baca, *non* bacca, *unde* bacatum monile : praegnas, *non* praegnans : conjunx, totiens, quotiens, obtunsus ; *aliaque id genus, de quibus singulatim monere haud pretium est operae, quum vel e lexicis formae illae innotescant, Mediceumque codicem consulere nemo non possit, beneficio Pet. Franc. Fogginii, qui illius exempla pervulgavit typis excusa.*

In forma accusativorum pluralium tertiae declinationis in ES et in IS exeuntium nimium sibi indulsit Nic. Heinsius, hoc nomine correptus ab eminentissimae doctrinae viro, Romano Cardinali, Henr. Noris, Commentarii ad Cenotaphia Pisana p. 459. *Verum si quis Medicei codicis exemplum adtente perlustret, animadvertet librarium ipsum literas E et I temere permutare solitum fuisse. Nihil itaque mihi tutius visum est, quam praestantissimi illius codicis scripturam ad grammaticos canonas exigere, nec invitis veteribus libris terminationem per IS obtrudere, ubi ex illius ambiguitate obscuritas sententiae offundi possit.*

Genuinas formas perspectas habere multum interest ad Poëtae certam emendationem et supposititiorum versuum indagationem, quales in Virgilio plures, quam in quovis alio Latino poëta, occurrunt. Certum est, si quod aliud, manifestaque in luce positum a summo Critico RICH. BENTLEIO in egregia ad Terentii Andriam nota II. 1. 20. "*Veteres in nominibus substantivis exeun-*

„ *tibus in* ius vel ium, *semper genitivos casus* i *simplici extulisse;* „ *numquam* Auxilii, Consilii, Imperii, Negotii; *sed* Auxili, „ Consili, Imperi, Negoti. „ *Sic in Virgilio legas* Peculi, Tuguri, Patavi, Lavini, Mezenti, Capitoli: *nec usquam reperias alteram recentioribus scriptoribus usitatam formam. Nam* Memmii *in Aen.* V. 117. *nominativus est pluralis. Inde certa conclusione conficitur a male feriato et imperito homine inculcatum fuisse in vivida Turni oratione Aeneidos IX. versum* 151, *qui non solum* loquentis Turni remoratur impetum, *quod HEYNIO vere observatum fuit; sed etiam commenti mentione importuna, cujus tum simile nihil poterat esse usui, plane insubidus est. In castris enim Trojanorum nec* arx *erat* summa, *nec* Palladium. *Versum adleverat margini librarius e Libro II.*

Palladium caesis summae custodibus arcis.

quem imprudens alius postmodo in seriem intulit, mutato ad constructionis legem primae vocis casu. Sed hujus ipsius vocis forma ostendit versum spurium esse. Nam Palladii *a Virgilio esse non potest: sinceram formam* Palladi, *pedem nempe Creticum, metri lex respuit. Proinde totus ille versus ejici debuit.*

Haec observatio proclivi me deducit ad tertiae dotis commendationem, qua hanc editionem adprobari velim. Invidiosa quidem res est, eoque magis defensione eget, quo plurium forte solicitabitur calumniis. Sunt enim adhuc probi homines, nec prorsus indocti, sed tardiore ingenio, sensuque hebetiore, quam ut fucum a nativo colore discernant; qui versuum numero poëmata censent, quique, quos pueri in schola didicerunt tamquam Virgilii versus, eos furcillis ejici indignabuntur. Hos suo judicio frui facile patiar; et, quidquid obtrectabunt, non aliud a me responsum ferent, quam hos Tragici versus:

ὅτῳ δὲ μὴ τάδ' ἐστὶν ἐν γνώμῃ φίλα,
κεῖνός τ' ἐκεῖνα στεργέτω, κἀγὼ τάδε.

Librariorum temeritate illati sunt in Virgilianam poësin complures versus, sive ex aliis Poëtae versibus concinnati, sive e propria

sua sede in alienam translati et repetiti ; quorum plerique in vetustissimis optimisque codicibus neutiquam comparent , heri et nudius tertius, ut aiunt , inferti : pauci aliquot antiquissima fraude in omnibus exemplaribus possessionem obtinent. Horum suppositionem vix , aut ne vix quidem , subodorati sunt nobilissimi editores : illos pro spuriis habuerunt ; in serie reliquerunt tamen , uncinis quidem conclusos, sed ipsa interpunctione cum propinquis connexos. Quae quidem ratio nullo se mihi pacto adprobare potest. Quorsum enim versus male cohaerentes , importunos , frigidos servare ? Ecquid vereamur , ne rapido vividae orationis vel narrationis decursu nimis incalescant lectorum animi ? Quid vero dicam de adulterino illo quem in VI. Aeneidos infersit vir nescio quis literatus , quique ne in veteribus quidem impressis , nedum in ullo scripto libro, conspicitur ? Hunc quum retinuerit Heinsius, non amplius est quod miremur, eum ceteros non ejecisse, qui unius saltem et alterius recentis codicis fide nituntur. Non tantum notandi , sed prorsus eximendi erant omnes illi versus irreptitii, qui porro in hac editione lectorem frigore suo non ferient. Eos nemo desiderabit, nedum abesse sentiat. Si quis tamen, alio collato libro , cur auctior is videatur, scire velit, ex HEYNII notis et nostris etiam discet, damnum illud fuisse , quo Virgilius factus fuerat auctior. XXII. versus illi de Helena in II. Aeneidos, quos plerique codices, iique optimi et vetustissimi, non adgnoscunt, alium auctorem , quam Virgilium ipsum , habere non possunt. Sed illos Poëta ipse induxisse videtur haud immerito , totamque hanc narrationem retexere voluisse, ut cum iis consentiret quae aliter de Helenae fatis postea exorsus fuerat in Aeneidos VI. sed hujus loci emendationem , ut totius poëmatis absolutionem, mors occupavit. Quapropter versus illos typis , qui Aldini vel Italici perhibentur, excudi fecimus.

Non tamen illi soli, quos resecuimus, versus, indigni erant, qui inter Virgilianos censerentur. Sunt enim praeter illos aliquot alii, quorum in natales si curiosius inquisiverit aliquis, cui palatum sapiat, non is Persarum montes sibi mereat, ut illos pro genuinis adgnoscat. Nec utique, quum haud multo post Poëtae excessum

tota Grammaticorum , ludimagistrorum , librariorum gens ejus poëmata quaestui habuerit , eaque sola saepius descripta fuerint , quam ceterorum simul omnium poëtarum carmina , tot alienis laciniis interpolata fuisse , mirum est. Integri versus intrusi fuere , ut est ille in Georgicorum II. 125 , *quem quovis pignore contenderim e pura Virgilii vena non fluxisse. Praefixit alius Aeneidi prologum : Georgicis epilogum adsuit alius , utrumque insulsum , Poëmatumque et ipsius Virgilii gravitate indignum. Quos imperfectos reliquerat in Aeneide versus , tamquam picturae olim absolvendae prima lineamenta , certatim explere conata est ludimagistrorum temeritas ; quorum inepta commenta pleraque explosa fuerunt a peritioribus viris , qui severiore cura codicum nunc exstantium antiquissimos corrêxerunt. Nec tamen illi fraudem omnem persenserunt. Remanent enim hemistichia aliquot , quae si quis Virgilio , scribendi impetu abrepto , sic excidisse contendat , haud tamen diffitebitur , castigatiorem venustioremque habitum indutura illa fuisse , si praeclaro operi , pulcherrimoque omnium futuro , extremam manum artifex imposuisset. Istius generis omnia , quae suspecta quidem , haud tamen convicta fraudis sunt ; quandoquidem diversa sunt hominum judicia , invidiosumque esset nimis , si , quod ipse damnes , alios non sinas probare ; integra reliqui. Tametsi vero horum quidquam sustollere mihi religio fuit , haud tamen committere aequum censui , ut talibus naeniis , quas ego minime Virgilio acceptas fero , delicatiorum lectorum voluptas corrumperetur. Proinde spuria illa excudi ita curavi , ut qui ea contemserit , eorum rationem nullam habere possit ; qui vero pluris ea , quam ego , fecerit , in numerato illa habeat.*

Exspecto quodnam futurum sit Eruditorum de hac editione judicium , quibus si rationem quam secutus sum adprobavero , operam dabo , ut eadem forma , iisdemque vel concinnioribus adhuc typis quam emendatissimi prodeant alii Poëtae Latini praestantiores.

Dabam Argentorati Calendis Januarii M D C C L X X X V.

PUBLII

VIRGILII MARONIS

BUCOLICA.

ECLOGA PRIMA.

TITYRUS.

MELIBOEUS, TITYRUS.

MELIBOEUS.

TITYRE, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:
Nos patriae finis, et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.

TITYRUS.

O Meliboee, Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus: illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus inbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.

MELIBOEUS.

Non equidem invideo: miror magis. undique totis
Usque adeo turbatur agris. en, ipse capellas
Protenus aeger ago: hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hîc inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,
De coelo tactas memini praedicere quercus.
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.

TITYRUS.

Urbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putavi
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similis, sic matribus haedos
Noram: sic parvis conponere magna solebam.
Verum haec tantum alias inter caput extulit urbis,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

MELIBOEUS.

Et quae tanta fuit Romam tibi caussa videndi?

TITYRUS.

Libertas: quae sera, tamen respexit inertem;
Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi:
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis et ingratae premeretur caseus urbi,
Non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat.

MELIBOEUS.

Mirabar, quid maesta deos, Amarylli, vocares:
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. ipsae te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta, vocabant.

TITYRUS.

Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam praesentis alibi cognoscere divos.
Hîc illum vidi juvenem, Meliboee, quot annis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hîc mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut ante, boves, pueri: submittite tauros.

MELIBOEUS.

Fortunate senex ! ergo tua rura manebunt,
Et tibi magna satis : quamvis lapis omnia nudus,
Limosoque palus obducat pascua junco :
Non insueta gravis tentabunt pabula fetas :
Nec mala vicini pecoris contagia laedent.
Fortunate senex ! hîc inter flumina nota,
Et fontis sacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quae semper vicino ab limite sepes
Hyblaeis apibus florem depasta salicti,
Saepe levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;
Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.

TITYRUS.

Ante leves ergo pascentur in aequore cervi,
Et freta destituent nudos in litore piscis :
Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quam nostro illius labatur pectore voltus.

MELIBOEUS.

At nos hinc alii sitientis ibimus Afros:
Pars Scythiam, et rapidum Cretae veniemus Oaxen,
Et penitus toto divisos orbe Britannos.
En umquam patrios longo post tempore finis,
Pauperis et tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas ?
Inpius haec tam culta novalia miles habebit ?
Barbarus has segetes ? en, quo discordia civis
Produxit miseros ! en, quis consevimus agros !
Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vitis.
Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
Non ego vos posthac, viridi projectus in antro,

Dumosa pendere procul de rupe videbo:
Carmina nulla canam : non , me pascente, capellae,
Florentem cytisum , et salices carpetis amaras

TITYRUS.

Hîc tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
Fronde super viridi : sunt nobis mitia poma ,
Castaneae molles , et pressi copia lactis.
Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbrae.

ECLOGA SECUNDA.

ALEXIS.

FORMOSUM pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini : nec, quod speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos
Adsidue veniebat : ibi haec incondita solus
Montibus et silvis studio jactabat inani :
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil nostri miserere : mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant:
Nunc viridis etiam occultant spineta lacertos :
Thestylis et rapido fessis messoribus aestu
Allia serpullumque herbas contundit olentis.
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristis Amaryllidis iras,
Atque superba pati fastidia ? nonne Menalcan ?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori.
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec qui sim quaeris, Alexì :
Quam dives pecoris nivei, quam lactis abundans.
Mille meae Siculis errant in montibus agnae.
Lac mihi non aestate, novom non frigore defit.
Canto, quae solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.
Nec sum adeo informis : nuper me in litore vidi,
Quom placidum ventis staret mare. non ego Daphnin
Judice te metuam, si numquam fallat imago.

O tantum libeat mecum tibi sordida rura,
Atque humilis habitare casas, et figere cervos,
Haedorumque gregem viridi conpellere hibisco!
Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera conjungere pluris
Instituit: Pan curat ovis, oviumque magistros.
Nec te poeniteat calamo trivisse labellum.
Haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem conpacta cicutis
Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens: Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damoetas: invidit stultus Amyntas.
Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera: quos tibi servo.
Jam pridem a me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet: quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphae calathis: tibi candida Naïs
Pallentis violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem jungit bene olentis anethi.
Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo.
Et vos, o lauri, carpam, et te, proxuma myrte:
Sic positae quoniam suavis miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis:
Nec, si muneribus certes, concedat Iolas.
Heu, heu, quid volui misero mihi? floribus Austrum
Perditus, et liquidis inmisi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitarunt dii quoque silvas,

Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvae.
Torva leaena lupum sequitur: lupus ipse capellam:
Florentem cytisum sequitur lasciva capella:
Te Corydon, o Alexi. trahit sua quemque voluptas.
Adspice, aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et sol crescentis decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor: quis enim modus adsit amori?
Ah Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.
Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexin.

ECLOGA TERTIA.

PALAEMON.

MENALCAS, DAMOETAS, PALAEMON.

MENALCAS.

DIC mihi, Damoeta, cujum pecus? an Meliboei?

DAMOETAS.

Non; verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.

MENALCAS.

Infelix o semper, oves, pecus! ipse Neaeram
Dum fovet, ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
Hicc' alienus ovis custos bis mulget in hora:
Et sucus pecori, et lac subducitur agnis.

DAMOETAS.

Parcius ista viris tamen objicienda memento.
Novimus et qui te, transversa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles Nymphae risere, sacello.

MENALCAS.

Tum, credo, quom me arbustum videre Myconis,
Atque mala vitis incidere falce novellas.

DAMOETAS.

Aut hîc ad veteres fagos, quom Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quae tu, perverse Menalca,
Et quom vidisti puero donata, dolebas:
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

MENALCAS.

Quid domini faciant, audent quom talia fures?
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?

Et quom clamarem : Quo nunc se proripit ille ?
Tityre, coge pecus : tu post carecta latebas.

DAMOETAS.

An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit : et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

MENALCAS.

Cantando tu illum ? aut umquam tibi fistula cera
Juncta fuit ? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen ?

DAMOETAS.

Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur ? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus)
Depono : tu dic, mecum quo pignore certes.

MENALCAS.

De grege non ausim quidquam deponere tecum :
Est mihi namque domi pater; est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
Verum id, quod multo tute ipse fatebere majus,
(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis
Diffusos edera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon : et quis fuit alter ?
Descripsit radio totum qui gentibus orbem :
Tempora quae messor, quae curvus arator haberet:
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.

DAMOETAS.

Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit:
Et molli circum est ansas amplexus acantho :
Orpheaque in medio posuit, silvasque sequentis.

Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectas, nihil est quod pocula laudes.

MENALCAS.

Numquam hodie effugies: veniam, quocumque vocaris.
Audiat haec tantum, vel qui venit, ecce, Palaemon.
Efficiam posthac, ne quemquam voce lacessas.

DAMOETAS.

Quin age, si quid habes, in me mora non erit ulla:
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,
Sensibus haec imis (res est non parva) reponas.

PALAEMON.

Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba.
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent silvae: nunc formosissimus annus.
Incipe, Damoeta: tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis: amant alterna Camoenae.

DAMOETAS.

Ab Jove principium, Musae: Jovis omnia plena:
Ille colit terras: illi mea carmina curae.

MENALCAS.

Et me Phoebus amat: Phoebo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, et suave rubens hyacinthus.

DAMOETAS.

Malo me Galatea petit lasciva puella;
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.

MENALCAS.

At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas:
Notior ut jam sit canibus non Delia nostris.

DAMOETAS.

Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aëriae quo congessere palumbes.

MENALCAS.

Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi: cras altera mittam.

DAMOETAS.

O quotiens, et quae nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divôm referatis ad auris.

MENALCAS.

Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?

DAMOETAS.

Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iola:
Quom faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

MENALCAS.

Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit:
Et, Longum formose vale, vale, inquit, Iola.

DAMOETAS.

Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.

MENALCAS.

Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.

DAMOETAS.

Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.

MENALCAS.

Pollio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,
Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam,

DAMOETAS.

Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.

MENALCAS.

Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi:
Atque idem jungat volpes, et mulgeat hircos.

DAMOETAS.

Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.

MENALCAS.

Parcite, oves, nimium procedere : non bene ripae
Creditur : ipse aries etiam nunc vellera siccat.

DAMOETAS.

Tityre, pascentis a flumine reice capellas:
Ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.

MENALCAS.

Cogite ovis, pueri : si lac praeceperit aestus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.

DAMOETAS.

Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo!
Idem amor exitium pecori, pecorisque magistro.

MENALCAS.

Hi certe, neque amor caussa est, vix ossibus haerent.
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

DAMOETAS.

Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat coeli spatium non amplius ulnas.

MENALCAS.

Dic, quibus in terris inscribti nomina regum
Nascantur flores : et Phyllida solus habeto.

PALAEMON.

Non nostrum inter vos tantas conponere lites:
Et vitula tu dignus, et hicc' : et quisquis amores
Aut metuet dulcis, aut experietur amaros.
Claudite jam rivos, pueri : sat prata biberunt.

ECLOGA QUARTA.

POLLIO.

SICELIDES Musae, paullo majora canamus:
Non omnis arbusta juvant, humilesque myricae.
Si canimus silvas, silvae sint Consule dignae.
Ultima Cumaei venit jam carminis aetas:
Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo.
Jam redit et Virgo: redeunt Saturnia regna:
Jam nova progenies coelo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave Lucina: tuus jam regnat Apollo.
Teque adeo decus hocc' aevi, te Consule, inibit,
Pollio: et incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent, sceleris vestigia nostri
Inrita perpetua solvent formidine terras.
Ille deûm vitam adcipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantis ederas passim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsae lacte domum referent distenta capellae
Ubera: nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet: Assyrium volgo nascetur amomum.
At simul heroum laudes et facta parentis

Jam legere, et quae sit poteris cognoscere virtus;
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva:
Et durae quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
Quae tentare Thetin ratibus, quae cingere muris
Oppida, quae jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella:
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi jam firmata virum te fecerit aetas,
Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem.
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores.
Ipse sed in pratis aries jam suave rubenti
Murice, jam croceo mutabit vellera luto.
Sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos.
Talia saecla, suis dixerunt, currite, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcae.
Adgredere o magnos, aderit jam tempus, honores,
Cara deûm suboles, magnum Jovis incrementum.
Adspice convexo nutantem pondere mundum,
Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum:
Adspice, venturo laetentur ut omnia saeclo.
O mihi tam longe maneat pars ultima vitae,
Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis, atque huic pater adsit:
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam, Arcadia mecum si judice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se judice victum.

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.
Incipe, parve puer: quoi non risere parentes,
Non deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

ECLOGA QUINTA.

DAPHNIS.

MENALCAS, MOPSUS.

MENALCAS.

CUR non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
Hîc corulis mixtas inter considimus ulmos?

MOPSUS.

Tu major: tibi me est aequom parere, Menalca:
Sive sub incertas, Zephyris mutantibus, umbras,
Sive antro potius succedimus: adspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.

MENALCAS.

Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.

MOPSUS.

Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?

MENALCAS.

Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.
Incipe: pascentis servabit Tityrus haedos.

MOPSUS.

Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
Carmina describsi, et modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.

MENALCAS.

Lenta salix quantum pallenti cedit olivae,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

MOPSUS.

Sed tu desine plura, puer: successimus antro.
Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coruli testes et flumina Nymphis:
Quom, conplexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina: nulla neque amnem
Libavit quadrupes, nec graminis adtigit herbam.
Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvaeque loquuntur.
Daphnis et Armenias curru subjungere tigres
Instituit, Daphnis thiasos inducere Baccho,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvae,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis;
Tu decus omne tuis: poſtquam te fata tulerunt,
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, et steriles nascuntur avenae.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis: inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
DAPHNIS EGO IN SILVIS, HINC USQUE AD SIDERA NOTUS,
FORMOSI PECORIS CUSTOS, FORMOSIOR IPSE.

MENALCAS.

Tale tuum carmen nobis, divine poëta,
Quale sopor fessis in gramine: quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum;
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.

Nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus: Daphninque tuum tollemus ad astra:
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.

MOPSUS.

An quidquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus: et ista
Jam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.

MENALCAS.

Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas,
Panaque, pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi laetitia voces ad sidera jactant
Intonsi montes: ipsae jam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus o felixque tuis! en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni; duas, altaria Phoebo;
Pocula bina novo spumantia lacte quot annis,
Craterasque duo statuam tibi pinguis olivi:
Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra;
Vina novom fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon:
Saltantis Satyros imitabitur Alphesiboeus.
Haec tibi semper erunt, et quom sollemnia vota
Reddemus Nymphis, et quom lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae,
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolae facient: damnabis tu quoque votis.

MOPSUS.

Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa juvant fluctu tam litora, nec quae
Saxosas inter decurrunt flumina vallis.

MENALCAS.

Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Haec nos, FORMOSUM CORYDON ARDEBAT ALEXIN:
Haec eadem docuit, CUJUM PECUS? AN MELIBOEI?

MOPSUS.

At tu sume pedum, quod, me quom saepe rogaret,
Non tulit Antigenes, (et erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque aere, Menalca.

ECLOGA SEXTA.

SILENUS.

PRIMA Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, neque erubuit silvas habitare, Thalia.
Quom canerem reges et proelia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
Pascere oportet ovis, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non injussa cano. si quis tamen haec quoque, si quis
Captus amore leget; te nostrae, Vare, myricae,
Te nemus omne canet: nec Phoebo gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescribsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho:
Serta procul tantum capiti delabsa jacebant:
Et gravis adtrita pendebat cantharus ansa.
Adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
Luserat) injiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Aegle:
Aegle, Naïadum pulcherrima: jamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri: satis est potuisse videri.
Carmina, quae voltis, cognoscite: carmina vobis;
Huic aliud mercedis erit: simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres

Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes:
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta
Semina terrarumque, animaeque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis:
Tum durare solum, et discludere Nerea ponto
Coeperit, et rerum paullatim sumere formas:
Jamque novom terrae stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant submotis nubibus imbres:
Incipiant silvae quom primum surgere, quomque
Rara per ignotos errent animalia montis.
Hinc lapides Pyrrhae jactos, Saturnia regna,
Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adjungit, Hylan nautae quo fonte relictum
Clamassent: ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret.
Et fortunatam, si numquam armenta fuissent,
Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.
Ah, virgo infelix, quae te dementia cepit?
Proetides inplerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpis pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et saepe in levi quaesisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentis ruminat herbas:
Aut aliquam in magno sequitur grege. claudite Nymphae,
Dictaeae Nymphae, nemorum jam claudite saltus:
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia. forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
Perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae.

Tum canit Hesperidum miratam mala puellam:
Tum Phaëtontiadas musco circumdat amarae
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
Aonas in montis ut duxerit una sororum:
Utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis:
Ut Linus haec illi divino carmine pastor,
Floribus atque apio crinis ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos (en accipe) Musae,
Ascraeo quos ante seni: quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo:
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
(Ah!) timidos nautas canibus lacerasse marinis;
Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit?
Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia quae, Phoebo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, jussitque ediscere laurus,
Ille canit: pulsae referunt ad sidera valles.
Cogere donec ovis stabulis, numerumque referre
Jussit, et invito processit vesper Olympo.

ECLOGA SEPTIMA.

MELIBOEUS.

CORYDON, THYRSIS.

MELIBOEUS.

FORTE sub arguta consederat ilice Daphnis,
Conpulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum;
Thyrsis ovis, Corydon distentas lacte capellas.
Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos;
Vir gregis ipse caper deerraverat. atque ego Daphnin
Adspicio: ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Meliboee: caper tibi salvus, et haedi.
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
Hîc viridis tenera praetexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida, habebam,
Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos:
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Coepere: alternos Musae meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

CORYDON.

Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite; proxuma Phoebi
Versibus ille facit: aut, si non possumus omnes,
Hîc arguta sacra pendebit fistula pinu.

THYRSIS.

Pastores, edera crescentem ornate poëtam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro:
Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

CORYDON.

Saetosi caput hocc' apri, tibi Delia, parvus
Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi.
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

THYRSIS.

Sinum lactis, et haec te liba, Priape, quot annis
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.

CORYDON.

Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cycnis, edera formosior alba:
Quom primum pasti repetent praesepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.

THYRSIS.

Immo ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, projecta vilior alga;
Si mihi non haec lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.

CORYDON.

Muscosi fontes, et somno mollior herba
Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite. jam venit aestas
Torrida: jam laeto turgent in palmite gemmae.

THYRSIS.

Hîc focus, et taedae pingues, hîc plurimus ignis
Semper, et adsidua postes fuligine nigri.

Hîc tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

CORYDON.

Stant et juniperi, et castaneae hirsutae:
Strata jacent passim sua quaque sub arbore poma.
Omnia nunc rident. at si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.

THYRSIS.

Aret ager: vitio moriens sitit aëris herba:
Liber pampineas invidit collibus umbras.
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit:
Juppiter et laeto descendet plurimus imbri.

CORYDON.

Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo.
Phyllis amat corulos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phoebi.

THYRSIS.

Fraxinus in silvis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Saepius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.

MELIBOEUS.

Haec memini, et victum frustra contendere Thyrsin.
Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

ECLOGA OCTAVA.

PHARMACEUTRIA.

DAMON, ALPHESIBOEUS.

PASTORUM Musam Damonis et Alphesiboei,
Inmemor herbarum quos est mirata juvenca
Certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus:
Damonis Musam dicemus et Alphesiboei.
Tu mihi, seu magni superas jam saxa Timavi,
Sive oram Illyrici legis aequoris; en erit umquam
Ille dies, mihi quom liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium: tibi desinet. adcipe jussis
Carmina coepta tuis: atque hanc sine tempora circum
Inter victrices ederam tibi serpere laurus.
Frigida vix coelo noctis decesserat umbra,
Quom ros in tenera pecori gratissimus herba:
Incumbens tereti Damon sic coepit olivae.

DAMON.

Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer, almum:
Conjugis indigno Nisae deceptus amore
Dum queror, et divos (quamquam nil testibus illis
Profeci) extrema moriens tamen adloquor hora.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertis.

Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur. quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphes equis: aevoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damae.
Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Octam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
O digno conjuncta viro! dum despicis omnes,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellae,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba:
Nec curare deûm credis mortalia quemquam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus:
Jam fragilis poteram a terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor. duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saevus Amor docuit gnatorum sanguine matrem
Conmaculare manus. crudelis tu quoque, mater;
Crudelis mater magis, an puer inprobus ille?
Inprobus ille puer: crudelis tu quoque, mater.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et ovis ultro fugiat lupus: aurea durae
Mala ferant quercus: narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricae:
Certent et cycnis ululae: sit Tityrus Orpheus:
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.

Omnia vel medium fiant mare: vivite silvae.
Praeceps aërii specula de montis in undas
Deferar. extremum hoc munus morientis habeto.
Desine, Maenalios jam desine, tibia, versus.
Haec Damon: vos, quae responderit Alphesiboeus,
Dicite, Pierides. non omnia possumus omnes.

ALPHESIBOEUS.

Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta:
Verbenasque adole pinguis et mascula tura:
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus. nihil hîc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel coelo possunt deducere Lunam:
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi haec primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque haec altaria circum
Effigiem duco. numero deus inpare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo: et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit
Uno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragilis incende bitumine laurus.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, quom fessa juvencum
Per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
Propter aquae rivom viridi procumbit in ulva
Perdita, nec serae meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui : quae nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando. debent haec pignora Daphnin.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque haec Ponto mihi lecta venena,
Ipse dedit Moeris. nascuntur plurima Ponto.
His ego saepe lupum fieri, et se condere silvis
Moerin, saepe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras : rivoque fluenti,
Transque caput jace, nec respexeris. his ego Daphnin
Adgrediar : nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Adspice : conripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. bonum sit!
Nescio quid certe est : et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab urbe venit, jam parcite, carmina, Daphnis.

ECLOGA NONA.

MOERIS.

LYCIDAS, MOERIS.

LYCIDAS.

QUO te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?

MOERIS.

Quo, Lycida, vivi pervenimus? advena nostri,
Quod numquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Haec mea sunt: veteres migrati coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus haedos.

LYCIDAS.

Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad aquam, et veteres, jam fracta cacumina, fagos,
Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.

MOERIS.

Audieras; et fama fuit. sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere lites
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Moeris, nec viveret ipse Menalcas.

LYCIDAS.

Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
Paene simul tecum solatia rapta, Menalca!
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?

Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quom te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas:
Et potum pastas age, Tityre: et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.

MOERIS.

Immo haec, quae Varo nec dum perfecta canebat,
Vare, tuum nomen (superet modo Mantua nobis,
Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae!)
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.

LYCIDAS.

Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:
Sic cytiso pastae distendant ubera vaccae.
Incipe, si quid habes. et me fecere poëtam
Pierides: sunt et mihi carmina. me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna
Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

MOERIS.

Id quidem ago; et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
Huc ades, o Galatea. quis est nam ludus in undis?
Hîc ver purpureum: varios hîc flumina circum
Fundit humus flores: hîc candida populus antro
Inminet, et lentae texunt umbracula vites.
Huc ades: insani feriant sine litora fluctus.

LYCIDAS.

Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.

MOERIS.

Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
Ecce Dionaei processit Caesaris astrum:
Astrum, quo segetes gauderent frugibus: et quo

Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes.
Omnia fert aetas, animum quoque. saepe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles.
Nunc oblita mihi tot carmina. vox quoque Moerin
Jam fugit ipsa: lupi Moerin videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas.

LYCIDAS.

Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet aequor: et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris aurae.
Hinc adeo media est nobis via: namque sepulcrum
Incipit adparere Bianoris. hîc, ubi densas
Agricolae stringunt frondes, hîc, Moeri, canamus:
Hîc haedos depone. tamen veniemus in urbem.
Aut, si, nox pluviam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via laedat) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.

MOERIS.

Desine plura, puer: et, quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, quom venerit ipse, canemus.

ECLOGA DECIMA.
GALLUS.

EXTREMUM hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
Carmina sunt dicenda. neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quom fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe: sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera adtondent simae virgulta capellae.
Non canimus surdis: respondent omnia silvae.
Quae nemora, aut qui vos saltus habuere, puellae
Naïdes, indigno quom Gallus amore periret?
Nam neque Parnasi vobis juga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.
Illum etiam lauri, etiam flevere myricae:
Pinifer illum etiam sola sub rupe jacentem
Maenalus, et gelidi fleverunt saxa Lycaei.
Stant et oves circum: nostri nec poenitet illas:
Nec te poeniteat pecoris, divine poëta:
Et formosus ovis ad flumina pavit Adonis.
Venit et upilio: tardi venere bubulci:
Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, Unde amor iste, rogant, tibi? venit Apollo:
Galle, quid insanis? inquit, tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida castra secuta est.
Venit et agresti capitis Silvanus honore,
Florentis ferulas et grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiae venit: quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli bacis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.

Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,
Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellae.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus haec vestris; soli cantare periti
Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem
Aut custos gregis, aut maturae vinitor uvae!
Certe sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor, (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigrae violae sunt, et vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite jaceret.
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hîc gelidi fontes: hîc mollia prata, Lycori:
Hîc nemus: hîc ipso tecum consumerer aevo.
Nunc insanus amor duri te Martis in armis,
Tela inter media, atque adversos detinet hostes.
Tu procul a patria (nec sit mihi credere tantum!)
Alpinas, ah dura, nives et frigora Rheni
Me sine sola vides. ah te ne frigora laedant!
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, et Chalcidico quae sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelaea ferarum
Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illae: crescetis, amores.
Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis:
Aut acres venabor apros. non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantis
Ire: libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tamquam haec sint nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.

Jam neque Hamadryades rursum, nec carmina nobis
Ipsa placent: ipsae rursum concedite silvae.
Non illum nostri possunt mutare labores:
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,
Nec si, quom moriens alta liber aret in ulmo,
Aethiopum versemus ovis sub sidere Cancri.
Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
Haec sat erit, Divae, vestrum cecinisse poëtam,
Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides. vos haec facietis maxuma Gallo:
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra.
Juniperi gravis umbra: nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, venit Hesperus, ite, capellae.

PUBLII
VIRGILII MARONIS
GEORGICON
LIBRI IV.
AD C. CILNIUM MAECENATEM.

GEORGICON

LIBER PRIMUS.

QUID faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quae cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam. vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem coelo quae ducitis annum,
Liber, et alma Ceres; vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloïa miscuit uvis:
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem, Dryadesque puellae:
Munera vestra cano. tuque o, cui prima frementem
Fudit equum, magno tellus percussa tridenti,
Neptune: et cultor nemorum, cui pinguia Ceae
Ter centum nivei tondent dumeta juvenci:
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycaei,
Pan ovium custos, tua seu tibi Maenala curae,
Adsis o Tegeaee favens, oleaeque Minerva
Inventrix, uncique puer monstrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum:
Diique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges:
Quique satis largum coelo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
Concilia, incertum est; urbisne invisere, Caesar,
Terrarumque velis curam: et te maxumus orbis
Auctorem frugum tempestatumque potentem
Adcipiat, cingens materna tempora myrto;

An deus inmensi venias maris, ac tua nautae
Numina sola colant: tibi serviat ultima Thule:
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis:
Anne novom tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
Panditur. ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpios, et coeli justa plus parte relinquit.
Quidquid eris; (nam te ne sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Graecia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus adnue coeptis,
Ignarosque viae mecum miseratus agrestis,
Ingredere, et votis jam nunc adsuesce vocari.
  Vere novo, gelidus canis quom montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco adtritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari
Agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit:
Illius inmensae ruperunt horrea messes.
  At prius ignotum ferro quam scindimus aequor,
Ventos, et varium coeli praediscere morem
Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum:
Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hîc segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei fetus alibi, atque injussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittat ebur, molles sua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges, aeternaque foedera certis
Inposuit Natura locis, quo tempore primum

Deucalion vacuom lapides jactavit in orbem:
Unde homines nati, durum genus. ergo age, terrae
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invortant tauri, glebasque jacentis
Pulverulenta coquat maturis solibus aestas.
At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant laetis ne frugibus herbae:
Hîc, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novalis,
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde prius laetum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciae, tristisque lupini
Sustuleris fragilis calamos, silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenae:
Urunt Lethaeo perfusa papavera somno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola; neve
Effetos cinerem inmundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva.
Nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
Saepe etiam sterilis incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires, et pabula terrae
Pinguia concipiunt: sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor:
Seu pluris calor ille vias et caeca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua sucus in herbas:
Seu durat magis, et venas adstringit hiantis:
Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertis,

Vimineasque trahit crates, juvat arva: neque illum
Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo:
Et qui, proscisso quae suscitat aequore terga,
Rursus in obliquom verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
  Humida solstitia atque hiemes orate serenas,
Agricolae: hiberno laetissima pulvere farra,
Laetus ager; nullo tantum se Mysia cultu
Jactat, et ipsa suas mirantur Gargara messis.
Quid dicam, jacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenae?
Deinde satis fluvium inducit, rivosque sequentis?
Et, quom exustus ager morientibus aestuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam
Elicit: illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,
Quom primum sulcos aequant sata? quique paludis
Conlectum humorem bibula deducit arena?
Praesertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo:
Unde cavae tepido sudant humore lacunae.
  Nec tamen, haec quom sint hominumque boumque labores
Versando terram experti, nihil inprobus anser,
Strymoniaeque grues, et amaris intuba fibris,
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit, primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:
Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque tellus

Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Praedarique lupos jussit, pontumque moveri:
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artes
Paullatim, et sulcis frumenti quaereret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, et fallere visco,
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem,
Alta petens: pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutae lamina serrae:
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.)
Tum variae venere artes. labor omnia vicit
Inprobus, et duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
Instituit: quom jam glandes atque arbuta sacrae
Deficerent silvae, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus: ut mala culmos
Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus. intereunt segetes: subit aspera silva,
Lappaeque tribulique: interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenae.
Quod nisi et adsiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervom,
Concussaque famem in silvis solabere quercu.

Dicendum, et quae sint duris agrestibus arma,
Quis sine nec potuere seri, nec surgere messes:
Vomis, et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinae matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheaeque, et iniquo pondere rastri:
Virgea praeterea Celei vilisque supellex,
Arbuteae crates, et mystica vannus Iacchi.
Omnia quae multo ante memor provisa repones;
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur
In burim, et curvi formam adcipit ulmus aratri.
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo,
Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Caeditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus
Stivae, quae currus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.

Possum multa tibi veterum praecepta referre;
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti aequanda cylindro,
Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbae, neu pulvere victa fatiscat;
Tum variae inludant pestes. saepe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpae:
Inventusque cavis bufo, et quae plurima terrae
Monstra ferunt: populatque ingentem farris acervom
Curculio, atque inôpi metuens formica senectae.
Contemplator item, quom se nux plurima silvis
Induit in florem, et ramos curvavit olentis:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuria foliorum exuberat umbra,
Nequidquam pinguis palea teret area culmos.

Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius, et nigra perfundere amurca,
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset.
At, quamvis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, et multo spectata labore,
Degenerare tamen: ni vis humana quot annis
Maxuma quaeque manu legeret: sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublabsa referri.
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.
  Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis,
Haedorumque dies servandi, et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,
Et medium luci atque umbris jam dividit orbem;
Exercete, viri, tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumae intractabilis imbrem.
Nec non et lini segetem, et Cereale papaver,
Tempus humo tegere, et jamdudum incumbere rastris:
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio: tum te quoque, Medica, putres
Adcipiunt sulci, et milio venit annua cura;
Candidus auratis aperit quom cornibus annum
Taurus, et averso cedens Canis occidit astro.
At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi eoae Atlantides abscondantur,
Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,
Debita quam sulcis conmittas semina, quamque
Invitae properes anni spem credere terrae.
Multi ante occasum Maiae coepere: sed illos

Exspectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres, vilemque phaselum,
Nec Pelusiacae curam adspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
  Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi sol aureus astra.
Quinque tenent coelum zonae; quarum una corusco
Semper sole rubens, et torrida semper ab igni:
Quam circum extremae dextra laevaque trahuntur,
Caerulea glacie concretae atque imbribus atris.
Has inter mediamque duae mortalibus aegris
Munere concessae divôm. via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus, ut ad Scythiam Rhipaéasque arduus arces
Consurgit, premitur Libyae devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi:
Maxumus hîc flexu sinuoso elabitur Anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentes aequore tingui.
Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
Semper, et obtenta densentur nocte tenebrae:
Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit:
Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis,
Illic sera rubens adcendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio praediscere coelo
Possumus: hinc messisque diem, tempusque serendi;
Et quando infidum remis inpellere marmor
Conveniat: quando armatas deducere classis,
Aut tempestivam silvis evertere pinum.
  Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.

Frigidus agricolam si quando continet imber,
Multa, forent quae mox coelo properanda sereno,
Maturare datur. durum procudit arator
Vomeris obtunsi dentem: cavat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut numeros inpressit acervis.
Exacuunt alii vallos, furcasque bicornis,
Atque Amerina parant lentae retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga:
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quaedam exercere diebus
Fas et jura sinunt. rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti praetendere sepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Saepe oleo tardi costas agitator aselli,
Vilibus aut onerat pomis: lapidemque revertens
Incusum, aut atrae massam picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum. quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidesque satae. tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat, saevomque Typhoëa,
Et conjuratos coelum rescindere fratres.
Ter sunt conati inponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossae frondosum involvere Olympum:
Ter Pater exstructos disjecit fulmine montis.
Septuma post decumam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telae
Addere. nona fugae melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut quom sole novo terras inrorat Eous.
Nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
Tondentur: noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes

Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto conjunx percurrit pectine telas:
Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur aestu:
Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus. hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se laeti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curasque resolvit:
Ceu pressae quom jam portum tetigere carinae,
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri bacas, oleamque, cruentaque myrta:
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundae,
Quom nix alta jacet, glaciem quom flumina trudunt.
Quid tempestates autumni et sidera dicam?
Atque ubi jam breviorque dies, et mollior aestas,
Quae vigilanda viris? vel quom ruit imbriferum ver:
Spicea jam campis quom messis inhorruit, et quom
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Saepe ego, quom flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili jam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere proelia vidi:
Quae gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.
Saepe etiam inmensum coelo venit agmen aquarum,
Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Conlectae ex alto nubes: ruit arduus aether,

Et pluvia ingenti sata laeta boumque labores
Diluit: inplentur fossae, et cava flumina crescunt
Cum sonitu, fervetque fretis spirantibus aequor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
Terra tremit: fugere ferae: et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit: ingeminant Austri, et densissimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, coeli menses et sidera serva;
Frigida Saturni sese quo stella receptet,
Quos ignis coelo Cyllenius erret in orbis.
In primis venerare deos, atque annua magnae
Sacra refer Cereri, laetis operatus in herbis,
Extremae sub casum hiemis, jam vere sereno.
Tum pingues agni, et tum mollissima vina:
Tum somni dulces, densaeque in montibus umbrae.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret.
Quoi tu lacte favos et miti dilue Baccho:
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes;
Et Cererem clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus inconpositos, et carmina dicat.
Atque haec ut certis possemus discere signis,
Aestusque, pluviasque, et agentis frigora ventos;
Ipse Pater statuit, quid menstrua luna moneret:
Quo signo caderent Austri: quid saepe videntes
Agricolae, propius stabulis armenta tenerent.
  Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis

Montibus audiri fragor : aut resonantia longe
Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis,
Quom medio celeres revolant ex aequore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora : quomque marinae
In sicco ludunt fulicae : notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Saepe etiam stellas, vento inpendente, videbis
Praecipites coelo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus :
Saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantis in aqua conludere plumas.
At Boreae de parte trucis quom fulminat, et quom
Eurique Zephyrique tonat domus ; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. numquam inprudentibus imber
Obfuit : aut illum surgentem vallibus imis
Aëriae fugere grues : aut bucula coelum
Suspiciens patulis captavit naribus auras :
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo :
Et veterem in limo ranae cecinere querelam.
Saepius et tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter : et bibit ingens
Arcus : et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Jam variae pelagi volucres, et quae Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores :
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat inproba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellae

Nescivere hiemem : testa quom ardente viderent
Scintillare oleum, et putris concrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta serena
Prospicere, et certis poteris cognoscere signis :
Nam neque tum stellis acies obtunsa videtur ;
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna ;
Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri.
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectae Thetidi alcyones : non ore solutos
Inmundi meminere sues jactare maniplos.
At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt:
Solis et occasum servans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus.
Adparet liquido sublimis in aëre Nisus,
Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo.
Quacumque illa levem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus : qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat aethera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces,
Aut quater, ingeminant : et saepe cubilibus altis,
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,
Inter se in foliis strepitant : juvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcisque revisere nidos.
Haud, equidem credo, quia sit divinius illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verum, ubi tempestas et coeli mobilis humor
Mutavere vices, et Juppiter uvidus Austris
Denset, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
Et laetae pecudes, et ovantes gutture corvi.

Si vero solem ad rapidum lunasque sequentis
Ordine respicies ; numquam te crastina fallet
Hora , neque insidiis noctis capiere serenae.
Luna revertentes quom primum conligit ignis,
Si nigrum obscuro conprenderit aëra cornu ,
Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, si virgineum suffuderit ore ruborem,
Ventus erit : vento semper rubet aurea Phoebe.
Sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
Pura, neque obtunsis per coelum cornibus ibit;
Totus et ille dies , et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt:
Votaque servati solvent in litore nautae
Glauco , et Panopeae, et Inoo Melicertae.
Sol quoque et exoriens , et quom se condet in undas,
Signa dabit : solem certissima signa sequuntur,
Et quae mane refert, et quae surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum
Conditus in nubem , medioque refugerit orbe ;
Suspecti tibi sint imbres : namque urget ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii : aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu , male tum mitis defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hocç' etiam , emenso quom jam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis : nam saepe videmus
Ipsius in voltu varios errare colores.
Caeruleus pluviam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculae incipient rutilo inmiscerier igni,
Omnia tum pariter vento nimbisque videbis
Fervere. non illa quisquam me nocte per altum

Ire, neque a terra moneat convellere funem.
At si, quom referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes Aquilone moveri.
Denique, quid Vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam caecos instare tumultus
Saepe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
Ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam,
Quom caput obscura nitidum ferrugine texit,
Inpiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, et aequora ponti,
Obscenique canes, inportunaeque volucres
Signa dabant. quotiens Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos, liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania coelo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos volgo exaudita silentes
Ingens: et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis: pecudesque locutae,
Infandum! sistunt amnes, terraeque dehiscunt,
Et maestum inlacrimat templis ebur, aeraque sudant.
Proluit insano contorquens vortice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibrae adparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit: et altae
Per noctem resonare, lupis ululantibus, urbes:
Non alias coelo ceciderunt plura seren
Fulgura: nec diri totiens arsere cometae.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, et latos Haemi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quom finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila:
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis:
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
Dii patrii Indigetes, et Romule, Vestaque mater,
Quae Tuscum Tiberim, et Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso juvenem succurrere saeclo
Ne prohibete. satis jam pridem sanguine nostro
Laomedonteae luimus perjuria Troiae.
Jam pridem nobis coeli te regia, Caesar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
Quippe ubi fas versum atque nefas: tot bella per orbem:
Tam multae scelerum facies: non ullus aratro
Dignus honos: squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicinae ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: saevit toto Mars inpius orbe.
Ut, quom carceribus sese effudere quadrigae,
Addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

GEORGICON

LIBER SECUNDUS.

HACTENUS arvorum cultus, et sidera coeli:
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis olivae.
Huc, pater o Lenaee: tuis hîc omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus autumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris:
Huc, pater o Lenaee, veni; nudataque musto
Tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curva tenent: ut molle siler, lentaeque genestae,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altae
Castaneae, nemorumque Jovi quae maxuma frondet
Aesculus, atque habitae Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:
Ut cerasis, ulmisque: etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subjicit umbra.
Hos Natura modos primum dedit: his genus omne
Silvarum, fruticumque viret, nemorumque sacrorum.
Sunt alii, quos ipse via sibi reperit usus.
Hic plantas tenero abscidens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes, et acuto robore vallos:
Silvarumque aliae pressos propaginis arcus
Exspectant, et viva sua plantaria terra.

Nil radicis egent aliae: summumque putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et saepe alterius ramos inpune videmus
Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolae, fructusque feros mollite colendo:
Neu segnes jaceant terrae. juvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,
O decus, o famae merito pars maxuma nostrae,
Maecenas, pelagoque volens da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto:
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox. ades, et primi lege litoris oram.
In manibus terrae. non hîc te carmine ficto,
Atque per ambages, et longa exorsa tenebo.
Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,
Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. tamen haec quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum: cultuque frequenti
In quascumque voces artes, haud tarda sequentur.
Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altae frondes, et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
Jam, quae seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant sucos oblita priores:
Et turpis, avibus praedam, fert uva racemos.

Scilicet omnibus est labor inpendendus; et omnes
Cogendae in sulcum, ac multa mercede domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiae de robore myrtus.
Plantis edurae coruli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.
Inseritur vero et fetu nucis arbutus horrida:
Et steriles platani malos gessere valentis:
Castaneae fagus, ornusque incanuit albo
Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos inponere simplex.
Nam qua se medio trudunt de cortice gemmae,
Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte
Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces
Plantae inmittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad coelum ramis felicibus arbos:
Miraturque novas frondes, et non sua poma.
Praeterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici, lotoque, nec Idaeis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivae,
Orchades, et radii, et amara pausia baca,
Pomaque, et Alcinoi silvae: nec surculus idem
Crustumiis, Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos.
Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae;
Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae:
Et passo Psythia utilior, tenuisque Lageos,

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam:
Purpureae, preciaeque: et quo te carmine dicam,
Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Aminaeae vites, firmissima vina:
Tmolius adsurgit quibus, et rex ipse Phanaeus:
Argitisque minor, cui non certaverit ulla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, diis et mensis adcepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque quam multae species, nec nomina quae sint,
Est numerus: neque enim numero conprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephyro turbentur arenae:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.

Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur: steriles saxosis montibus orni:
Litora myrtetis laetissima: denique apertos
Bacchus amat collis, Aquilonem et frigora taxi.
Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.
Divisae arboribus patriae. sola India nigrum
Fert ebenum: solis est turea virga Sabaeis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, et bacas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullae jactu potuere sagittae.
[*Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.*]
Media fert tristes sucos, tardumque saporem

Felicis mali, quo non praesentius ullum,
Pocula si quando saevae infecere novercae,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late jactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis:
Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.
 Sed neque Medorum, silvae ditissima, terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiae certent: non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaïa pinguis arenis.
Haec loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere, satis inmanis dentibus hydri;
Nec galeis, densisque virûm seges horruit hastis:
Sed gravidae fruges, et Bacchi Massicus humor
Inplevere: tenent oleae armentaque laeta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.
Hîc ver adsiduum, atque alienis mensibus aestas:
Bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidae tigres absunt, et saeva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentes;
Nec rapit inmensos orbes per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se conligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumque laborem,
Tot congesta manu praeruptis oppida saxis:
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra,
Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque
Fluctibus et fremitu adsurgens, Benace, marino?

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra:
Atque indignatum magnis stridoribus aequor,
Julia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis inmittitur aestus Avernis?
Haec eadem argenti rivos, aerisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Haec genus acre virûm, Marsos, pubemque Sabellam,
Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
Extulit: haec Decios, Marios, magnosque Camillos:
Scipiadas duros bello: et te, maxume Caesar,
Qui nunc, extremis Asiae jam victor in oris,
Inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus;
Magna virûm: tibi res antiquae laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontis,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
  Nunc locus arvorum ingeniis: quae robora cuique,
Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla, et dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivae.
Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati bacis silvestribus agri.
At quae pinguis humus, dulcique uligine laeta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus,
Qualem saepe cava montis convalle solemus
Dispicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum: quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris:
Hic tibi praevalidas olim multoque fluentis
Sufficiet Baccho vitis: hic fertilis uvae,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quom pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,

Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tueri,
Aut fetus ovium, aut urentis culta capellas:
Saltus, et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos:
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere, et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando)
Optuma frumentis: non ullo ex aequore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra juvencis:
Aut unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illae altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit inpulso vomere campus.
Nam jejuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humilis apibus casias roremque ministrat:
Et tophus scaber, et nigris exesa chelydris
Creta, negant alios aeque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, et curvas praebere latebras.
Quae tenuem exhalat nebulam, fumosque volucris;
Et bibit humorem, et, quom volt, ex se ipsa remittit:
Quaeque suo semper viridi se gramine vestit,
Nec scabie et salsa laedit robigine ferrum,
Illa tibi laetis intexet vitibus ulmos:
Illa ferax oleo est: illam experiere colendo,
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
Ora jugo, et vacuis Clanius non aequus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.

Rara sit, an supra morem si densa requiras:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho:
Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo:
Ante locum capies oculis, alteque jubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas aequabis arenas.
Si deerunt, rarum, pecorique et vitibus almis
Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager: glebas cunctantes crassaque terga
Exspecta, et validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, et quae perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque praelorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus undae
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae;
At sapor indicium faciet manifestus, et ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud umquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida majores herbas alit, ipsaque justo
Laetior. ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se praevalidam primis ostendat aristis!
Quae gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeque levis. promtum est oculis praediscere nigram,
Et quis cui color: at sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceae tantum, taxique nocentes
Interdum, aut ederae pandunt vestigia nigrae.
His animadversis, terram multo ante memento

Excoquere, et magnos scrobibus concidere montes,
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam laetum infodias vitis genus. optuma putri
Arva solo: id venti curant, gelidaeque pruinae,
Et labefacta movens robustus jugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam coeli regionem in cortice signant:
Ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,
Restituant: adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
Quaere prius. si pinguis agros metabere campi,
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis adclive solum collisque supinos,
Indulge ordinibus: nec secius omnis in unguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Ut saepe ingenti bello quom longa cohortes
Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
Terra, neque in vacuom poterunt se extendere rami.
Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras.
Ausim vel tenui vitem conmittere sulco.
Altior ac penitus terrae defigitur arbos,
Aesculus in primis: quae quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.

Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: inmota manet, multosque nepotes,
Multa virûm volvens durando saecula vincit.
Tum fortis late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem:
Neve inter vites corulum sere: neve flagella
Summa pete, aut summa destringe ex arbore plantas:
Tantus amor terrae; neu ferro laede retunso
Semina: neve oleae silvestris insere truncos.
Nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora conprendit, frondesque elabsus in altas
Ingentem coelo sonitum dedit: inde secutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad coelum picea crassus caligine nubem:
Praesertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hocc' ubi; non a stirpe valent, caesaeque reverti
Possunt, atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.
Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante moveri.
Rura gelu tum claudit hiems: nec semine jacto
Concretam patitur radicem adfigere terrae.
Optuma vinetis satio, quom vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris:
Prima vel autumni sub frigora, quom rapidus sol
Nondum hiemem contingit equis, jam praeterit aestas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis:
Vere tument terrae, et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether

Conjugis in gremium laetae descendit, et omnes
Magnus alit, magno conmixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus:
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor;
Inque novos soles audent se germina tuto
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum coelo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, et frondes explicat omnes.
Non alios prima crescentis origine mundi
Inluxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim. ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quom primae lucem pecudes hausere, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Inmissaeque ferae silvis, et sidera coelo.
Nec res hunc tenerae possent sufferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet coeli indulgentia terras.
Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra:
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas:
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. jamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testae
Urgerent: hocc', effusos munimen ad imbres:
Hocc', ubi hiulca siti findit Canis aestifer arva.
Seminibus positis, superest deducere terram
Saepius ad capita, et duros jactare bidentis:
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vineta juvencos.
Tum levis calamos, et rasae hastilia virgae,

Fraxineasque aptare sudes, furcasque valentis:
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus aetas,
Parcendum teneris: et dum se laetus ad auras
Palmes agit, laxis per purum inmissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendae manibus frondes, interque legendae.
Inde ubi jam validis amplexae stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde.
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos conpesce fluentis.
Texendae sepes etiam, et pecus omne tenendum:
Praecipue dum frons tenera inprudensque laborum:
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Silvestres uri adsidue capreaeque sequaces
Inludunt, pascuntur oves avidaeque juvencae.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas;
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Caeditur, et veteres ineunt proscenia ludi:
Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidae posuere: atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni
Versibus incomtis ludunt, risuque soluto;
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubescit vinea fetu:
Conplentur vallesque cavae saltusque profundi,

Et quocumque deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;
Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
 Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui numquam exhausti satis est: namque omne quot annis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
Aeternum frangenda bidentibus: omne levandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac jam olim seras posuit quom vinea frondes,
Frigidus et silvis Aquilo decussit honorem;
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem adtondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto:
Postremus metito. bis vitibus ingruit umbra:
Bis segetem densis obducunt sentibus herbae.
Durus uterque labor. laudato ingentia rura:
Exiguum colito. nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Caeditur, incultique exercet cura salicti.
Jam vinctae vites: jam falcem arbusta reponunt:
Jam canit effetus extremos vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus.
Et jam maturis metuendus Juppiter uvis.
 Contra, non ulla est oleis cultura: neque illae
Procurvam exspectant falcem rastrosque tenaces,
Quom semel haeserunt arvis, aurasque tulerunt.
Ipsa satis tellus, quom dente recluditur unco,
Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.

Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud indiga nostrae.
Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent aviaria bacis.
Tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni, et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque inpendere curam?
Quid majora sequar? salices, humilesque genestae,
Aut illae pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt, sepemque satis, et pabula melli.
Et juvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciaeque picis lucos: juvat arva videre
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
Ipsae Caucasio steriles in vertice silvae,
Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
Dant alios aliae fetus: dant utile lignum,
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolae, et pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fecundae, frondibus ulmi:
At myrtus validis hastilibus, et bona bello
Cornus: Ituraeos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliae leves aut torno rasile buxum
Non formam adcipiunt, ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
Missa Pado: nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alveo.
Quid memorandum aeque Baccheïa dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit: ille furentis
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque,
Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum justissima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam;
Nec varios inhiant pulchra testudine postis,
Inlusasque auro vestis, Ephyreïaque aera;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi conrumpitur usus olivi;
At secura quies, et nescia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncae, vivique lacus; at frigida tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt: illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, exiguoque adsueta juventus,
Sacra deûm, sanctique patres: extrema per illos
Justitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musae,
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Adcipiant; coelique vias, et sidera monstrent:
Defectus solis varios, lunaeque labores:
Unde tremor terris: qua vi maria alta tumescant
Objicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturae adcedere partes,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis;
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem silvasque inglorius. o, ubi campi,
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta: o, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas:

Atque metus omnis et inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!
Fortunatus et ille, deos qui novit agrestes,
Panaque, Silvanumque senem, Nymphasque sorores.
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romanae, perituraque regna: neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea jura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas, et limina regum:
Hic petit excidiis urbem, miserosque Penatis,
Ut gemma bibat, et Sarrano indormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet adtonitus Rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilioque domos et dulcia limina mutant;
Atque alio patriam quaerunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hicc' anni labor: hinc patriam parvosque Penatis
Sustinet: hinc armenta boum, meritosque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi:
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems, teritur Sicyonia baca trapetis:
Glande sues laeti redeunt: dant arbuta silvae:
Et varios ponit fetus autumnus: et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati:

Casta pudicitiam servat domus : ubera vaccae
Lactea demittunt : pinguesque in gramine laeto
Inter se adversis luctantur cornibus haedi.
Ipse dies agitat festos : fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, et socii cratera coronant,
Te, libans, Lenaee, vocat : pecorisque magistris
Velocis jaculi certamina ponit in ulmo;
Corporaque agresti nudat praedura palaestrae.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:
Hanc Remus, et frater: sic fortis Etruria crevit:
Scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictaei regis, et ante
Inpia quam caesis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Inpositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos inmensum spatiis confecimus aequor:
Et jam tempus equôm fumantia solvere colla.

GEORGICON

LIBER TERTIUS.

TE quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso: vos, silvae amnesque Lycaei.
Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentes,
Omnia jam volgata. quis aut Eurysthea durum,
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Quoi non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virûm volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas:
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, et tenera praetexit arundine ripas.
In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,
Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Graecia cestu.
Ipse, caput tonsae foliis ornatus olivae,
Dona feram. jam nunc sollemnis ducere pompas
Ad delubra juvat, caesosque videre juvencos:
Vel scena ut versis discedat frontibus; utque
Purpurea intexti tollant aulaea Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridûm faciam, victorisque arma Quirini:

Atque hinc undantem bello, magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentis aere columnas.
Addam urbes Asiae domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentes.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissaeque ab Jove gentis
Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis,
Inmanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos, tua, Maecenas, haud mollia jussa.
Te sine nil altum mens inchoat. en age, segnis
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithaeron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum:
Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
Pascit equos; seu quis fortis ad aratra juvencos,
Corpora praecipue matrum legat. optuma torvae
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, et camuris hirtae sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo,
Aut juga detrectans, interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior, quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Aetas Lucinam, justosque pati hymenaeos

Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum laeta juventas,
Solve mares: mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optuma quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quot annis.

Nec non et pecori est idem dilectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Praecipuom jam inde a teneris inpende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti.
Nec vanos horret strepitus. illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:
Luxuriatque toris animosum pectus. honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo. tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit: micat auribus, et tremit artus;
Conlectumque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, et dextro jactata recumbit in armo:
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem, et solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poëtae,
Martis equi bijuges, et magni currus Achilli.
Talis et ipse jubam cervice effundit equina
Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum

Pelion hinnitu fugiens inplevit acuto.
  Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut jam segnior annis
Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectae.
Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit: et, si quando ad proelia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. ergo animos aevomque notabis
Praecipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
Nonne vides, quom praecipiti certamine campum
Conripuere, ruuntque effusi carcere currus,
Quom spes adrectae juvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora: volat vi fervidus axis:
Jamque humiles, jamque elati sublime videntur
Aëra per vacuom ferri, atque adsurgere in auras:
Nec mora, nec requies; at fulvae nimbus arenae
Tollitur: humescunt spumis, flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
Primus Erichthonius currus et quatuor ausus
Jungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere,
Inpositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
Aequus uterque labor: aeque juvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis et cursibus acrem:
Quamvis saepe fuga versos ille egerit hostis,
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenas;
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
  His animadversis instant sub tempus, et omnis
Inpendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum:
Florentisque secant herbas, fluviosque ministrant,

Farraque; ne blando nequeat superesse labori;
Invalidique patrum referant jejunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes:
Atque, ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, et fontibus arcent:
Saepe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quom graviter tunsis gemit area frugibus, et quom
Surgentem ad Zephyrum paleae jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtunsior usus
Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertis:
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. exactis gravidae quom mensibus errant,
Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, et plena secundum
Flumina: muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncaeque tegant, et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, quoi nomen asilo
Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes;
Asper, acerba sonans: quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus aether
Concussus, silvaeque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
Inachiae Juno pestem meditata juvencae.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum cura in vitulos traducitur omnis:
Continuoque notas et nomina gentis inurunt:
Et quos aut pecori malint submittere habendo,

Aut aris servare sacros, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis:
Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Jam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis aetas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
Junge pares, et coge gradum conferre juvencos:
Atque illis jam saepe rotae ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent.
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et junctos temo trahat aereus orbis.
Interea pubi indomitae non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fetae
More patrum nivea inplebunt mulctraria vaccae,
Sed tota in dulcis consument ubera natos.
Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae,
Et Jovis in luco currus agitare volantis;
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis:
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausae sonitum cervicis amare.
Atque haec jam primo depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius aevi.
At, tribus exactis, ubi quarta adcesserit aestas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum;

Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis, Hyperboreis Aquilo quom densus ab oris
Incubuit, Scythiaeque hiemes, atque arida differt
Nubila: tum segetes altae campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
Dant silvae, longique urgent ad litora fluctus:
Ille volat, simul arva fuga simul aequora verrens.
Hinc vel ad Elei metas et maxuma campi
Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito: namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata:
Aut intus clausos satura ad praesepia servant.
Carpit enim vires paullatim, uritque videndo
Femina: nec nemorum patitur meminisse, nec herbae.
Dulcibus illa quidem inlecebris et saepe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantis.
Pascitur in magna Sila formosa juvenca:
Illi alternantes multa vi proelia miscent
Volneribus crebris: lavit ater corpora sanguis,
Versaque in obnixos urgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant silvaeque et longus Olympus.
Nec mos bellantis una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exsulat oris;

Multa gemens ignominiam plagasque superbi
Victoris ; tum, quos amisit inultus, amores ;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura jacet pernox instrato saxa cubili,
Frondibus hirsutis et carice pastus acuta :
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco : ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi conlectum robur, viresque refectae,
Signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem ;
Fluctus uti medio coepit quom albescere ponto
Longius, ex altoque sinum trahit ; utque, volutus
Ad terras, inmane sonat per saxa, neque ipse
Monte minor procumbit : at ima exaestuat unda
Vorticibus, nigramque alte subvectat arenam.
  Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt : amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leaena
Saevior erravit campis : nec funera volgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas. tum saevus aper, tum pessima tigris.
Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor adtulit auras ?
Ac neque eos jam frena virûm, neque verbera saeva,
Non scopuli, rupesque cavae, atque objecta retardant
Flumina, conreptos unda torquentia montes.
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad volnera durat.
Quid juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem

Durus amor ? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat caeca serus freta : quem super ingens
Porta tonat coeli, et scopulis inlisa reclamant
Aequora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variae; et genus acre luporum,
Atque canum ? quid ? quae inbelles dant proelia cervi ?
Scilicet ante omnis furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium : superant montes, et flumina tranant.
Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illae
Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque levis auras : et saepe sine ullis
Conjugiis vento gravidae (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convallis
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque solis ad ortus;
In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, et pluvio contristat frigore coelum.
Hîc demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum destillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod saepe malae legere novercae,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. superat pars altera curae,
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.
Hic labor : hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis

Raptat amor. juvat ire jugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas:
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
Molle pecus, scabiemque ferat, turpisque podagras.
Post hinc digressus jubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios praebere recentis;
Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem: quom frigidus olim
Jam cadit, extremoque inrorat Aquarius anno.
Hae quoque non cura nobis leviore tuendae;
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Densior hinc suboles: hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra;
Laeta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, saetasque comantis,
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.
Pascuntur vero silvas, et summa Lycaei,
Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos.
Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
Quo minus est illis curae mortalis egestas,
Avertes: victumque feres, et virgea laetus
Pabula; nec tota claudes fenilia bruma.
At vero Zephyris quom laeta vocantibus aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
Luciferi primo cum sidere frigida rura

Carpamus, dum mane novom, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, ubi quarta sitim coeli conlegerit hora,
Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae;
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam:
Aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Jovis antiquo robore quercus
Ingentis tendat ramos: aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus adcubet umbra.
Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus
Solis ad occasum: quom frigidus aëra Vesper
Temperat, et saltus reficit jam roscida luna,
Litoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?
Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet. omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Injusto sub fasce viam quom carpit, et hosti
Ante exspectatum positis stat in ordine castris.
At non, qua Scythiae gentes, Maeotiaque unda,
Turbidus et torquens flaventis Ister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem;
Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullae
Aut herbae campo adparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentis haud unquam discutit umbras:

Nec quom invectus equis altum petit aethera : nec quom
Praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
Concrescunt subitae currenti in flumine crustae,
Undaque jam tergo ferratos sustinet orbis,
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris,
Aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
Indutae, caeduntque securibus humida vina,
Et totae solidam in glaciem vertere lacunae,
Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aëre ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum : confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant.
Hos non inmissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae :
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentis
Caedunt, et magno laeti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hîc noctem ludo ducunt, et pocula laeti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subjecta trioni
Gens effrena virûm Rhipaeo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora saetis.
Si tibi lanitium curae; primum aspera silva,
Lappaeque tribulique absint : fuge pabula laeta :
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum : plenoque alium circumspice campo.

Munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu adspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum, lotosque frequentis
Ille manu, salsasque ferat praesepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, ac magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent a matribus haedos,
Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod jam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor:
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.
Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una
Veloces Spartae catulos, acremque Molossum,
Pasce sero pingui. numquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut inpacatos a tergo horrebis Iberos.
Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Saepe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montisque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervom.
Disce et odoratam stabulis adcendere cedrum,
Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros.
Saepe sub inmotis praesepibus aut mala tactu
Vipera delituit, coelumque exterrita fugit:
Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Dejice. jamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quom medii nexus, extremaeque agmina caudae

Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvom:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terrae, ac pluvialibus Austris,
Stagna colit, ripisque habitans, hinc piscibus atram
Inprobus ingluviem ranisque loquacibus explet.
Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Saevit agris, asperque siti atque exterritus aestu.
Ne mihi tum mollis sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas;
Quom positis novus exuviis nitidusque juventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Morborum quoque te caussas et signa docebo.
Turpis ovis tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivom persedit, et horrida cano
Bruma gelu: vel quom tonsis inlotus adhaesit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni:
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, vivaque sulfura,
Idaeasque pices, et pinguis unguine ceras,
Scillamque, elleborosque gravis, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os. alitur vitium, vivitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad volnera pastor
Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.

Quin etiam, ima dolor balantum labsus ad ossa
Quom furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos aestus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltae quo more solent, acerque Gelonus,
Quom fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum;
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, et serae solam decedere nocti:
Continuo culpam ferro conpesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia volgus.
Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo;
Quam multae pecudum pestes: nec singula morbi
Corpora conripiunt; sed tota aestiva repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aërias Alpis et Norica si quis
Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.
Hîc quondam morbo coeli miseranda coorta est
Tempestas, totoque autumni incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Conrupitque lacus: infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor: omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlabsa trahebat.
Saepe in honore deûm medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,

Inde neque inpositis ardent altaria fibris;
Nec responsa potest consultus reddere vates:
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
Summaque jejuna sanie infuscatur arena.
Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad praesepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix, studiorum atque inmemor herbae,
Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit: demissae aures: incertus ibidem
Sudor; et ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
Haec ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu coepit crudescere morbus,
Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis, imaque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat hocc' ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, jam morte sub aegra,
(Dii meliora piis, erroremque hostibus illum!)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. it tristis arator,
Maerentem abjungens fraterna morte juvencum:
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima

Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertis,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras
Invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulae nocuere repostae:
Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae.
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina, nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra boves Junonis, et uris
Inparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montisque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
Cura domat: timidi damae cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Jam maris inmensi prolem, et genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: insolitae fugiunt in flumina phocae.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et adtoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aër avibus non aequus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relinquunt.
Praeterea jam nec mutari pabula refert,
Quaesitaeque nocent artes: cessere magistri
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Saevit et in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes,
Arentesque sonant ripae, collesque supini.

Jamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilabsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus: nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma:
Ne tondere quidem morbo inluvieque peresa
Vellera, nec telas possunt adtingere putres.
Verum etiam invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulae, atque inmundus olentia sudor
Membra sequebatur: nec longo deinde moranti
Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

GEORGICON

LIBER QUARTUS.

PROTINUS aërii mellis coelestia dona
Exsequar. hanc etiam, Maecenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, et studia, et populos, et proelia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria; si quem
Numina laeva sinunt, auditque vocatus Apollo.
  Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves haedique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti
Pinguibus a stabulis, meropesque, aliaeque volucres,
Et mânibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt, dulcem nidis inmitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis, fugiens per gramina, rivus;
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:
Ut, quom prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa juventus,
Vicina invitet decedere ripa calori;
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices, et grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas

Pandere ad aestivom solem; si forte morantis
Sparserit, aut praeceps Neptuno inmerserit Eurus.
Haec circum casiae virides, et olentia late
Serpulla, et graviter spirantis copia thymbrae
Floreat, inriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda: neque illae
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, conlectumque haec ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
Saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertae
Pumicibusque cavis, exesaeque arboris antro.
Tu tamen e levi rimosa cubilia limo
Ungue, fovens circum, et raras superinjice frondes.
Neu propius tectis taxum sine, neve rubentis
Ure foco cancros: altae neu crede paludi,
Aut ubi odor coeni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.
  Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit
Sub terras, coelumque aestiva luce reclusit,
Illae continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. hinc nescio qua dulcedine laetae
Progeniem nidosque fovent: hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera coeli
Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem;

Contemplator : aquas dulcis, et frondea semper
Tecta petunt. huc tu jussos adsperge sapores,
Trita melisphylla, et cerinthae ignobile gramen:
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.
Ipsae consident medicatis sedibus : ipsae
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint; nam saepe duobus
Regibus incessit magno discordia motu:
Continuoque animos volgi et trepidantia bello
Corda licet longe praesciscere : namque morantis
Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
Tum trepidae inter se coëunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad praetoria densae
Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo, ubi ver nactae sudum camposque patentis,
Erumpunt portis; concurritur; aethere in alto
Fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem,
Praecipitesque cadunt. non densior aëre grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,
Ingentis animos angusto in pectore versant,
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga subegit.
Hi motus animorum atque haec certamina tanta
Pulveris exigui jactu conpressa quiescent.
Verum ubi ductores acie revocaveris ambo;
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci : melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis : ille horridus alter

Desidia, latamque trahens inglorius alvom.
Ut binae regum facies, ita corpora plebis.
Namque aliae turpes horrent; ceu pulvere ab alto
Quom venit, et sicco terram spuit ore viator
Aridus: elucent aliae, et fulgore coruscant
Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At quom incerta volant, coeloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt;
Instabilis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe. non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curae:
Ipse labore manum duro terat: ipse feraces
Figat humo plantas, et amicos inriget imbris.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem advertere proram;
Forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti:
Quoque modo potis gauderent intuba rivis;
Et virides apio ripae, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis: nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.
Namque sub Oebaliae memini me turribus arcis,
Qua niger humectat flaventia culta Galaesus,

Corycium vidisse senem : cui pauca relicti
Jugera ruris erant : nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens, vescumque papaver,
Regum aequabat opes animis ; seraque revertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque autumno carpere poma,
Et quom tristis hiems etiamnum frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis jam tondebat hyacinthi,
Aestatem increpitans seram, Zephyrosque morantis.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis : illi tiliae, atque uberrima pinus :
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, et spinos jam pruna ferentis,
Jamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Praetereo, atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Juppiter ipse
Addidit, expediam : pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae,
Dictaeo coeli regem pavere sub antro.
Solae communis gnatos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevom:
Et patriam solae et certos novere Penatis:
Venturaeque hiemis memores aestate laborem
Experiuntur, et in medium quaesita reponunt.
Namque aliae victu invigilant, et foedere pacto
Exercentur agris : pars intra septa domorum

Narcissi lacrimam; et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina: deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliae, spem gentis, adultos
Educunt fetus: aliae purissima mella
Stipant: et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti:
Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli:
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina massis
Quom properant, alii taurinis follibus auras
Adcipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
Aera lacu: gemit inpositis incudibus Aetna:
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, si parva licet conponere magnis,
Cecropias innatus apes amor urget habendi,
Munere quamque suo. grandaevis oppida curae,
Et munire favos, et daedala fingere tecta.
At fessae multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenae: pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora. rursus easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi jam thalamis se conposuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia inpendente recedunt
Longius, aut credunt coelo adventantibus Euris:

Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
Excursusque brevis tentant, et saepe lapillos,
Ut cymbae instabiles fluctu jactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt;
Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt: ipsae regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque, et cerea regna refingunt.
Saepe etiam duris errando in cotibus alas
Adtrivere, ultroque animam sub fasce dedere.
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
Excipiat: (neque enim plus septuma ducitur aestas)
At genus inmortale manet, multosque per annos
Stat fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Praeterea regem non sic Aegyptos, et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. rege incolumi mens omnibus una est:
Amisso rupere fidem; constructaque mella
Diripuere ipsae, et crates solvere favorum.
Ille operum custos: illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et saepe adtollunt humeris, et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per volnera mortem.
His quidam signis atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem divinae mentis, et haustus
Aetherios dixere. deum namque ire per omnis
Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri

Omnia: nec morti esse locum, sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto se condere coelo.
Si quando sedem augustam, servataque mella
Thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum,
Ore fave, fumosque manu praetende sequaces.
Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis;
Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
Tristior hibernas coelo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
Morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
Adfixae venis, animasque in volnera ponunt.
Sin duram metues hiemem, parcesque futuro,
Contusosque animos, et res miserabere fractas;
At suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis:
Inmunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro inparibus se inmiscuit armis;
Aut dirum tineae genus, aut invisa Minervae
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis labsi sarcire ruinas,
Conplebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo,
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis;
Continuo est aegris alius color: horrida voltum
Deformat macies: tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt:
Aut illae pedibus connexae ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in aedibus omnes,

Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant;
Frigidus ut quondam silvis inmurmurat Auster:
Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hîc jam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem, et fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunsum gallae admiscere saporem,
Arentisque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, quoi nomen amello
Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba:
Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse: sed in foliis, quae plurima circum
Funduntur, violae sublucet purpura nigrae.
Saepe deûm nexis ornatae torquibus arae.
Asper in ore sapor. tonsis in vallibus illum
Pastores, et curva legunt prope flumina Mellae.
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis adpone canistris.
Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit;
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo caesis jam saepe juvencis
Insincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis;
Quaque pharetratae vicinia Persidis urget,
Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,

Et diversa ruens septem discurrit in ora
Usque coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus
Eligitur locus. hunc angustique imbrice tecti,
Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce fenestras.
Tum vitulus, bima curvans jam cornua fronte,
Quaeritur: huic geminae nares, et spiritus oris
Multa reluctanti obsuitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.
Hoc geritur, Zephyris primum inpellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Aestuat; et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis,
Miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt:
Donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut, nervo pulsante, sagittae,
Prima leves ineunt si quando proelia Parthi.
  Quis Deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristaeus fugiens Peneïa Tempe,
Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac adfatus voce parentem:
  Mater Cyrene, mater, quae gurgitis hujus
Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum
(Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo)
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri

Pulsus amor ? quid me coelum sperare jubebas ?
En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia solleis
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felices erue silvas ;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Ure sata, et validam in vitis molire bipennem;
Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.

At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. eam circum Milesia vellera Nymphae
Carpebant, hyali saturo fucata colore:
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Caesariem effusae nitidam per candida colla:
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinae experta labores;
Clioque et Beroë soror, Oceanitides ambae;
Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deïopea;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Volcani, Martisque dolos, et dulcia furta;
Aque Chao densos divôm numerabat amores.
Carmine quo captae, dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas inpulit auris
Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavom caput extulit unda;
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror; ipse tibi, tua maxuma cura,
Tristis Aristaeus *Penei* genitoris ad undam
Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
Duc age, duc ad nos; fas illi limina divôm

Tangere, ait: simul alta jubet discedere late
Flumina, qua juvenis gressus inferret. at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Adcepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genetricis, et humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
Ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxosumque sonans Hypanis, Mysusque Caïcus,
Et gemina auratus taurino cornua voltu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, et gnati fletus cognovit inanis
Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontis
Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis.
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula. Panchaeis adolescunt ignibus arae.
Et mater, Cape Maeonii carchesia Bacchi:
Oceano libemus, ait. simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quae silvas, centum quae flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,
Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit
Pallenen. hunc et Nymphae veneramur, et ipse

Grandaevus Nereus. novit namque omnia vates,
Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur.
Quippe ita Neptuno visum est: inmania cujus
Armenta, et turpis pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiundus, ut omnem
Expediat morbi caussam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
Orando flectes: vim duram et vincula capto
Tende. doli circum haec demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios quom sol adcenderit aestus,
Quom sitiunt herbae, et pecori jam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facile ut somno adgrediare jacentem.
Verum ubi conreptum manibus vinclisque tenebis;
Tum variae eludent species atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leaena:
Aut acrem flammae sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenuis dilabsus abibit.
Sed quanto ille magis formas se vertet in omnis,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quom lumina somno.
Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odorem:
Quo totum gnati corpus perduxit: at illi
Dulcis conpositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit objice saxi.
Hîc juvenem in latebris aversum a lumine Nympha
Conlocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.

Jam rapidus torrens sitientis Sirius Indos,
Ardebat; coelo et medium sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbae, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Quom Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat. eum vasti circum gens humida ponti
Exsultans rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversae in litore phocae.
Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius, numerumque recenset:
Cujus Aristaeo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus conponere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque jacentem
Occupat. ille suae contra non inmemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum, ubi nulla fugam reperit pellacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domus? quidve hinc petis? inquit. at ille:
Scis, Proteu, scis ipse: neque est te fallere quidquam.
Sed tu desine velle. deûm praecepta secuti
Venimus hinc labsis quaesitum oracula rebus.
Tantum effatus. ad haec vates vi denique multa
Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
 Non te nullius exercent numinis irae.
Magna luis conmissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum poenas, ni fata resistant,
Suscitat; et rapta graviter pro conjuge saevit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,

Inmanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus aequalis Dryadum clamore supremos
Inplerunt montes. flerunt Rhodopeïae arces,
Altaque Pangaea, et Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getae, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse cava solans aegrum testudine amorem,
Te, dulcis conjunx, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manisque adiit, regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu conmotae Erebi de sedibus imis
Umbrae ibant tenues, simulacraque luce carentum:
Quam multa in foliis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptaeque puellae,
Inpositique rogis juvenes ante ora parentum,
Quos circum limus niger, et deformis arundo
Cocyti, tardaque palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Quin ipsae stupuere domus, atque intima Leti
Tartara, caeruleosque inplexae crinibus anguis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Jamque pedem referens casus evaserat omnis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem:
Quom subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes.
Restitit, Eurydicenque suam jam luce sub ipsa

Inmemor, heu! victusque animi respexit. ibi omnis
Effusus labor, atque inmitis rupta tyranni
Foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.
Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu?
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Jamque vale. feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu non tua! palmas.
Dixit: et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Conmixtus tenuis, fugit diversa: neque illum,
Prensantem nequidquam umbras, et multa volentem
Dicere, praeterea vidit: nec portitor Orci
Amplius objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis conjuge ferret?
Quo fletu Manis, qua numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat jam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
Rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis haec evolvisse sub antris,
Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus.
Qualis populea maerens Philomela sub umbra
Amissos queritur fetus; quos durus arator
Observans nido inplumis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et maestis late loca questibus inplet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque nivalem,
Arvaque Rhipaeis numquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque inrita Ditis
Dona querens. spretae Ciconum quo munere matres,
Inter sacra deûm, nocturnique orgia Bacchi,
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque marmorea caput a cervice revolsum,

Gurgite quom medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripae.
Haec Proteus: et se jactu dedit aequor in altum,
Quaque dedit, spumantem undam sub vortice torsit.
At non Cyrene: namque ultro adfata timentem:
Nate, licet tristis animo deponere curas,
Haec omnis morbi caussa: hinc miserabile Nymphae,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misere apibus. tu munera supplex
Tende petens pacem, et facilis venerare Napaeas,
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent,
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam,
Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaei,
Delige, et intacta totidem cervice juvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, et sacrum jugulis demitte cruorem;
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethaea papavera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa,
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.
Haud mora: continuo matris praecepta facessit:
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
Quatuor eximios praestanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice juvencas,
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hîc vero subitum àc dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis;

Inmensasque trahi nubes : jamque arbore summa
Confluere, et lentis uvam demittere ramis.
Haec super arvorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus : Caesar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat jura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti :
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

PUBLII
VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBRI XII.

AENEIDOS

LIBER PRIMUS.

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et egressus silvis, vicina coëgi
Ut quamvis avido parerent arva colono,
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

ARMA, virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinia venit
Litora; multum ille et terris jactatus et alto
Vi superûm, saevae memorem Junonis ob iram:
Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altae moenia Romae.
Musa, mihi caussas memora, quo numine laeso,
Quidve dolens regina deûm tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Inpulerit: tantaene animis coelestibus irae!
Urbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, dives opum, studiisque asperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo; hîc illius arma,
Hîc currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;

Hinc populum, late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
Nec dum etiam caussae irarum saevique dolores
Exciderant animo: manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretaeque injuria formae,
Et genus invisum, et rapti Ganymedis honores:
His adcensa super, jactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaûm atque inmitis Achilli,
Arcebat longe Latio: multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum
Vela dabant laeti, et spumas salis aere ruebant:
Quom Juno, aeternum servans sub pectore volnus,
Haec secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argivôm, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam et furias Aiacis Oïlei?
Ipsa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque aequora ventis:
Illum exspirantem transfixo pectore flammas
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quae divôm incedo regina, Jovisque
Et soror et conjunx, una cum gente tot annos
Bella gero. et quisquam numen Junonis adoret
Praeterea, aut supplex aris inponat honorem?
Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca feta furentibus Austris,
Aeoliam venit. hic vasto rex Aeolus antro
Luctantis ventos tempestatesque sonoras

Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt. celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum; verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens: molemque et montis insuper altos
Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Aeole, (namque tibi divôm pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor,
Ilium in Italiam portans, victosque Penatis:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppis:
Aut age diversos: et disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
Quarum, quae forma pulcherrima, Deïopeam
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo:
Omnis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.
Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes
Explorare labor: mihi jussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Jovemque
Concilias: tu das epulis adcumbere divôm,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Haec ubi dicta, cavom conversa cuspide montem
Inpulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.

Insequitur clamorque virûm stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes coelumque diemque
Teucrorum ex oculis : ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether:
Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert ; O terque quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere ! o Danaûm fortissime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?
Saevus ubi Aeacidae telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon : ubi tot Simoïs conrepta sub undis
Scuta virûm galeasque et fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi : tum prora avertit, et undis
Dat latus. insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit : furit aestus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet,
(Saxa vocant Itali mediis quae fluctibus Aras)
Dorsum inmane mari summo. tris Eurus ab alto
In brevia et Syrtis urget, miserabile visu,
Inliditque vadis, atque aggere cingit arenae.
Unam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit. excutitur, pronusque magister
Volvitur in caput. ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.
Adparent rari nantes in gurgite vasto;
Arma virûm, tabulaeque, et Troïa gaza per undas.

Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatae,
Et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
Vicit hiems; laxis laterum conpagibus omnes
Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis
Stagna refusa vadis: graviter conmotus, et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disjectam Aeneae toto videt aequore classem:
Fluctibus oppressos Troas, coelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Junonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam coelum terramque meo sine numine, venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego — sed motos praestat conponere fluctus.
Post mihi non simili poena conmissa luetis.
Maturate fugam, regique haec dicite vestro;
Non illi imperium pelagi saevomque tridentem,
Sed mihi sorte datum. tenet ille inmania saxa,
Vestras, Eure, domos; illa se jactet in aula
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat:
Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt navis scopulo: levat ipse tridenti:
Et vastas aperit Syrtis, et temperat aequor:
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo quom saepe coorta est
Seditio, saevitque animis ignobile volgus;
Jamque faces et saxa volant; furor arma ministrat:
Tum, pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent; adrectisque auribus adstant:

Ille regit dictis animos, et pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor, coeloque invectus aperto
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
  Defessi Aeneadae, quae proxuma, litora cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus. insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur
In coelum scopuli: quorum sub vertice late
Aequora tuta silent: tum silvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus inminet umbra:
Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquae dulces, vivoque sedilia saxo;
Nympharum domus. hîc fessas non vincula navis
Ulla tenent: unco non adligat anchora morsu.
Huc septem Aeneas conlectis navibus omni
Ex numero subit: ac magno telluris amore
Egressi optata potiuntur Troës arena,
Et sale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem conruptam undis, Cerealiaque arma
Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
Et torrere parant flammis, et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem
Prospectum late pelago petit; Anthea si quem
Jactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caïci.
Navem in conspectu nullam: tris litore cervos
Prospicit errantis: hos tota armenta sequuntur

A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hîc, arcumque manu celerisque sagittas
Conripuit; fidus quae tela gerebat Achates;
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit; tum volgus: et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humo, et numerum cum navibus aequet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis maerentia pectora mulcet:
  O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora; dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
Adcestis scopulos: vos et Cyclopia saxa
Experti. revocate animos, maestumque timorem
Mittite. forsan et haec olim meminisse juvabit,
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium: sedes ubi fata quietas
Ostendunt. illic fas regna resurgere Troiae,
Durate, et vosmet rebus servate secundis.
  Talia voce refert: curisque ingentibus aeger
Spem voltu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se praedae adcingunt, dapibusque futuris:
Tergora deripiunt costis, et viscera nudant.
Pars in frusta secant, veribusque trementia figunt:
Litore ahena locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusique per herbam
Inplentur veteris Bacchi, pinguisque ferinae.
Postquam exemta fames epulis, mensaeque remotae,
Amissos longo socios sermone requirunt;
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,

Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat: quom Juppiter aethere summo
Despiciens mare velivolum terrasque jacentis,
Litoraque, et latos populos, sic vertice coeli
Constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum talis jactantem pectore curas
Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentis,
Adloquitur Venus: O qui res hominumque deûmque
Aeternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Aeneas in te conmittere tantum,
Quid Troës potuere, quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. quae te, genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elabsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi:
Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.
Hîc tamen ille urbem Patavi, sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa; nunc placida conpostus pace quiescit.
Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem,
Navibus (infandum) amissis, unius ob iram

Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Voltu, quo coelum tempestatesque serenat,
Oscula libavit natae; dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea: manent inmota tuorum
Fata tibi: cernes urbem et promissa Lavini
Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli
Magnanimum Aenean: neque me sententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando haec te cura remordet,
Longius et volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet; moresque viris et moenia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur; Ilus erat, dum res stetit Ilia regno;
Triginta magnos volvendis mensibus orbis
Imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hîc jam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
Quom domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas

Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Julius, a magno demissum nomen Iülo.
Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
Adcipies secura. vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent saecula bellis.
Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt: dirae ferro et conpagibus artis
Claudentur Belli portae: Furor inpius intus
Saeva sedens super arma, et centum vinctus aënis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Haec ait: et Maia genitum demittit ab alto;
Ut terrae, utque novae pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret: volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyae citus adstitit oris.
Et jam jussa facit: ponuntque ferocia Poeni
Corda, volente deo, in primis regina quietum
Adcipit in Teucros animum, mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locosque
Explorare novos; quas vento adcesserit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne, feraene,
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in convexo nemorum, sub rupe cavata,
Arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
Occulit. ipse uno graditur comitatus Achate;
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obvia silva,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanae: vel qualis equos Threïssa fatigat
Harpalyce, volucremque fuga praevertitur Eurum.

Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque sinus conlecta fluentis.
Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hîc errantem forte sororum,
Succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O, quam te memorem? virgo. namque haud tibi voltus
Mortalis, nec vox hominem sonat: o dea certe;
An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leves quaecumque laborem:
Et quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas. ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore:
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. longa est injuria, longae
Ambages. sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjunx Sycchaeus erat, ditissimus agri
Phoenicum, et magno miserae dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque jugarat
Ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
Quos inter medius venit furor. ille Sychaeum
Inpius ante aras, atque auri caecus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum

Germanae : factumque diu celavit, et aegram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis; ora modis adtollens pallida miris,
Crudelis aras, trajectaque pectora ferro
Nudavit; caecumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriamque excedere suadet,
Auxiliumque viae veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His conmota fugam Dido sociosque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quae forte paratae,
Conripiunt, onerantque auro. portantur avari
Pygmalionis opes pelago. dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Moenia, surgentemque novae Carthaginis arcem:
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? quaerenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
  O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum;
Ante diem clauso conponet vesper Olympo.
Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
Troiae nomen iit, diversa per aequora vectos
Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penatis
Classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam, genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem convolsae undis Euroque supersunt.

Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:
  Quisquis es, haud, credo, invisus coelestibus auras
Vitalis carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam
Nuntio, et in tutum versis Aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos, laetantis agmine, Cycnos,
Aetheria quos labsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat coelo; nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur.
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et coetu cinxere polum, cantusque dedere;
Haud aliter puppesque tuae, pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modo, et qua te ducit via, dirige gressum.
  Dixit, et avertens rosea cervice refulsit,
Ambrosiaeque comae divinum vertice odorem
Spiravere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. ille, ubi matrem
Adgnovit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus? cur dextrae jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit.
At Venus obscuro gradientis aëre sepsit;
Et multo nebulae circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Laeta suas: ubi templum illi, centumque Sabaeo

Ture calent arae, sertisque recentibus halant.
  Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
Jamque adscendebant collem, qui plurimus urbi
Inminet, adversasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus subvolvere saxa:
Pars optare locum tecto, et concludere sulco.
Jura, magistratusque legunt, sanctumque senatum.
Hîc portus alii effodiunt: hîc alta theatri
Fundamenta locant alii; inmanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes aestate nova per florea rura
Exercet sub sole labor; quom gentis adultos
Educunt fetus, aut quom liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent:
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam moenia surgunt!
Aeneas ait, et fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris; neque cernitur ulli.
  Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
Quo primum jactati undis et turbine Poeni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per saecula gentem.
Hîc templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine divae:
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
Aere trabes: foribus cardo stridebat aënis.

Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit : hîc primum Aeneas sperare salutem
Ausus, et adflictis melius confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens, dum quae fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque jam fama totum volgata per orbem,
Atridas, Priamumque, et saevom ambobus Achillem.
Constitit; et lacrimans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quae regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus. sunt hîc etiam sua praemia laudi:
Sunt lacrimae rerum : et mentem mortalia tangunt.
Solve metus : feret haec aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani
Multa gemens, largoque humectat flumine voltum.
Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Troiana juventus:
Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
Adgnoscit lacrimans; primo quae prodita somno
Tydides multa vastabat caede cruentus:
Ardentisque avertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troïlus armis,
Infelix puer, atque inpar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
Lora tenens tamen : huic cervixque comaeque trahuntur
Per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
Interea ad templum non aequae Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsae pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.

Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo:
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
Se quoque principibus permixtum adgnovit Achivis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,
Aurea subnectens exsertae cingula mammae,
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
  Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque haeret defixus in uno;
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Incessit, magna juvenum stipante caterva.
Qualis in Eurotae ripis, aut per juga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades: illa pharetram
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis:
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido: talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus divae, media testudine templi,
Septa armis, solioque alte subnixa resedit.
Jura dabat legesque viris: operumque laborem
Partibus aequabat justis, aut sorte trahebat:
Quom subito Aeneas concursu adcedere magno
Anthea Sergestumque videt, fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos aequore turbo
Dispulerat, penitusque alias avexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Laetitiaque metuque; avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.

Dissimulant ; et nube cava speculantur amicti,
Quae fortuna viris ; classem quo litore linquant ;
Quid veniant. cunctis nam lecti navibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi ;
Maxumus Ilioneus placido sic pectore coepit :
O regina, novam cui condere Juppiter urbem,
Justitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus : prohibe infandos a navibus ignis ;
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penatis
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas :
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebae :
Oenotri coluere viri : nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit.
Quom subito adsurgens fluctu nimbosus Orion
In vada caeca tulit, penitusque procacibus Austris,
Perque undas, superante salo, perque invia saxa
Dispulit. huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hocc' hominum, quaeve hunc tam barbara morem
Permittit patria ? hospitio prohibemur arenae.
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma ;
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major et armis.
Quem si fata virum servant, si vescitur aura
Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris ;
Non metus, officio ne te certasse priorem

Poeniteat. sunt et Siculis regionibus urbes,
Arvaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et silvis aptare trabes, et stringere remos;
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus:
Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrûm,
Pontus habet Libyae, nec spes jam restat Iuli;
At freta Sicaniae saltem, sedesque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus. cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Tum breviter Dido, voltum demissa, profatur:
Solvite corde metum, Teucri: secludite curas.
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadûm, quis Troiae nesciat urbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtunsa adeo gestamus pectora Poeni:
Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arva,
Sive Erycis fines, regemque optatis Acesten;
Auxilio tutos dimittam, opibusque juvabo.
Voltis et his mecum pariter considere regnis?
Urbem quam statuo, vestra est. subducite navis.
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse, Noto conpulsus eodem,
Adforet Aeneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyae lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus silvis, aut urbibus errat.

His animum adrecti dictis, et fortis Achates,
Et pater Aeneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Aenean conpellat Achates:

Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides: classem, sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, quom circumfusa repente
Scindit se nubes, et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,
Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix, lumenque juventae
Purpureum, et laetos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
Inprovisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum
Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
O sola infandos Troiae miserata labores,
Quae nos, reliquias Danaûm, terraeque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Urbe, domo, socias. grates persolvere dignas
Non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
Dii tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Usquam justitia est et mens sibi conscia recti,
Praemia digna ferant. quae te tam laeta tulerunt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbrae
Lustrabunt convexa, polus dum sidera pascet;
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
Quae me cumque vocant terrae. sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, laevaque Serestum:
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
  Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto; et sic ore locuta est:

Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris?
Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli. genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o, tectis, juvenes, succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco.
Sic memorat. simul Aenean in regia ducit
Tecta: simul divôm templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum hòrrentia centum
Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos,
Munera, laetitiamque dii.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur, mediisque parant convivia tectis.
Arte laboratae vestes, ostroque superbo:
Ingens argentum mensis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.
Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad navis praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec; ipsumque ad moenia ducat.
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,

Ferre jubet; pallam signis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivae Helenae: quos illa Mycenis,
Pergama quom peteret, inconcessosque Hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum.
Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxuma natarum Priami, colloque monile
Bacatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans, iter ad navis tendebat Achates.
  At Cytherea novas artes, nova pectore versat
Consilia: ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus inplicet ignem.
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilinguis.
Urit atrox Juno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
  Nate, meae vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum
Litora jactetur, odiis Junonis iniquae,
Nota tibi: et nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus: et vereor, quo se Junonia vertant
Hospitia. haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo se numine mutet:
Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem:
Regius adcitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat; mea maxuma cura;
Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,

Aut super Idalium sacrata sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, et notos pueri puer indue voltus:
Ut, quom te gremio adcipiet laetissima Dido,
Regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
Quom dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit; et gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos: ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adspirans conplectitur umbra.
Jamque ibat dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
Quom venit, aulaeis jam se regina superbis
Aurea conposuit sponda, mediamque locavit.
Jam pater Aeneas, et jam Troiana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulae: quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere Penatis.
Centum aliae, totidemque pares aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, et pocula ponant.
Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae; mirantur Iulum,
Flagrantesque dei voltus, simulataque verba,
Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti devota futurae,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo

Phoenissa, et puero pariter donisque movetur.
Ille, ubi conplexu Aeneae colloque pependit,
Et magnum falsi inplevit genitoris amorem;
Reginam petit. haec oculis, haec pectore toto
Haeret: et interdum gremio fovet inscia Dido,
Insidat quantus miserae deus. at memor ille
Matris Acidaliae, paullatim abolere Sychaeum
Incipit, et vivo tentat praevertere amore
Jam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae;
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.
Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hîc regina gravem gemmis auroque poposcit,
Inplevitque mero, pateram: quam Belus, et omnes
A Belo soliti. tum facta silentia tectis:
Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur,
Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque hujus meminisse minores.
Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Juno.
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate faventes.
Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore.
Tum Bitiae dedit increpitans. ille inpiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
Post alii proceres. cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quae maxumus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores;
Unde hominum genus, et pecudes; unde imber, et ignes;
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones:
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.

Ingeminant plausu Tyrii, Troësque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis:
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus Achilles.
Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaûm, casusque tuorum,
Erroresque tuos. nam te jam septuma portat
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

AENEIDOS

LIBER SECUNDUS.

CONTICUERE omnes, intentique ora tenebant:
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, jubes renovare dolorem;
Troianas ut opes, et lamentabile regnum
Eruerint Danai: quaeque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi
Temperet a lacrimis! et jam nox humida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Troiae supremum audire laborem;
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit;
Incipiam. fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,
Instar montis equom divina Palladis arte
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant. ea fama vagatur.
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cavernas
Ingentis uterumque armato milite conplent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis:
Huc se provecti deserto in litore condunt.
Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas.
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu:
Panduntur portae. juvat ire, et Dorica castra,

Desertosque videre locos, litusque relictum.
Hîc Dolopum manus, hîc saevus tendebat Achilles:
Classibus hîc locus: hîc acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae,
Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Sive dolo, seu jam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias suspectaque dona
Praecipitare jubent, subjectisve urere flammis:
Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria volgus.
Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens summa decurrit ab arce:
Et procul, O miseri, quae tanta insania, cives?
Creditis avectos hostis? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi;
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper urbi;
Aut aliquis latet error. equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque feri curvam conpagibus alvom
Contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
Insonuere cavae gemitumque dedere cavernae.
Et, si fata deûm, si mens non laeva fuisset,
Inpulerat ferro Argolicas foedare latebras:
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Troiamque aperiret Achivis,

Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana juventus
Circumfusa ruit, certantque inludere capto.
Adcipe nunc Danaûm insidias, et crimine ab uno
Disce omnis.
Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
Adcipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus: et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, conpressus et omnis
Inpetus. hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidve ferat, memoret, quae sit fiducia capto.
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum. nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget.
Fando aliquod si forte tuas pervenit ad auris
Naupliadae nomen Palamedis, et incluta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem, et consanguinitate propinquom,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis; et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. invidia postquam pellacis Ulixi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris;
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,

Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem : et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes : hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis : hinc spargere voces
In volgum ambiguas , et quaerere conscius arma.
Nec requievit enim , donec Calchante ministro —
Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo ?
Quidve moror ? si omnis uno ordine habetis Achivos ,
Idque audire sat est ; jamdudum sumite poenas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.

Tum vero ardemus scitari et quaerere caussas ,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur.

Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri , et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam ! saepe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.
Praecipue , quom jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus , toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi
Mittimus , isque adytis haec tristia dicta reportat.
„ Sanguine placastis ventos , et virgine caesa ,
„ Quom primum Iliacas Danai venistis ad oras ;
„ Sanguine quaerendi reditus , animaque litandum
„ Argolica. „ volgi quae vox ut venit ad auris ,
Obstupuere animi , gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor ; cui fata parent , quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios ; quae sint ea numina divôm
Flagitat. et mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus , et taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies , tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam , aut opponere morti.

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Conposito rumpit vocem, et me destinat arae.
Adsensere omnes : et, quae sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Jamque dies infanda aderat : mihi sacra parari,
Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi :
Limosoque lacu per noctem obscurus in ulva
Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
Nec mihi jam patriam antiquam spes ulla videndi,
Nec dulcis natos, exoptatumque parentem :
Quos illi fors ad poenas ob nostra reposcent
Effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos, et conscia numina veri,
Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum : miserere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari
Vincla jubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios ;
Noster eris ; mihique haec edissere vera roganti.
Quo molem hanc inmanis equi statuere ? quis auctor ?
Quidve petunt ? quae religio ? aut quae machina belli ?
Dixerat ; ille dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas :
Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait : vos arae, ensesque nefandi,
Quos fugi, vittaeque deûm, quas hostia gessi ;
Fas mihi Graiorum sacrata resolvere jura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt : teneor patriae nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves

Troia fidem ; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaûm, et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. inpius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulixes,
Fatale adgressi sacrato avellere templo
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Conripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi divae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublabsa referri
Spes Danaûm; fractae vires, aversa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
Luminibus flammae adrectis, salsusque per artus
Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curvis secum avexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Inprovisi aderunt. ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
Effigiem statuere; nefas quae triste piaret.
Hanc tamen inmensam Calchas adtollere molem
Roboribus textis, coeloque educere jussit:
Ne recipi portis, aut duci in moenia possit;
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervae,
Tum magnum exitium (quod Dii prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram adscendisset in urbem;
Ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello

Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis perjurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hîc aliud majus miseris multoque tremendum
Obiicitur magis, atque inprovida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) inmensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt;
Pectora quorum inter fluctus adrecta, jubaeque
Sanguineae superant undas: pars cetera pontum
Pone legit, sinuantque inmensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo: jamque arva tenebant;
Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues. illi agmine certo
Laocoonta petunt: et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Inplicat, et miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: et jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit;
Qualis mugitus, fugit quom saucius aram
Taurus, et incertam excussit cervice securim.
At gemini labsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, saevaeque petunt Tritonidis arcem;

Sub pedibusque deae, clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Insinuat pavor: et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt; sacrum qui cuspide robur
Laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque divae
Numina conclamant.
Dividimus muros, et moenia pandimus urbis.
Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt labsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. scandit fatalis machina muros,
Feta armis. pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediaeque minans inlabitur urbi.
O patria, o divôm domus Ilium, et incluta bello
Moenia Dardanidûm! quater ipso in limine portae
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen inmemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei jussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea coelum, et ruit Oceano nox,
Involvens umbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fusi per moenia Teucri
Conticuere: sopor fessos conplectitur artus.
Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae,
Litora nota petens: flammas quom regia puppis
Extulerat: fatisque deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras

Reddit equus, laetique cavo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulixes,
Demissum labsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem somno vinoque sepultam:
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Adcipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, et dono divôm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos maestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
Volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Adcepit patrios. ultro flens ipse videbar
Conpellare virum, et maestas expromere voces:
O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrûm,
Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
Exspectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque urbisque labores
Defessi adspicimus! quae caussa indigna serenos
Foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?
Ille nihil: nec me quaerentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troia.
Sat patriae Priamoque datum. si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Sacra suosque tibi conmendat Troia Penatis:
Hos cape fatorum comites: his moenia quaere,
Magna pererrato statues quae denique ponto.
Sic ait: et manibus vittas, Vestamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur moenia luctu:
Et magis atque magis, quamquam secreta parentis
Anchisae domus, arboribusque obtecta recessit,
Clarescunt sonitus; armorumque ingruit horror.
Excutior somno, et summi fastigia tecti
Adscensu supero, atque adrectis auribus adsto:
In segetem veluti quom flamma furentibus Austris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata laeta, boumque labores;
Praecipitesque trahit silvas: stupet inscius alto
Adcipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaûmque patescunt
Insidiae. jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Volcano superante, domus: jam proxumus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virûm clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi. furor iraque mentem
Praecipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elabsus Achivôm,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, parvomque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad litora tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu quom talia reddit:
Venit summa dies, et ineluctabile tempus
Dardaniae. fuimus Troës; fuit Ilium, et ingens

Gloria Teucrorum. ferus omnia Juppiter Argos
Transtulit. incensa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,
Insultans. portis alii bipatentibus adsunt,
Millia quot magnis umquam venere Mycenis:
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi, stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi proelia tentant
Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt.
Talibus Othryadae dictis et numine divôm
In flammas et in arma feror: quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Ripheus, et maxumus armis
Epytus: oblati per lunam Hypanisque Dymasque:
Et lateri adglomerant nostro: juvenisque Coroebus
Mygdonides. illis ad Troiam forte diebus
Venerat, insano Cassandrae incensus amore:
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsae praecepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in proelia vidi;
Incipio super his: Juvenes, fortissima frustra
Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, (quae sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes adytis arisque relictis
Dii, quibus imperium hoc steterat: succurritis urbi
Incensae:) moriamur, et in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos inproba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis; per tela, per hostes

Vadimus haud dubiam in mortem: mediaeque tenemus
Urbis iter. nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, et religiosa deorum
Limina. nec soli poenas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in praecordia virtus;
Victoresque cadunt Danai. crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago.
 Primus se, Danaûm magna comitante caterva,
Androgeus offert nobis, socia agmina credens
Inscius; atque ultro verbis conpellat amicis:
Festinate, viri. nam quae tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?
Dixit: et extemplo, neque enim responsa dabantur
Fida satis, sensit medios delabsus in hostis:
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Inprovisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Adtollentem iras, et caerula colla tumentem:
Haud secus Androgeus visu tremefactus abibat.
Inruimus, densis et circumfundimur armis;
Ignarosque loci passim, et formidine captos
Sternimus. adspirat primo Fortuna labori.
Atque hîc successu exsultans animisque Coroebus,
O socii, qua primum, inquit, Fortuna salutis
Monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clipeos, Danaûmque insignia nobis
Aptemus. dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. sic fatus, deinde comantem

Androgei galeam, clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivom adcommodat ensem.
Hoc Ripheus, hocc' ipse Dymas, omnisque juventus
Laeta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus inmixti Danais haud numine nostro,
Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus: multos Danaûm demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad navis, et litora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equom, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
Ecce trahebatur passis Priameïa virgo
Crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
Ad coelum tendens ardentia lumina frustra:
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium injecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hîc primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes,
Armorum facie et Graiarum errore jubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
Undique conlecti invadunt; acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis.
Adversi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et laetus eois
Eurus equis: stridunt silvae, saevitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet aequora fundo.
Illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
Fudimus insidiis, totaque agitavimus urbe,
Adparent: primi clipeos mentitaque tela
Adgnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero. primusque Coroebus

Penelei dextra, divae armipotentis ad aram,
Procumbit : cadit et Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, et servantissimus aequi.
Diis aliter visum. pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis : nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro, nec tela, nec ullas
Vitavisse vices Danaûm; et, si fata fuissent,
Ut caderem, meruisse manu. divellimur inde;
Iphitus et Pelias mecum : quorum Iphitus aevo
Jam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi:
Protinus ad sedes Priami clamore vocati.
Hîc vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postisque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt : prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tecta domorum
Culmina convellunt : his se, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt. alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores : has servant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
Limen erat, caecaeque fores, et pervius usus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo : infelix qua se, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et avo puerum Astyanacta trahebat.

Evado ad summi fastigia culminis : unde
Tela manu miseri jactabant inrita Teucri.
Turrim in praecipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troia videri,
Et Danaûm solitae naves, et Achaia castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, inpulimusque. ea lâbsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaûm super agmina late
Incidit. ast alii subeunt : nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat telis, et luce coruscus aëna.
Qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis nitidusque juventâ,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon; una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos conrepta dura bipenni
Limina perrumpit, postisque a cardine vellit
Aeratos : jamque excisa trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet domus intus, et atria longa patescunt;
Adparent Priami et veterum penetralia regum:
Armatosque vident stantis in limine primo.

At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur; penitusque cavae plangoribus aedes
Femineis ululant. ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postis, atque oscula figunt.

Instat vi patria Pyrrhus : nec claustra, neque ipsi
Custodes sufferre valent. labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi : rumpunt aditus, primosque trucidant
Inmissi Danai, et late loca milite conplent.
Non sic, aggeribus ruptis quom spumeus amnis
Exiit, oppositasque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, camposque per omnis
Cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
Caede Neoptolemum, geminosque in limine Atridas :
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacraverat, ignis.
Quinquaginta illi thalami; spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuere. tenent Danai, qua deficit, ignis.
Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Urbis uti captae casum, convolsaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus aevo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
Aedibus in mediis, nudoque sub aetheris axe,
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens arae, atque umbra conplexa Penatis.
Hîc Hecuba et natae nequidquam altaria circum,
Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae, et divôm amplexae simulacra sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum juvenalibus armis
Ut vidit : Quae mens tam dira, miserrime conjunx,
Inpulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget : non, si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede : haec ara tuebitur omnis :

Aut moriere simul. sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacra longaevom in sede locavit.
Ecce autem elabsus Pyrrhi de caede Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostis
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. illum ardens infesto volnere Pyrrhus
Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hîc Priamus, quamquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
Persolvant grates dignas, et praemia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios foedasti funere voltus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo: sed jura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
Conjecit: rauco quod protinus aere repulsum,
Et summo clipei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitori. illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, et in multo labsantem sanguine nati,
Inplicuitque comam laeva; dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Haec finis Priami fatorum: hicc' exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, et prolabsa videntem
Pergama; tot quondam populis terrisque superbum

Regnatorem Asiae. jacet ingens litore truncus,
Avolsumque humeris caput, et sine nomine corpus.
At me tum primum saevus circumstetit horror:
Obstupui: subiit cari genitoris imago,
Ut regem aequaevom crudeli volnere vidi
Vitam exhalantem. subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, et parvi casus Iuli.
Respicio, et quae sit me circum copia lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus aegra dedere.
Jamque adeo super unus eram: quom limina Vestae
Servantem, et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaûm et deserti conjugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinnys,
Abdiderat sese, atque aris invisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira cadentem
Ulcisci patriam, et sceleratas sumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
Feminea in poena est, nec habet victoria laudem;
Exstinxisse nefas tamen, et sumsisse merentis
Laudabor poenas: animumque explesse juvabit
Ultricis flammae, et cineres satiasse meorum.
Talia jactabam, et furiata mente ferebar;
Quom mihi se, non ante oculis tam clara, videndam

Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam; qualisque videri
Coelicolis, et quanta solet: dextraque prehensum
Continuit; roseoque haec insuper addidit ore:
  Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet conjunxne Creüsa;
Ascaniusque puer? quos omnes undique Graiae
Circum errant acies: et, ni mea cura resistat,
Jam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacaenae,
Culpatusve Paris; divôm inclementia, divôm
Has evertit opes, sternitque a culmine Troiam.
Adspice: namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Jussa time, neu praeceptis parere recusa:
Hîc, ubi disjectas moles, avolsaque saxis
Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros, magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit; totamque ab sedibus urbem
Eruit. hîc Juno Scaeas saevissima portas
Prima tenet, sociumque furens a navibus agmen
Ferro adcincta vocat.
Jam summas arces Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeva.
Ipse pater Danais animos viresque secundas
Sufficit: ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
Dixerat: et spissis noctis se condidit umbris.
Adparent dirae facies, inimicaque Troiae

Numina magna deûm.
Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia.
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum,
Quom ferro accisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Volneribus donec paullatim evicta, supremum
Congemuit, traxitque jugis avolsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
Expedior. dant tela locum, flammaeque recedunt.
Atque ubi jam patriae perventum ad limina sedis,
Antiquasque domos; genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exsiliumque pati. vos o, quibus integer aevi
Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. satis una superque
Vidimus excidia, et captae superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inveniam. miserebitur hostis,
Exuviasque petet. facilis jactura sepulcri.
Jam pridem invisus divis, et inutilis annos
Demoror: ex quo me divôm pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis, et contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat.
Nos contra effusi lacrimis, conjunxque Creüsa,
Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque urgenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto,

Nam quod consilium aut quae jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui;
Et sedet hocc' animo, perituraeque addere Troiae
Teque tuosque juvat: patet isti janua leto,
Jamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Gnatum ante ora patris, patrem qui obtruncet ad aras.
Hocc' erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, ut mediis hostem in penetralibus, utque
Ascanium, patremque meum, juxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais: sinite instaurata revisam
Proelia, numquam omnes hodie moriemur inulti.

Hinc ferro adcingor rursus, clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem conplexa pedes in limine conjunx
Haerebat, parvomque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. cui parvus Iulus,
Cui pater, et conjunx quondam tua dicta relinquor?

Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
Quom subitum, dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, maestorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
Extulit, et coelo palmas cum voce tetendit:

Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos; hoc tantum: et, si pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater; atque haec omina firma.
Vix ea fatus erat senior: subitoque fragore
Intonuit laevom, et de coelo labsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea claram se condere silva,
Signantemque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat:
Jam jam nulla mora est: sequor, et, qua ducitis, adsum.
Dii patrii, servate domum, servate nepotem:
Vestrum hocc' augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille: et jam per moenia clarior ignis
Auditur; propiusque aestus incendia volvunt.
Ergo age, care pater, cervici inponere nostrae:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit:
Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una salus ambobus erit. mihi parvus Iulus
Sit comes, et longe servet vestigia conjunx.
Vos famuli, quae dicam, animis advertite vestris:
Est urbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, juxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penatis.
Me, bello e tanto digressum et caede recenti,
Adtrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Haec fatus, latos humeros, subjectaque colla,

Veste super fulvique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri. dextrae se parvus Iulus
Inplicuit, sequiturque patrem non passibus aequis:
Pone subit conjunx. ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae: sonus excitat omnis
Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.
Jamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evasisse vicem; subito quom creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus: genitorque per umbram
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
Ardentis clipeos, atque aera micantia cerno.
Hîc mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. namque avia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum;
Heu! misero conjunx fatone erepta Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris:
Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
Venimus. hîc demum conlectis omnibus una
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorûmque?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Penatis
Conmendo sociis, et curva valle recondo.
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
Per Troiam; et rursus caput objectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.

Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. irruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur: exsuperant flammae: furit aestus ad auras.
Procedo, et Priami sedes arcemque reviso.
Et jam porticibus vacuis Junonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
Praedam adservabant. huc undique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
Crateresque auro solidi, captivaque vestis
Congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, maestusque Creüsam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti, et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbra Creüsae
Visa mihi ante oculos, et nota major imago.
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quid tantum insano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjux? non haec sine numine divûm
Eveniunt. nec te comitem asportare Creüsam
Fas: aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum.
Et terram Hesperiam venies: ubi Lydius, arva
Inter opima virûm, leni fluit agmine Thybris.
Illic res laetae, regnumque, et regia conjunx
Parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creüsae.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas
Adspiciam, aut Graiis servitum matribus ibo,
Dardanis, et divae Veneris nurus:

Sed me magna deûm Genetrix his detinet oris.
Jamque vale, et nati serva communis amorem.
Haec ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra conprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumta nocte reviso.
Atque hîc ingentem comitum adfluxisse novorum
Invenio admirans numerum; matresque, virosque,
Conlectam exsilio pubem, miserabile volgus.
Undique convenere, animis opibusque parati;
In quascumque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis summae surgebat Lucifer Idae,
Ducebatque diem: Danaique obsessa tenebant
Limina portarum; nec spes opis ulla dabatur.
Cessi, et sublato montis genitore petivi.

AENEIDOS

LIBER TERTIUS.

POSTQUAM res Asiae, Priamique evertere gentem
Inmeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia;
Diversa exsilia, et desertas quaerere terras
Auguriis agimur divôm, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae;
Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur;
Contrahimusque viros. vix prima inceperat aestas;
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat:
Litora quom patriae lacrimans portusque relinquo,
Et campos ubi Troia fuit. feror exsul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis diis.
Terra procul vastis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
Hospitium antiquom Troiae, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, et litore curvo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionaeae matri, divisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum: superoque nitentem
Coelicolûm regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea summo
Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Adcessi, viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras:
Horrendum, et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbos

Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen
Insequor, et caussas penitus tentare latentis:
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo Nymphas venerabar agrestis,
Gradivomque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nisu
Adgredior, genibusque adversae obluctor arenae;
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
Quid miserum, Aenea, laceras? jam parce sepulto:
Parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
Externum tulit: aut cruor hic de stipite manat.
Heu! fuge crudeles terras, fuge litus avarum.
Nam Polydòrus ego. hìc confixum ferrea texit
Telorum seges, et jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi; quom jam diffideret armis
Dardaniae, cingique urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractae Teucrûm, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames? postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra deûm refero, et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra;

Linqui pollutum hospitium, et dare classibus Austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus : stant Manibus arae,
Caeruleis maestae vittis atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more solutae.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis et sacri pateras : animamque sepulcro
Condimus, et magna supremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lene crepitans vocat Auster in altum;
Deducunt socii naves, et litora conplent.
Provehimur portu : terraeque urbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereïdum matri, et Neptuno Aegaeo:
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit,
Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror : haec fessos tuto placidissima portu
Adcipit. egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit : veterem Anchisen adgnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto:
Da propriam, Thymbraee, domum : da moenia fessis,
Et genus, et mansuram urbem. serva altera Troiae
Pergama, reliquias Danaûm atque inmitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.
Vix ea fatus eram : tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei; totusque moveri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:

"Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
„ Prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
„ Adcipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
„ Hîc domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
„ Et nati natorum, et qui nascentur ab illis. „
Haec Phoebus: mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia: et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt;
Quo Phoebus vocet errantis, jubeatque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula ponto;
Mons Idaeus ubi, et gentis cunabula nostrae.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maxumus unde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum est advectus ad oras,
Optavitque locum regno. nondum Ilium, et arces
Pergameae steterant: habitabant vallibus imis.
Hinc Mater cultrix Cybeli, Corybantiaque aera,
Idaeumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et juncti currum dominae subiere leones.
Ergo agite, et, divôm ducunt qua jussa, sequamur:
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modo Juppiter adsit,
Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretae:
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donysam,
Olearon, niveamque Paron, sparsasque per aequor

Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis,
Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
Ergo avidus muros optatae molior urbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.
Jamque fere sicco subductae litore puppes,
Connubiis arvisque novis operata juventus;
Jura domosque dabam: subito quom tabida membris,
Conrupto coeli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant
Corpora. tum steriles exurere Sirius agros.
Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat: unde laborum
Tentare auxilium jubeat: quo vertere cursus.
   Nox erat, et terris animalia somnus habebat.
Effigies sacrae divôm, Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troia, mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos adstare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
   Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hîc canit; et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor;
Iidem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis

Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
Mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
Delius, aut Cretae jussit considere, Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebae.
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus,
Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et haec laetus longaevo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque requirat
Ausonias. Dictaea negat tibi Juppiter arva.
Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coram adgnoscere voltus,
Velatasque comas, praesentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. perfecto laetus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Adgnovit prolem ambiguam, geminosque parentis;
Seque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto haec generi portendere debita nostro;
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait: et cuncti dicto paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque cava trabe currimus aequor.
Postquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullae

Adparent terrae, coelum undique et undique pontus:
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque surgunt
Aequora. dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, et nox humida coelum
Abstulit. ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et caecis erramus in undis.
Ipse diem noctemque negat discernere coelo,
Nec meminisse viae media Palinurus in unda.
Tris adeo incertos caeca caligine soles
Erramus pelago: totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se adtollere tandem
Visa, aperire procul montis, ac volvere fumum.
Vela cadunt; remis insurgimus: haud mora, nautae
Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora prima
Adcipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae,
Insulae Ionio in magno: quas dira Celaeno,
Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saevior ulla
Pestis et ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum voltus, foedissima ventris
Proluvies, uncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Laeta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Inruimus ferro, et divos, ipsumque vocamus
In partem praedamque Jovem. tum litore curvo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico labsu de montibus adsunt

Harpyiae, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus umbris,
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diverso coeli caecisque latebris
Turba sonans praedam pedibus circumvolat uncis:
Polluit ore dapes. sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus ac jussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt ensis, et scuta latentia condunt.
Ergo ubi delabsae sonitum per curva dedere
Litora; dat signum specula Misenus ab alta
Aere cavo. invadunt socii, et nova proelia tentant,
Obscenas pelagi ferro foedare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo
Adcipiunt; celerique fuga sub sidera labsae
Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Una in praecelsa consedit rupe Celaeno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro caede boum stratisque juvencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Adcipite ergo animis, atque haec mea figite dicta:
Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, vobis Furiarum ego maxuma pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis moenibus urbem,
Quam vos dira fames nostraeque injuria caedis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit: et in silvam pennis ablata refugit.

At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,
Sive deae, seu sint dirae obscenaeque volucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
Dii, prohibete minas: dii, talem avertite casum:
Et placidi servate pios. tum litore funem
Deripere, excussosque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Jam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
Et terram altricem saevi exsecramur Ulixi.
Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et parvae succedimus urbi.
Anchora de prora jacitur. stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Jovi, votisque incendimus aras;
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii. juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas.
Aere cavo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus adversis figo, et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
Linquere tum portus jubeo, et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.
Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,

Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus urbem.
Hîc incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbes,
Conjugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui; miroque incensum pectus amore,
Conpellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes et litora linquens.
Sollemnis tum forte dapes, et tristia dona,
Ante urbem in luco falsi Simoëntis ad undam
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacraverat aras.
Ut me conspexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Inplevit clamore locum. vix pauca furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hisco:
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita: nam vera vides.
Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quae digna satis Fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit voltum, et demissa voce locuta est:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Jussa mori, quae sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!

Nos, patria incensa, diversa per aequora vectae,
Stirpis Achilleae fastus, juvenemque superbum
Servitio enixae tulimus. qui deinde secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque Hymenaeos,
Me famulo famulam Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptae magno inflammatus amore
Conjugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit:
Pergamaque, Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
Quem tibi jam Troia * * * * *
Et qua tamen puero est amissae cura parentis?
Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
Et pater Aeneas et avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
Incassum fletus: quom sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Adgnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et parvam Troiam, simulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivom
Adgnosco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Inpositis auro dapibus; paterasque tenebant.
Jamque dies, alterque dies processit: et aurae
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus Austro.

His vatem adgredior dictis, ac talia quaeso:
Troiugena, interpres divôm, qui numina Phoebi,
Qui tripodas, Clarii laurus, qui sidera sentis,
Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, et terras tentare repostas:
Sola novom dictuque nefas Harpyia Celaeno
Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
Obscenamque famem) quae prima pericula vito?
Quidve sequens tantos possim superare labores?
Hîc Helenus, caesis primum de more juvencis,
Exorat pacem divôm, vittasque resolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque haec deinde canit divino ex ore sacerdos:
Nate dea, (nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Aequora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire, Helenum farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
Et salis Ausonii lustrandum navibus aequor,
Infernique lacus, Aeaeaeque insula Circae,
Quam tuta possis urbem conponere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Quom tibi sollicito secreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,

Triginta capitum fetus enixa, jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxuma quae nostri perfunditur aequoris aestu,
Effuge: cuncta malis habitantur moenia Graiis.
Hîc et Narycii posuerunt moenia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hîc illa ducis Meliboei
Parva Philoctetae subnixa Petilia muro.
Quin, ubi transmissae steterint trans aequora classes,
Et positis aris jam vota in litore solves,
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, ubi digressum Siculae te admoverit orae
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
Laeva tibi tellus, et longo laeva petantur
Aequora circuitu: dextrum fuge litus, et undas.
Haec loca vi quondam, et vasta convolsa ruina
(Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt, quom protenus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, et undis
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaque et urbes
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laevom inplacata Charybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat unda.

At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, et navis in saxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema inmani corpore pristis,
Delphinum caudas utero conmissa luporum.
Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris inplet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum
Praedicam; et repetens iterumque iterumque monebo.
Junonis magnae primum prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis. sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumaeam adcesseris urbem,
Divinosque lacus, et Averna sonantia silvis;
Insanam vatem adspicies: quae rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
Quaecumque in foliis describsit carmina, virgo
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis quom cardine ventus
Inpulit, et teneras turbavit janua frondes,
Numquam deinde cavo volitantia prendere saxo,
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
Hîc tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quamvis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus inplere secundos,
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas;

Ipsa canat, vocemque volens atque ora resolvat.
Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,
Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet; cursusque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia, sectoque elephanto
Imperat ad navis ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae, cristasque comantis,
Arma Neoptolemi. sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces:
Remigium supplet: socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo conpellat honore:
Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deûm, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus: hanc adripe velis.
Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est.
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. quid ultra
Provehor, et fando surgentis demoror Austros?
Nec minus Andromache, digressu maesta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestis,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori:
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Adcipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
Conjugis Hectoreae. cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc aequali tecum pubesceret aevo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris aequor arandum:
Arva neque Ausoniae, semper cedentia retro,
Quaerenda. effigiem Xanthi Troiamque videtis,
Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
Auspiciis; et quae fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arva
Intraro, gentique meae data moenia cernam;
Cognatas urbes olim, populosque propinquos;
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, unam faciemus utramque
Troiam animis. maneat nostros ea cura nepotes.
Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:
Unde iter Italiam, cursusque brevissimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco
Corpora curamus. fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium Nox Horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo,
Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt coelo constare sereno;
Dat clarum e puppi signum: nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis,
Quom procul obscuros collis humilemque videmus

Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam laeto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitque mero; divosque vocavit
Stans celsa in puppi.
Dii, maris et terrae tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.
Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit
Jam propior, templumque adparet in arce Minervae.
Vela legunt socii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Objectae salsa spumant adspargine cautes:
Ipse latet. gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hîc, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late, candore nivali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas:
Bello armantur equi: bellum haec armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre.
Spes et pacis, ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima adcepit ovantis;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
Junoni Argivae jussos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Graiugenûmque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. adtollit se diva Lacinia contra,
Caulonisque arces, et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa

Audimus longe, fractasque ad litora voces:
Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis:
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii: pariterque insurgite remis.
Haud minus ac jussi faciunt: primusque rudentem
Contorsit laevas proram Palinurus ad undas.
Laevam cuncta cohors remis ventisque petivit.
Tollimur in coelum curvato gurgite, et iidem
Subducta ad Manis imos desidimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens
Ipse; sed horrificis juxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla;
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos avolsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Inpositam, ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.
Noctem illam tecti silvis inmania monstra
Perferimus: nec, quae sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus; obscuro sed nubila coelo:
Et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera jamque dies primo surgebat Eoo,

Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Quom subito e silvis, macie confecta suprema,
Ignoti nova forma viri, miserandaque cultu,
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. dira inluvies, inmissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Et quondam patriis ad Troiam missus in armis.
Isque ubi Dardanios habitus, et Troïa vidit
Arma procul, paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit: Per sidera testor,
Per superos, atque hoc coeli spirabile lumen;
Tollite me, Teucri: quascumque abducite terras.
Hoc sat erit. scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penatis.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto.
Si pereo, hominum manibus periisse juvabit.
  Dixerat: et genua amplexus, genibusque volutans
Haerebat. qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat juveni; atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
  Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,
Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus.
Hîc me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Inmemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. domus sanie dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens. ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Dii, talem terris avertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quom corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent
Limina : vidi atro quom membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud inpune quidem : nec talia passus Ulixes,
Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Inmensus, saniem eructans et frusta cruento
Per somnum conmixta mero ; nos, magna precati
Numina, sortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar :
Et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam qualis quantusque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat,
Centum alii curva haec habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia jam Lunae se cornua lumine conplent,
Quom vitam in silvis inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, bacas lapidosaque corna,
Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae.
Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. huic me, quaecumque fuisset,
Addixi : satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.

Vix ea fatus erat: summo quom monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manu pinus regit et vestigia firmat.
Lanigerae comitantur oves: ea sola voluptas,
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per aequor
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Vertimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
Clamorem inmensum tollit: quo pontus, et omnes
Intremuere undae, penitusque exterrita tellus
Italiae, curvisque inmugiit Aetna cavernis.
At genus e silvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora conplent.
Cernimus adstantis nequidquam lumine torvo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales quom vertice celso
Aëriae quercus, aut coniferae cyparissi
Constiterunt, silva alta Jovis, lucusve Dianae.
Praecipites metus acer agit, quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
Contra, jussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter, utramque viam, leti discrimine parvo,
Ni teneant cursus. [*certum est dare lintea retro*]
Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

Missus adest. vivo praetervehor ostia saxo
Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque jacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.

Sicanio praetenta sinu jacet insula contra
Plemmyrium undosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Jussi numina magna loci veneramur: et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque saxa Pachyni
Radimus; et fatis numquam concessa moveri
Adparet Camarina procul, campique Geloi,
Inmanisque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxuma longe
Moenia, magnanimûm quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus;
Et vada dura lego saxis Lilybeïa caecis.
Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
Adcipit. hîc, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu! genitorem, omnis curae casusque levamen,
Amitto Anchisen. hîc me, pater optume, fessum
Deseris, heu, tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quom multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus adpulit oris.

Sic pater Aeneas, intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divôm, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hîc fine quievit.

AENEIDOS

LIBER QUARTUS.

AT regina gravi jam dudum saucia cura
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos. haerent infixi pectore voltus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Postera Phoebea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quom sic unanimam adloquitur male sana sororem:
Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
Quis novus hic nostris successit sedibus hospes!
Quem sese ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. heu, quibus ille
Jactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus amor deceptam morte fefellit:
Si non pertaesum thalami taedaeque fuisset;
Huic uni forsan potui succumbere culpae.
Anna, fatebor enim; miseri post fata Sychaei
Conjugis, et sparsos fraterna caede Penatis,
Solus hic inflexit sensus, animumque labantem
Inpulit. adgnosco veteris vestigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura resolvo.

Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, servetque sepulcro.
Sic effata sinum lacrimis inplevit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta sorori,
Solane perpetua maerens carpere juventa?
Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem aut Manis credis curare sepultos?
Esto: aegram nulli quondam flexere mariti:
Non Libyae, non ante Tyro: despectus Iarbas,
Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit. placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis arvis?
Hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello:
Et Numidae infreni cingunt, et inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Diis equidem auspicibus reor et Junone secunda
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quae surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis,
Punica se quantis adtollet gloria rebus!
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis
Indulge hospitio, caussasque innecte morandi:
Dum pelago desaevit hiems, et aquosus Orion,
Quassataeque rates, dum non tractabile coelum.
His dictis incensum animum inflammavit amore,
Spemque dedit dubiae menti, solvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo;
Junoni ante omnis, cui vincla jugalia curae.
Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido,

Candentis vaccae media inter cornua fundit;
Aut ante ora deûm pinguis spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis; pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.
Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
Quid delubra juvant? est mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit sub pectore volnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens: qualis conjecta cerva sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius: illa fuga silvas saltusque peragrat
Dictaeos: haeret lateri letalis arundo.
Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, urbemque paratam.
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, convivia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos;
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat, illum absens absentem auditque videtque;
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem.
Non coeptae adsurgunt turres; non arma juventus
Exercet; portusve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Cara Jovis conjunx, nec famam obstare furori;
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis

Tuque puerque tuus, magnum et memorabile nomen,
Una dolo divôm si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?
Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
  Olli (sensit enim simulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas averteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Juppiter unam
Esse velit Tyriis urbem Troiaque profectis,
Miscerive probet populos, aut foedera jungi.
Tu conjunx: tibi fas animum tentare precando.
Perge: sequar. tum sic excepit regia Juno:
Mecum erit iste labor. nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Aeneas unaque miserrima Dido
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem conmixta grandine nimbum,
Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Devenient. adero, et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.

Hicc' Hymenaeus erit. non adversata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis jubare exorto delecta juventus,
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant: ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites, et laetus Iulus,
Incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Aeneas, atque agmina jungit.
Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo,
Instauratque choros; mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque inplicat auro:
Tela sonant humeris. haud illo segnior ibat
Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra;
Ecce ferae saxi dejectae vertice caprae
Decurrere jugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montesque relinquunt.
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamque hos cursu, jam praeterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvom descendere monte leonem.

Interea magno misceri murmure coelum
Incipit. insequitur conmixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Troiana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiere. ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deveniunt. prima et Tellus et pronuba Juno
Dant signum: fulsere ignes, et conscius aether
Connubiis: summoque ulularunt vertice Nymphae.
Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. neque enim specie famave movetur,
Nec jam furtivom Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat: hoc praetexit nomine culpam.
Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes;
Fama, malum qua non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresque adquirit eundo;
Parva metu primo; mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem, et pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat coeli medio terraeque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat urbes;
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido:

Nunc hiemem inter se luxu; quam longa, fovere
Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virûm diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.

Hicc' Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Jovi centum latis inmania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacràverat ignem,
Excubias divôm aeternas, pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, et rumore adcensus amaro;
Dicitur ante aras, media inter numina divôm,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis:

Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adspicis haec? an te, genitor, quom fulmina torques,
Nequidquam horremus? caecique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miscent?
Femina, quae nostris errans in finibus urbem
Exiguam pretio posuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia nostra
Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu,
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur. nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia, et oblitos famae melioris amantis.
Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis:
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit urbes,

Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit, Graiûmque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui gravidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla adcendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanione pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, et Lavinia respicit arva?
Naviget. haec summa est: hic nostri nuntius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: et primum pedibus talaria nectit
Aurea: quae sublimem alis, sive aequora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit. hac animas ille evocat Orco
Pallentis; alias sub Tartara tristia mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila: jamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri:
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hîc primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
Misit; avi similis, quae circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis volat aequora juxta.
Haud aliter terras inter coelumque volabat
Litus arenosum ad Libyae, ventosque secabat
Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta novantem
Conspicit: atque illi stellatus iaspide fulva
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena
Demissa ex humeris: dives quae munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Continuo invadit: Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, coelum et terras qui numine torquet:
Ipse haec ferre jubet celeris mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice; cui regnum Italiae Romanaque tellus
Debentur. tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum;
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;
Arma parent, et, quae sit rebus caussa novandis,
Dissimulent. sese interea, quando optuma Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi

Tempora; quis rebus dexter modus. ocius omnes
Imperio laeti parent, ac jussa facessunt.
  At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Praesensit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
Detulit armari classem, cursumque parari.
Saevit inops animi, totamque incensa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean compellat vocibus ultro:
  Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem;
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum;
Crudelis? quid, si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret?
Troia per undosum peteretur classibus aequor?
Mene fugis? per ego has lacrimas, dextramque tuam te;
(Quando aliud mihi jam miserae nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
Odere; infensi Tyrii: te propter eumdem
Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles ; si quis mihi parvolus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deserta viderer.
Dixerat : ille Jovis monitis inmota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert : Ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
Promeritam : nec me meminisse pigebit Elissae,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam ; nec conjugis umquam
Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte mea conponere curas;
Urbem Troianam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem : Priami tecta alta manerent;
Et recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae jussere capessere sortes.
Hicc' amor, haec patria est. si te Carthaginis arces
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet urbis;
Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Invidia est ? et nos fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quotiens humentibus umbris
Nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago:
Me puer Ascanius, capitisque injuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo, et fatalibus arvis.
Nunc etiam interpres divôm, Jove missus ab ipso,
(Testor utrumque caput) celeris mandata per auras
Detulit. ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.

Desine meque tuis incendere teque querelis:
Italiam non sponte sequor.
  Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic adcensa profatur:
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo, aut quae me ad majora reseivo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quae quibus anteferam? jam jam nec maxuma Juno,
Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
Nusquam tuta fides. ejectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi:
Amissam classem, socios a morte reduxi.
Heu furiis incensa feror! nunc augur Apollo,
Nunc Lyciae sortes, nunc et Jove missus ab ipso
Interpres divôm fert horrida jussa per auras.
Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis: pete regna per undas.
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et, quom frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus umbra locis adero. dabis, inprobe, poenas.
Audiam: et haec Manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis avertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. suscipiunt famulae, conlabsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Jussa tamen divôm exsequitur, classemque revisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto navis. natat uncta carina:
Frondentisque ferunt remos, et robora silvis
Infabricata, fugae studio.
Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis:
Ac veluti ingentem formicae farris acervom
Quom populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Convectant calle angusto: pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita fervet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosve dabas gemitus, quom litora fervere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor?
Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur: et supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore circum:
Undique convenere: vocat jam carbasus auras:
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. miserae hoc tamen unum
Exsequere, Anna, mihi. solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri mollis aditus, et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem

Aulide juravi, classemve ad Pergama misi:
Nec patris Anchisae cinerem manisve revelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis.
Non jam conjugium antiquom, quod prodidit, oro;
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: (miserere sororis)
Quam mihi quom dederis, cumulatam morte remittam.
  Talibus orabat, talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
Ac veluti annoso validam quom robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant; it stridor; et alte
Consternunt terram concusso stipite frondes;
Ipsa haeret scopulis: et, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas:
Mens inmota manet; lacrimae volvuntur inanes.
  Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: taedet coeli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, turicremis quom dona inponeret aris,
(Horrendum dictu,) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vina cruorem.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori est.
Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,

Velleribus niveis et festa fronde revinctum.
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri; nox quom terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque praeterea vatum praedicta priorum
Terribili monitu horrificant. agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes;
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quom fugit, ultricesque sedent in limine Dirae.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit: et maestam dictis adgressa sororem,
Consilium voltu tegit, ac spem fronte serenat:
Inveni, germana, viam, (gratare sorori)
Quae mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta, solemque cadentem,
Ultimus Aethiopum locus est, ubi maxumus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
Quae dabat, et sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella soporiferumque papaver.
Haec se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit; ast aliis duras inmittere curas:
Sistere aquam fluviis, et vertere sidera retro:
Nocturnosque ciet Manis. mugire videbis
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.

Testor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.
Tu secreta pyram tecto interiore sub auras
Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
Inpius, exuviasque omnis, lectumque jugalem,
Quo perii, superinponas. abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monstratque sacerdos.
Haec effata silet. pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis praetexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychaei.
Ergo jussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, taedis atque ilice secta,
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea: super exuvias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Averni:
Falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis
Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni:
Quaeritur et nascentis equi de fronte revolsus,
Et matri praereptus amor.
Ipsa mola, manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera: tum, si quod non aequo foedere amantis
Curae numen habet, justumque memorque precatur.
Nox erat; et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, silvaeque et saeva quierant
Aequora: quom medio volvuntur sidera labsu,

Quom tacet omnis ager : pecudes, pictaeque volucres,
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non infelix animi Phoenissa, neque umquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Adcipit. ingeminant curae : rursusque resurgens
Saevit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat :
En, quid ago ? rursusne procos irrisa priores
Experiar ? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sim totiens jam dedignata maritos ?
Iliacas igitur classis, atque ultima Teucrûm
Jussa sequar ? quiane auxilio juvat ante levatos,
Aut bene apud memores veteris stat gratia facti ?
Quis me autem (fac velle) sinet ? ratibusne superbis
Invisam adcipiet ? nescis heu, perdita ; nec dum
Laomedonteae sentis perjuria gentis ?
Quid tum ? sola fuga nautas comitabor ovantis ?
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Inferar ? et quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, et ventis dare vela jubebo ?
Quin morere, ut merita es : ferroque averte dolorem.
Tu lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere more ferae, talis nec tangere curas ?*
Non servata fides, cineri promissa Sychaei ?
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.

Aeneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.
Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est ;

Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crinis flavos, et membra decora juventa:
Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quae te circumstent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas?
Jam mare turbari trabibus, saevasque videbis
Conlucere faces, jam fervere litora flammis;
Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. varium et mutabile semper
Femina. sic fatus nocti se inmiscuit atrae.
  Tum vero Aeneas, subitis exterritus umbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Praecipites vigilate, viri, et considite transtris:
Solvite vela citi. deus, aethere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis,
Ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adsis o, placidusque juves, et sidera coelo
Dextra feras. dixit: vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
Litora deseruere: latet sub classibus aequor.
Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.
  Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Regina e speculis, ut primum albescere lucem
Vidit, et aequatis classem procedere velis,
Litoraque, et vacuos sensit sine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flaventisque abscissa comas, Pro Juppiter! ibit

Hicc', ait, et nostris inluserit advena regnis?
Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur,
Deripientque rates alii navalibus? ite,
Ferte citi flammas, date vela, inpellite remos.
Quid loquor? aut ubi sum? quae mentem insania mutat?
Infelix Dido! nunc te facta inpia tangunt:
Tum decuit, quom sceptra dabas. en dextra fidesque!
Quem secum patrios aiunt portasse Penatis:
Quem subiisse humeris confectum aetate parentem!
Non potui abreptum divellere corpus, et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?
Verum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset.
Quem metui moritura? faces in castra tulissem,
Inplessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,
Et Dirae ultrices, et dii morientis Elissae,
Adcipite haec, meritumque malis advertite numen;
Et nostras audite preces. si tangere portus
Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Jovis poscunt, hic terminus haeret;
At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, conplexu avolsus Iuli,
Auxilium inploret, videatque indigna suorum
Funera: nec, quom se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Haec precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis: cinerique haec mittite nostro

Munera. nullus amor populis, nec foedera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Inprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.
Haec ait, et partis animum versabat in omnis;
Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychaei est:
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam cara mihi nutrix huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali spargere lympha;
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat:
Sic veniat. tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quae rite incepta paravi,
Perficere est animus, finemque inponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.
Sic ait: illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, et coeptis inmanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus inrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
Hîc, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:
Dulces exuviae, dum fata, deusque sinebat,
Adcipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Urbem praeclaram statui: mea moenia vidi:
Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi:

Felix, heu nimium felix, si litora tantum
Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultae,
Sed moriamur, ait. sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.
Dixerat: atque illam mediam inter talia ferro
Conlabsam adspiciunt comites, ensemque cruore
Spumantem, sparsasque manus. it clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, et femineo ululatu
Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus aether:
Non aliter, quam si inmissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammaeque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Unguibus ora soror foedans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hocc' illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hocc' ignes araeque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocavi
Voce deos, sic te ut posita crudelis abessem?
Exstinxti te meque, soror, populumque, patresque
Sidonios, urbemque tuam. date volnera lymphis,
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. sic fata gradus evaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, gravis oculos conata adtollere, rursus
Deficit. infixum stridit sub pectore volnus.

Ter sese adtollens cubitoque adnixa levavit:
Ter revoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesivit coelo lucem, ingemuitque repertam.
 Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem,
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque adcensa furore,
Nondum illi flavom Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnaverat Orco:
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.
Sic ait, et dextra crinem secat: omnis et una
Dilabsus calor, atque in ventos vita recessit.

AENEIDOS

LIBER QUINTUS.

INTEREA medium Aeneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone secabat,
Moenia respiciens, quae jam infelicis Elissae
Conlucent flammis. quae tantum adcenderit ignem
Caussa latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique coelum;
Olli caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens: et inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? sic deinde locutus
Conligere arma jubet, validisque incumbere remis;
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere coelo.
Mutati transversa fremunt, et vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur:
Quoque vocat, vertamus iter. nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos:
Si modo rite memor servata remetior astra.
Tum pius Aeneas: Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, et frustra cerno te tendere contra.

Flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
Quove magis fessas optem demittere navis,
Quam quae Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisae gremio conplectitur ossa?
Haec ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri. fertur cita gurgite classis:
Et tandem laeti notae advertuntur arenae.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus in jaculis et pelle Libystidis ursae:
Troïa Crimisso conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non inmemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza laetus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
  Postera quom primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; socios in coetum litore ab omni
Advocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidae magni, genus alto a sanguine divôm,
Annuus exactis conpletur mensibus orbis,
Ex quo reliquias divinique ossa parentis
Condidimus terra, maestasque sacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic Dii voluistis) habebo.
Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
Argolicove mari deprensus, et urbe Mycenae;
Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
Exsequerer; strueremque suis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis,
Haud equidem sine mente, reor, sine numine divôm
Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem:
Poscamus ventos: atque haec me sacra quot annis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.

Bina boum vobis Troia generatus Acestes
Dat numero capita in navis. adhibete Penatis,
Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
Praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citae Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam conmittere cestu:
Cuncti adsint, meritaeque exspectent praemia palmae.
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hocc' Helymus facit, hocc' aevi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hîc duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro:
Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, sancte parens, iterum: salvete recepti
Nequidquam cineres, animaeque, umbraeque paternae.
Non licuit finis Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
Dixerat haec: adytis quom lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, labsusque per aras:
Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Aeneas. ille agmine longo
Tandem inter pateras, et levia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit.

Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, famulumne parentis
Esse putet: caedit binas de more bidentis,
Totque sues, totidem nigrantis terga juvencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisae magni, manisque Acheronte remissos.
Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti
Dona ferunt: onerantque aras, mactantque juvencos.
Ordine aliena locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, et viscera torrent.
Exspectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant:
Famaque finitimos et clari nomen Acestae
Excierat. laeto conplerant litora coetu,
Visuri Aeneadas: pars et certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronae,
Et palmae, pretium victoribus, armaque, et ostro
Perfusae vestes, argenti aurique talenta:
Et tuba conmissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor, ex omni delectae classe, carinae.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmii:
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
Urbis opus; triplici pubes quam Dardana versu
Inpellunt, terno consurgunt ordine remi:
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Caerulea; genus unde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cauri:

Tranquillo silet, inmotaque adtollitur unda
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hîc viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater: unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori.
Cetera populea velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris, intentaque brachia remis:
Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque adrecta cupido.
Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit aethera clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Convolsum remis rostrisque tridentibus aequor.
Non tam praecipites bijugo certamine campum
Conripuere, ruuntque effusi carcere currus:
Nec sic inmissis aurigae undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virûm, studiisque faventum
Consonat omne nemus: vocemque inclusa volutant
Litora: pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet. post hos aequo discrimine Pristis,
Centaurusque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus: nunc una ambae junctisque feruntur
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.
Jamque propinquabant scopulo, metamque tenebant,

Quom princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis conpellat voce Menoeten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum.
Litus ama, et laevas stringat sine palmula cautes;
Altum alii teneant. dixit: sed caeca Menoetes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diversus abis? iterum; Pete saxa, Menoete,
Cum clamore Gyas revocabat: et ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyae scopulosque sonantis
Radit iter laevom interior, subitoque priorem
Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.
Tum vero exarsit juveni dolor ossibus ingens;
Nec lacrimis caruere genae: segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui sociûmque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta.
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister:
Hortaturque viros, clavomque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit.
Illum et labentem Teucri, et risere natantem:
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hîc laeta extremis spes est adcensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:
Nec tota tamen ille prior praeeunte carina:
Parte prior: partem rostro premit aemula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii; Troiae quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi,

Ionioque mari, Maleaeque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo.
Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti.
Extremos pudeat rediisse. hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahiturque solum. tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit: sudor fluit undique rivis.
Adtulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi, dum proram ad saxa suburget
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo;
Infelix saxis in procurrentibus haesit.
Concussae cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, inlisaque prora pependit.
Consurgunt nautae, et magno clamore morantur:
Ferratasque sudes, et acuta cuspide contos
Expediunt; fractosque legunt in gurgite remos.
At laetus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito conmota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem; mox aëre labsa quieto
Radit iter liquidum, celeris neque conmovet alas:
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Aequora; sic illam fert inpetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibusque vadis, frustraque vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimaeram
Consequitur. cedit; quoniam spoliata magistro est.
Solus jamque ipso superest in fine Cloanthus;

Quem petit, et summis adnixus viribus urget.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi proprium decus et partum indignantur honorem
Ni teneant, vitamque volunt pro laude pacisci:
Hos successus alit; possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris:
Ni, palmas ponto tendens utrasque, Cloanthus
Fudissetque preces, divosque in vota vocasset:
Dii, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
Constituam ante aras voti reus, extaque salsos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereïdum Phorcique chorus: Panopeaque virgo,
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Inpulit. illa Noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in navis ternos optare juvencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit:
Intextusque puer frondosa regius Ida
Veloces jaculo cervos cursuque fatigat
Acer, anhelanti similis: quem praepes ab aethra
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longaevi palmas nequidquam ad sidera tendunt
Custodes: saevitque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,

Levibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat.
Tertia dona facit geminos ex aere lebetas;
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora taeniis:
Quom saevo e scopulo multa vix arte revolsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquom rota transiit, aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator,
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus adtollens; pars volnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat:
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Servatam ob navem laetus sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervae,
Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati.
    Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant silvae: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,

Invitat pretiis animos, et praemia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mixtique Sicani,
Nisus et Euryalus primi.
Euryalus forma insignis, viridique juventa:
Nisus amore pio pueri. quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque,
Adsueti silvis, comites senioris Acestae.
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Adcipite haec animis, laetasque advertite mentes:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo levato lucida ferro
Spicula, caelatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hicc' erit unus honos. tres praemia primi
Adcipient, flavaque caput nectentur oliva.
Primus equom phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threïciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Haec ubi dicta, locum capiunt, signoque repente
Conripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes: simul ultima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proxumus huic, longo sed proxumus intervallo,
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,

Incumbens humero : spatia et si plura supersint,
Transeat elabsus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere spatio extremo, fessique sub ipsam
Finem adventabant; levi quom sanguine Nisus
Labitur infelix : caesis ut forte juvencis
Fusus humum viridisque super madefecerat herbas.
Hîc juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo; sed pronus in ipso
Concidit inmundoque fimo sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens.
Ille autem spissa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hîc totum caveae consessum ingentis, et ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus inplet;
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimaeque decorae,
Gratior et pulchro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, et magna proclamat voce Diores,
Qui subiit palmae, frustraque ad praemia venit
Ultima, si primi Salio redduntur honores.
Tum pater Aeneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam movet ordine nemo:
Me liceat casus miserari insontis amici.
Sic fatus, tergum Gaetuli inmane leonis
Dat Salio, villis onerosum atque unguibus aureis.
Hîc Nisus, Si tanta, inquit, sunt praemia victis,
Et te labsorum miseret; quae munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam;
Ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo

Turpia membra fimo. risit pater optumus olli,
Et clipeum efferri jussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danais de poste refixum.
Hoc juvenem egregium praestanti munere donat.
Post, ubi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus animusque in pectore praesens,
Adsit, et evinctis adtollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem:
Victori velatum auro vittisque juvencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virûm se murmure tollit:
Solus, qui Paridem solitus contendere contra:
Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,
Victorem Buten inmani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit,
Ostenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere cestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,
Aeneae stetit ante pedes: nec plura moratus,
Tum laeva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
Quae finis standi? quo me decet usque teneri?
Ducere dona jube. cuncti simul ore fremebant
Dardanidae, reddique viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis castigat Acestes,
Proxumus ut viridante toro consederat herbae:
Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli

Dona sines ? ubi nunc nobis deus ille, magister
Nequidquam memoratus Eryx ? ubi fama per omnem
Trinacriam, et spolia illa tuis pendentia tectis ?
Ille sub haec : Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu ; sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effetae in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque inprobus iste
Exsultat fidens, si nunc foret illa juventas:
Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
Venissem : nec dona moror. sic deinde locutus,
In medium geminos inmani pondere cestus
Projecit ; quibus acer Eryx in proelia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi. tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant.
Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat:
Magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa
Huc illuc vinclorum inmensa volumina versat.
Tum senior talis referebat pectore voces :
Quid, si quis cestus ipsius et Herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam ?
Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit : his ego suetus ;
Dum melior vires sanguis dabat, aemula necdum
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares haec Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes ;
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto :
Solve metus, et tu Troianos exue cestus.
Haec fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit arena.

Tum satus Anchisa cestus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo adrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Inmiscentque manus manibus, pugnamque lacessunt.
Ille pedum melior motu, fretusque juventa:
Hic membris et mole valens; sed tarda trementi
Genua labant: vastos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter se volnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vastos
Dant sonitus, erratque auris et tempora circum
Crebra manus: duro crepitant sub volnere malae.
Stat gravis Entellus, nisuque inmotus eodem,
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adsultibus inritus urget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Praevidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit; et ultro
Ipse gravis graviterque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Consurgunt studiis Teucri et Trinacria pubes:
It clamor coelo, primusque adcurrit Acestes,
Aequaevomque ab humo miserans adtollit amicum.
At non tardatus casu neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, ac vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires, et conscia virtus:
Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto;

Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies. quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta.
Tum pater Aeneas procedere longius iras,
Et saevire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem inposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur:
Infelix, quae tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conversaque numina sentis?
Cede deo. dixitque, et proelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore ejectantem, mixtosque in sanguine dentes,
Ducunt ad navis; galeamque ensemque vocati
Adcipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hîc victor, superans animis, tauroque superbus,
Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucri;
Et mihi quae fuerint juvenali in corpore vires:
Et qua servetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adversi contra stetit ora juvenci,
Qui donum adstabat pugnae: durosque reducta
Libravit dextra media inter cornua cestus
Arduus, effractoque inlisit in ossa cerebro.
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille super talis effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hîc victor cestus artemque repono.

Protenus Aeneas celeri certare sagitta
Invitat, qui forte velint; et praemia ponit:
Ingentique manu malum de nave Seresti
Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.

Convenere viri : dejectamque aerea sortem
Adcepit galea : et primus clamore secundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion ,, tuus , o clarissime, frater,
Pandare , qui quondam, jussus confundere foedus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus, galeaque ima subsedit Acestes;
Ausus et ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum nervo stridente sagitta
Hyrtacidae juvenis volucris diverberat auras :
Et venit, adversique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens : pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus avem contingere ferro
Non valuit : nodos et vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus, jam dudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Jam vacuo laetam coelo speculatus; et alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aetheriis, fixamque refert delabsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Ostentans artemque pater, arcumque sonantem.
Hîc oculis subitum objicitur magnoque futurum

Augurio monstrum. docuit post exitus ingens:
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo;
Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumta in ventos: coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.
Adtonitis haesere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen
Abnuit Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisae longaevi hoc munus habebis,
Cratera inpressum signis: quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro:
Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten.
Nec bonus Eurytion praelato invidit honori;
Quamvis solus avem coelo dejecit ab alto.
Proxumus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.

At pater Aeneas, nondum certamine misso,
Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, et Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis,
Dic, ait. ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos jubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque juventus.

Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro :
Pars levis humero pharetras : it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tris equitum numero turmae, ternique vagantur
Ductores : pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus; tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos : quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis ; vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini:
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidae; veterumque adgnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
Lustravere in equis ; signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni
Diductis solvere choris ; rursusque vocati
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus
Adversi spatiis, alternosque orbibus orbes
Inpediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis :
Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
Infensi : facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta

Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi
Falleret indeprensus et inremeabilis error.
Haud alio Teucrûm nati vestigia cursu
Inpediunt, texuntque fugas et proelia ludo;
Delphinum similes, qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque secant.
Hunc morem, hos cursus, atque haec certamina primus
Ascanius, Longam muris quom cingeret Albam,
Retulit, et priscos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes.
Albani docuere suos: hinc maxuma porro
Adcepit Roma, et patrium servavit honorem:
Troiaque nunc, pueri, Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hîc primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt sollemnia ludis,
Irim de coelo misit Saturnia Juno
Iliacam ad classem, ventosque adspirat eunti,
Multa movens, nec dum antiquom saturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
Desertosque videt portus, classemque relictam.
At procul in sola secretae Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adspectabant flentes. heu tot vada fessis,
Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
Urbem orant: taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Conjicit, et faciemque deae vestemque reponit.
Fit Beroë, Tmarii conjunx longaeva Dorycli;
Quoi genus, et quondam nomen, natique fuissent:

Ac sic Dardanidûm mediam se matribus infert:
O miserae, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
Infelix, cui te exitio Fortuna reservat?
Septuma post Troiae excidium jam vertitur aestas,
Quom freta, quom terras omnis, tot inhospita saxa,
Sideraque emensae ferimur: dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.
Hîc Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes.
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoste Penates,
Nullane jam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta videbo?
Quin agite, et mecum infaustas exurite puppis.
Nam mihi Cassandrae per somnum vatis imago
Ardentis dare visa faces: Hîc quaerite Troiam;
Hîc domus est, inquit, vobis. jam tempus agi res:
Nec tantis mora prodigiis. en quatuor arae
Neptuno. deus ipse faces animumque ministrat.
Haec memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruscat,
Et jacit. adrectae mentes, stupefactaque corda
Iliadum. hîc una e multis, quae maxuma natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non haec Rhoeteïa, matres,
Est Dorycli conjunx. divini signa decoris,
Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui voltûs, vocisve sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Aegram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
Haec effata.
At matres, primo ancipites, oculisque malignis

Ambiguae spectare rates, miserum inter amorem
Praesentis terrae, fatisque vocantia regna:
Quom dea se paribus per coelum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero adtonitae monstris, actaeque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem:
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
Conjiciunt. furit inmissis Volcanus habenis
Transtra per et remos, et pictas abiete puppis.
Nuntius Anchisae ad tumulum, cuneosque theatri,
Incensas perfert navis Eumelus: et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Ascanius, cursus ut laetus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra: nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miserae cives? non hostem, inimicaque castra
Argivôm, vestras spes uritis. en ego vester
Ascanius: galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrûm.
Ast illae diversa metu per litora passim
Diffugiunt; silvasque, et sicubi concava furtim
Saxa, petunt. piget incepti, lucisque, suosque
Mutatae adgnoscunt, excussaque pectore Juno est.
Sed non idcirco flammae atque incendia vires
Indomitas posuere: udo sub robore vivit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis:
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas:
Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum

Troianos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos; da flammam evadere classi
Nunc, Pater, et tenuis Teucrûm res eripe leto.
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hîc obrue dextra.
Vix haec ediderat, quom effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, et campi: ruit aethere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus Austris:
Inplenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora. restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatae a peste carinae.
At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
Mutabat, versans; Siculisne resideret arvis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte;
Hic responsa dabat, vel quae portenderet ira
Magna deûm, vel quae fatorum posceret ordo;
Isque his Aenean solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinae stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est:
Longaevosque senes, ac fessas aequore matres,
Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
Delige: et his habeant terris, sine, moenia fessi:
Urbem adpellabunt permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici.
Tum vero in curas animum diducitur omnis:

Et Nox atra polum bigis subvecta tenebat.
Visa dehinc coelo facies delabsa parentis
Anchisae subito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Averna per alta
Congressus pete, nate, meos. non me inpia namque
Tartara habent, tristes umbrae; sed amoena piorum
Concilia, Elysiumque colo. huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, disces.
Jamque vale. torquet medios Nox humida cursus:
Et me saevus equis Oriens adflavit anhelis.
Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris conplexibus arcet?
Haec memorans cinerem et sopitos suscitat ignis;
Pergameumque Larem, et canae penetralia Vestae,
Farre pio et plena supplex veneratur acerra.
  Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
Et Jovis imperium, et cari praecepta parentis
Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
Transcribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora: navigiis aptant remosque rudentesque,

Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Aeneas urbem designat aratro,
Sortiturque domos: hocc' Ilium, et haec loca Troiam
Esse jubet. gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae; tumuloque sacerdos
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos; placidi straverunt aequora venti:
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:
Conplexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae jam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile nomen,
Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrimans conmendat Acestae.
Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
Caedere deinde jubet, solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.
Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Adloquitur, talisque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira, nec exsaturabile pectus,
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem

Reliquias: Troiae cineres atque ossa peremtae
Insequitur. caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
Quam molem subito excierit. maria omnia coelo
Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hocc' ausa tuis.
Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
Exussit foede puppis; et classe subegit
Amissa socios ignotae linquere terrae.
Quod superest; oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim:
Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis: merui quoque. saepe furores
Conpressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque testor,
Aeneae mihi cura tui. quom Troïa Achilles
Exanimata sequens inpingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere posset
In mare se Xanthus: Pelidae tunc ego forti
Congressum Aenean, nec diis nec viribus aequis,
Nube cava rapui: cuperem quom vertere ab imo
Structa meis manibus perjurae moenia Troiae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem.
Tutus, quos optas, portus adcedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret:
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
Jungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
Caeruleo per summa levis volat aequora curru.

Subsidunt undae, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur aequor aquis: fugiunt vasto aethere nimbi.
Tum variae comitum facies; inmania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Laeva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Nesaee, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.
Hîc patris Aeneae suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.
Una omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros solvere sinus: una ardua torquent
Cornua, detorquentque. ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jamque fere mediam coeli Nox humida metam
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautae;
Quom levis aetheriis delabsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Insonti; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
Aequatae spirant aurae: datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori.
Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monstro?
Aenean credam quid enim fallacibus Austris,
Et coeli totiens deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clavomque adfixus et haerens

Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem,
Vique soporatum Stygia super utraque quassat
Tempora, cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus;
Et super incumbens, cum puppis parte revolsa,
Cumque gubernaclo liquidas projecit in undas
Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocantem.
Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat,
Difficilis quondam, multorumque ossibus albos;
Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
Quom pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium coelo et pelago confise sereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena.

A E N E I D O S

LIBER SEXTUS.

SIC fatur lacrimans, classique inmittit habenas;
Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et litora curvae
Praetexunt puppes. juvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium: quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae,
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Jam subeunt Triviae lucos, atque aurea tecta.
  Daedalus, ut fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacravit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.
In foribus letum Androgei: tum pendere poenas
Cecropidae jussi (miserum!) septena quot annis
Corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
Hîc crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasiphaë, mixtumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae:
Hîc labor ille domus, et inextricabilis error.

Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resolvit,
Caeca regens filo vestigia. tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro;
Bis patriae cecidere manus. quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni jam praemissus Achates
Adforet, atque una Phoebi Triviaeque sacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
Non hocc' ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.
Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur
Jussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.
Ventum erat ad limen, quom virgo, Poscere fata
Tempus, ait. deus, ecce, deus. cui talia fanti
Ante fores, subito non voltus, non color unus,
Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: majorque videri,
Nec mortale sonans, adflata est numine quando
Jam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
Adtonitae magna ora domus. et talia fata
Conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phoebe, gravis Troiae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitusque repostas
Massylûm gentes, praetentaque Syrtibus arva.

Jam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.
Vos quoque Pergameae jam fas est parcere genti,
Diique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
Gloria Dardaniae. tuque, o sanctissima vates,
Praescia venturi; da, non indebita posco
Regna meis fatis, Latio considere Teucros;
Errantisque deos, agitataque numina Troiae:
Tum Phoebo et Triviae solido de marmore templum
Instituam, festosque dies de nomine Phoebi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hîc ego namque tuas sortes, arcanaque fata,
Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
Alma; viros. foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipsa canas oro. finem dedit ore loquendi.
  At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terrae graviora manent. in regna Lavini
Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam:
Sed non et venisse volent. bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint. alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipse dea. nec Teucris addita Juno
Usquam aberit: quom tu supplex in rebus egenis
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes!
Caussa mali tanti conjunx, iterum hospita Teucris;

Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: sed contra audentior ito,
Qua tua te fortuna sinet. via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens. ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt;
Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro: quando hîc inferni janua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.
Illum ego per flammas, et mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnis pelagique minas coelique ferebat
Invalidus, vires ultra sortemque senectae.
Quin, ut te supplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. gnatique patrisque,
Alma, precor, miserere. potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis.
Si potuit manis arcessere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara fidibusque canoris:
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam totiens. quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? et mi genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat;
Quom sic orsa loqui vates: Sate sanguine divôm,
Tros Anchisiada, facilis descensus Averno est.

Noctes atque dies patet atri janua Ditis :
Sed revocare gradum , superasque evadere ad auras ,
Hocc' opus, hic labor est. pauci, quos aequus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad aethera virtus,
Diis geniti potuere. tenent media omnia silvae ,
Cocytosque sinu labens circumvenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara ; et insano juvat indulgere labori;
Adcipe, quae peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Junoni infernae dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt convallibus umbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos quam qui decerpserit arbore fetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo avolso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum
Carpe manu. namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant : aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Praeterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem;
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes : ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,
Adspicies. dixit, pressoque obmutuit ore.
Aeneas maesto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum ; caecosque volutat
Eventus animo secum. cui fidus Achates
It comes , et paribus curis vestigia figit.

Multa inter sese vario sermone serebant:
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
Ut venere, vident indigna morte peremtum;
Misenum Aeoliden: quo non praestantior alter
Aere ciere viros, Martemque adcendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat aequora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa inmerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
Praecipue pius Aeneas. tum jussa Sibyllae,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri
Congerere arboribus, coeloque educere certant.
Itur in antiquam silvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceae: sonat icta securibus ilex:
Fraxineaeque trabes, cuneis et fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribusque adcingitur armis.
Atque haec ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans silvam inmensam, et sic voce precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Misene, locuta est.
Vix ea fatus erat, geminae quom forte columbae
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. tum maxumus heros

Maternas adgnoscit avis, laetusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diva parens. sic effatus vestigia pressit;
Observans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra labsae
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt;
Discolor unde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet silvis brumali frigore viscum
Fronde virere nova, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fetu teretis circumdare truncos:
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice; sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit Aeneas extemplo, avidusque refringit
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et feralis ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis et unguunt.
Fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Conjiciunt. pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium, et subjectam more parentum
Aversi tenuere facem. congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres olivo.

Postquam conlabsi cineres, et flamma quievit;
Reliquias vino et bibulam lavere favillam:
Ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi et ramo felicis olivae:
Lustravitque viros, dixitque novissima verba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.
His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
Quam super haud ullae poterant inpune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens supera ad convexa ferebat.
Quatuor hîc primum nigrantis terga juvencos
Constituit, frontique invergit vina sacerdos;
Et, summas carpens media inter cornua saetas,
Ignibus inponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, coeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida inponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et juga coepta moveri
Silvarum, visaeque canes ululare per umbram,
Adventante dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:

Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se inmisit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.
Dii, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late;
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
Pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna:
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis; ubi coelum condidit umbra
Juppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
Vestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
Luctus et ultrices posuere cubilia Curae:
Pallentesque habitant Morbi, tristisque Senectus,
Et Metus, et male suada Fames, ac turpis Egestas;
Terribiles visu formae; Letumque, Labosque:
Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac belua Lernae
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera:
Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis umbrae.
Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas

Admoneat volitare cava sub imagine formae,
Inruat, et frustra ferro diverberet umbras.
  Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad undas:
Turbidus hîc coeno vastaque voragine gurges
Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet; stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymba,
Jam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri innuptaeque puellae,
Inpositique rogis juvenes ante ora parentum:
Quam multa in silvis autumni frigore primo
Labsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae ulterioris amore.
Navita sed tristis nunc hos, nunc adcipit illos:
Ast alios longe submotos arcet arena.
Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?
Quidve petunt animae? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
Anchisâ generate, deûm certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent et fallere numen.
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est:

Portitor ille, Charon: hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec litora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, et vestigia pressit;
Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam.
Cernit ibi maestos et mortis honore carentes,
Leucaspim, et Lyciae ductorem classis Oronten:
Quos, simul a Troia ventosa per aequora vectos,
Obruit Auster, aqua involvens navemque virosque.
  Ecce gubernator sese Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa maestum cognovit in umbra,
Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque sub aequore mersit?
Dic age. namque mihi fallax haud ante repertus
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat
Venturum Ausonios. en haec promissa fides est!
Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchisiada, nec me deus aequore mersit.
Namque gubernaclum multa vi forte revolsum,
Cui datus haerebam custos, cursusque regebam,
Praecipitans traxi mecum. maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ni spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tris Notus hibernas inmensa per aequora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terrae: jam tuta tenebam;

Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis
Ferro invasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per coeli jucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes; portusque require Velinos.
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim, credo, sine numine divôm
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat, coepit quom talia vates:
Unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque severum
Eumenidum adspicies, ripamve injussus adibis?
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes,
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent;
Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt; fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripae,
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias: jam istinc et conprime gressum.
Umbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.

Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
Diis quamquam geniti, atque invicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
Ipsius a solio regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
Nullae hîc insidiae tales; absiste moveri:
Nec vim tela ferunt: licet ingens janitor antro
Aeternum latrans exsanguis terreat umbras:
Casta licet patrui servet Proserpina limen.
Troïus Aeneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantae pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Adgnoscas. tumida ex ira tum corda residunt:
Nec plura his. ille admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo post tempore visum,
Caeruleam advertit puppim, ripaeque propinquat.
Inde alias animas, quae per juga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul adcipit alveo
Ingentem Aenean. gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans inmanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Objicit. ille, fame rabida tria guttura pandens,
Conripit objectam, atque inmania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,

Evaditque celer ripam inremeabilis undae.
  Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes in limine primo:
Quos dulcis vitae exsortis, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hae sine sorte datae, sine judice, sedes.
Quaesitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.
Proxuma deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas. quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi. sic illos nomine dicunt.
Hîc, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit. curae non ipsa in morte relinquunt.
His Phaedram Procrinque locis, maestamque Eriphylen,
Crudelis nati monstrantem volnera, cernit,
Euadnenque, et Pasiphaën: his Laodamia
It comes, et, juvenis quondam, nunc femina Caenis,
Rursus et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido
Errabat silva in magna: quam Troïus heros,
Ut primum juxta stetit, adgnovitque per umbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est:
  Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat, exstinctam, ferroque extrema secutam;

Funeris heu tibi caussa fui ? per sidera juro,
Per superos, et si qua fides tellure sub ima est;
Invitus, Regina, tuo de litore cessi.
Sed me jussa deûm, quae nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis : nec credere quivi
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? extremum fato quod te adloquor, hocc' est.
  Talibus Aeneas ardentem et torva tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto voltum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum : conjunx ubi pristinus illi
Respondet curis, aequatque Sychaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
  Inde datum molitur iter. jamque arva tenebant
Ultima, quae bello clari secreta frequentant.
Hîc illi occurrit Tydeus, hîc inclutus armis
Parthenopaeus, et Adrasti pallentis imago.
Hîc multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidae : quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polyphoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animae dextra laevaque frequentes.
Nec vidisse semel satis est : juvat usque morari,
Et conferre gradum, et veniendi discere caussas.
At Danaûm proceres, Agamemnoniaeque phalanges,
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,

Ingenti trepidare metu. pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam. inceptus clamor frustratur hiantis.
Atque hîc Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhonesto volnere naris.
Vix adeo adgnovit pavitantem, ac dira tegentem
Supplicia; et notis conpellat vocibus ultro:
Deïphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri,
Quis tam crudelis optavit sumere poenas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
Nocte tulit, fessum vasta te caede Pelasgûm
Procubuisse super confusae stragis acervom.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem
Constitui, et magna Manis ter voce vocavi.
Nomen et arma locum servant. te, amice, nequivi
Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quae haec Priamides: Nihil o tibi, amice, relictum:
Omnia Deïphobo solvisti, et funeris umbris.
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis: illa haec monumenta reliquit.
Namque, ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est:
Quom fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis adtulit alvo:
Illa chorum simulans, euantis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me, confectum curis somnoque gravatum
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
Egregia interea conjunx arma omnia tectis

Emovet, et fidum capiti subduxerat ensem:
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit;
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam exstingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? inrumpunt thalamo. comes additus una
Hortator scelerum Aeolides. Dii, talia Graiis
Instaurate; pio si poenas ore reposco.
Sed te qui vivom casus, age fare vicissim;
Adtulerint. pelagine venis erroribus actus,
An monitu divôm? an quae te fortuna fatigat;
Ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?
Hac vice sermonum roseis Aurora quadrigis
Jam medium aetherio cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla est:
Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est; partis ubi se via findit in ambas:
Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit:
Hac iter Elysium nobis: at laeva malorum
Exercet poenas, et ad inpia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne saevi; magna sacerdos:
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia pressit.
  Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon; torquetque sonantia saxa.
Porta adversa, ingens, solidoque adamante columnae:
Vis ut nulla virûm, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant. stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta,
Vestibulum exsomnis servat noctesque diesque.

Hinc exaudiri gemitus, et saeva sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepituque exterritus haesit:
Quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusve
Urgentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrûm,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
Sed me, quom lucis Hecate praefecit Avernis,
Ipsa deûm poenas docuit, perque omnia duxit.
Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,
Castigatque auditque dolos; subigitque fateri,
Quae quis apud superos, furto laetatus inani,
Distulit in seram commissa piacula mortem.
Continuo sontis ultrix adcincta flagello
Tisiphone quatit insultans, tortosque sinistra
Intentans anguis, vocat agmina saeva sororum.
Tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
Panduntur portae. cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat; facies quae limina servet:
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
Bis patet in praeceps tantum, tenditque sub umbras,
Quantus ad aetherium coeli suspectus Olympum.
Hîc genus antiquom Terrae, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hîc et Aloïdas geminos, inmania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
Adgressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas,
Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hicc' invectus equis, et lampada quassans,
Per Graiûm populos, mediaeque per Elidis urbem
Ibat ovans, divômque sibi poscebat honorem,

Demens! qui nimbos, et non imitabile fulmen
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum:
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina; praecipitemque inmani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: rostroque inmanis voltur obunco
Inmortale jecur tondens, fecundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex jam jam labsura, cadentique
Inminet adsimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu. Furiarum maxuma juxta
Adcubat, et manibus prohibet contingere mensas:
Exsurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
Hîc, quibus invisi fratres, dum vita manebat;
Pulsatusve parens, aut fraus innexa clienti;
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quae maxuma turba est:
Quique ob adulterium caesi: quique arma secuti
Inpia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi poenam exspectant. ne quaere doceri
Quam poenam, aut quae forma viros, fortunave mersit.
Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum
Districti pendent: sedet, aeternumque sedebit,
Infelix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
DISCITE JUSTITIAM MONITI, ET NON TEMNERE DIVOS.
Vendidit hicc' auro patriam, dominumque potentem
Inposuit, fixit leges pretio atque refixit.

Hic thalamum invasit natae vetitosque hymenaeos.
Ausi omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.
Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeva sacerdos:
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus:
Adceleremus, ait. Cyclopum educta caminis
Moenia conspicio, atque adverso fornice portas,
Haec ubi nos praecepta jubent deponere dona.
Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
Corripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti
Spargit aqua, ramumque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divae,
Devenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hîc campos aether et lumine vestit
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threïcius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.
Hîc genus antiquom Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Assaracusque, et Troiae Dardanus auctor.
Arma procul, currusque virûm miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. quae gratia curruum
Armorumque fuit vivis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Conspicit ecce alios dextra laevaque per herbam
Vescentis, laetumque choro Paeana canentis,
Inter odoratum lauri nemus: unde superne
Plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
Hîc manus, ob patriam pugnando volnera passi,
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfusos sic est adfata Sibylla;
Musaeum ante omnis: medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
Dicite, felices animae, tuque, optume vates;
Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros;
  Nulli certa domus. lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate jugum; et facili jam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
  At pater Anchises penitus convalle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studio recolens, omnemque suorum
Forte recensebat numerum, carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virûm, moresque, manusque.
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas utrasque tetendit:
Effusaeque genis lacrimae; et vox excidit ore:
Venisti tandem, tuaque spectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,

Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, et quanta per aequora vectum
Adcipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes: da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter frustra conprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
  Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, et virgulta sonantia silvis,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem.
Hunc circum innumerae gentes, populique volabant:
Ac veluti in pratis, ubi apes aestate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussasque requirit
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
Quive viri tanto conplerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
Securos latices et longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram
Jampridem, ac prolem cupio enumerare tuorum:
Quo magis Italia mecum laetere reperta.
O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est
Sublimis animas, iterumque in tarda reverti
Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?

Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo:
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
    Principio coelum ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor, et coelestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: neque auras
Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
Quin et supremo quom lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. aliae panduntur inanis
Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque auraï simplicis ignem.
Quisque suos patimur manis: exinde per amplum
Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus.
Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,
Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno:
Scilicet inmemores supera ut convexa revisant,
Rursus et incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises: natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque sonantem:
Et tumulum capit, unde omnis longo ordine possit

Adversos legere, et venientum discere voltus.
Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Inlustris animas, nostrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura juvenis qui nititur hasta;
Proxuma sorte tenet lucis loca; primus ad auras
Aetherias Italo conmixtus sanguine surget
Silvius, Albanum nomen, tua postuma proles:
Quem tibi longaevo serum Lavinia conjunx
Educet silvis regem, regumque parentem:
Unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proxumus ille Procas, Troianae gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Aeneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si umquam regnandam adceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires!
At qui umbrata gerunt civili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas inponent montibus arces,
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.
Quin et avo comitem sese Mavortius addit
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. viden' ut geminae stant vertice cristae,
Et pater ipse suo superûm jam signat honore?
En, hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,
Septemque una sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virûm: qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,
Laeta deûm partu, centum conplexa nepotes,
Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.

Huc geminas nunc flecte acies : hanc adspice gentem,
Romanosque tuos. hîc Caesar, et omnis Iüli
Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
Augustus Caesar, Divi genus : aurea condet
Saecula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; super et Garamantas et Indos
Proferet imperium ; jacet extra sidera tellus,
Extra anni solisque vias, ubi coelifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.
Hujus in adventum jam nunc et Caspia regna
Responsis horrent divôm, et Maeotia tellus,
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.
Nec vero Alcides tantum telluris obivit ;
Fixerit aeripedem cervam licet, atque Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu :
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysae de vertice tigres.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis ?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terra ?
Quis procul ille autem ramis insignis olivae
Sacra ferens ? nosco crinis incanaque menta
Regis Romani ; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra
Missus in imperium magnum. quoi deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae, residesque movebit
Tullus in arma viros, et jam desueta triumphis
Agmina. quem juxta sequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam
Ultoris Bruti, fascesque videre receptos ?
Consulis imperium hic primus saevasque securis
Adcipiet : natosque pater, nova bella moventis,

Ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix! utcumque ferent ea facta minores;
Vincet amor patriae, laudumque inmensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, saevomque securi
Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concordes animae nunc, et dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
Adtigerint, quantas acies stragemque ciebunt!
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
Descendens; gener adversis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella:
Neu patriae validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo:
Projice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, caesis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli;
Ultus avos Trojae, templa et temerata Minervae.
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
Fabricium: vel te sulco, Serrane, serentem?
Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maxumus ille es,
Unus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius aera:
Credo equidem, vivos ducent de marmore voltus:
Orabunt caussas melius, coelique meatus
Describent radio, et surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hae tibi erunt artes; pacisque inponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos.

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnis.
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.
Atque hîc Aeneas; una namque ire videbat
Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et dejecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:
O gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum:
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria haec si dona fuissent.
Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, quom tumulum praeterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam inpune tulisset
Obvius armato, seu quom pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere. sic tota passim regione vagantur

Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.
Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore:
Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, urbemque Latini:
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna;
Ille viam secat ad navis, sociosque revisit.
Tum se ad Caietae recto fert litore portum.
Ancora de prora jacitur: stant litore puppes.

AENEIDOS

LIBER SEPTIMUS.

TU quoque litoribus nostris, Aeneïa nutrix,
Aeternam moriens famam, Caieta, dedisti.
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.
At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adspirant aurae in noctem, nec candida cursus
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circaeae raduntur litora terrae:
Dives inadcessos ubi Solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenuis percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum,
Vincla recusantum, et sera sub nocte rudentum;
Saetigerique sues, atque in praesepibus ursi
Saevire, ac formae magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
Induerat Circe in voltus ac terga ferarum.
Quae ne monstra pii paterentur talia Troës
Delati in portus, neu litora dira subirent;
Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, et praeter vada fervida vexit.
Jamque rubescebat radiis mare, et aethere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Quom venti posuere, omnisque repente resedit

Flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
Atque hîc Aeneas ingentem ex aequore lucum
Prospicit. hunc inter fluvio Tiberinus amoeno,
Vorticibus rapidis et multa flavus arena,
In mare prorumpit. variae circumque supraque
Adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terraeque advertere proras
Imperat, et laetus fluvio succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Quom primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, et primae revocabo exordia pugnae.
Tu vatem, tu, Diva, mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. rex arva Latinus et urbes
Jam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
Adcipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.
Filius huic, fato divôm, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum et tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnis
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjunx
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:

Quam pater inventam, primas quom conderet arces,
Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densae, (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans aethera vectae,
Obsedere apicem; et, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, et partis petere agmen easdem
Partibus ex iisdem, et summa dominarier arce.
Praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regalisque adcensa comas, adcensa coronam,
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Volcanum spargere tectis.
Id vero horrendum, ac visu mirabile ferri:
Namque fore inlustrem fama fatisque canebant
Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorum quae maxuma sacro
Fonte sonat, saevamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italae gentes, omnisque Oenotria tellus,
In dubiis responsa petunt. huc dona sacerdos
Quom tulit, et caesarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit,
Multa modis simulacra videt volitantia miris:
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Conloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
Hic et tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat rite bidentis,

Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
Velleribus. subita ex alto vox reddita luco est:
„ Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
„ O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
„ Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
„ Nomen in astra ferant, quorumque ab stirpe nepotes
„ Omnia sub pedibus, qua sol utrumque recurrens
„ Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt. „
Haec responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam Fama per urbis
Ausonias tulerat; quom Laomedontia pubes
Gramineo ripae religavit ab aggere classem.
Aeneas, primique duces, et pulcher Iülus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altae:
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis, (sic Juppiter ille monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus
Exiguam in Cererem penuria adegit edendi;
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heus! etiam mensas consumimus? inquit Iülus;
Nec plura adludens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuo, Salve fatis mihi debita Tellus,
Vosque, ait, o fidi Troiae salvete Penates.
Hic domus, haec patria est. genitor mihi talia, namque
Nunc repeto, Anchises fatorum arcana reliquit:
„ Quom te, nate, fames ignota ad litora vectum
„ Adcisis coget dapibus consumere mensas;
„ Tum sperare domos defessus, ibique memento

„ Prima locare manu molirique aggere tecta. „
Haec erat illa fames : haec nos suprema manebat,
Exitiis positura modum.
Quare agite, et, primo laeti cum lumine solis,
Quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
Vestigemus; et a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, et Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur
Flumina : tum Noctem, Noctisque orientia signa,
Idaeumque Jovem, Phrygiamque ex ordine Matrem,
Invocat; et duplices Coeloque Ereboque parentis.
Hîc pater omnipotens ter coelo clarus ab alto
Intonuit : radiisque ardentem lucis et auro
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Diditur hic subito Troiana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita moenia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras laeti statuunt, et vina coronant.
Postera quom prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem, et fines, et litora gentis
Diversi explorant : haec fontis stagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hîc fortis habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad moenia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnis:
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora : festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. ipse humili designat moenia fossa,
Moliturque locum; primasque in litore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.

Jamque iter emensi, turris ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
Ante urbem pueri, et primaevo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus:
Aut acris tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt.
Quom praevectus equo longaevi regis ad auris
Nuntius ingentis ignota in veste reportat
Advenisse viros. ille intra tecta vocari
Imperat, et solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis et religione parentum.
Hîc sceptra adcipere, et primos adtollere fasces
Regibus omen erat: hocc' illis curia templum,
Hae sacris sedes epulis: hîc ariete caeso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant: aliique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando volnera passi.
Multaque praeterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvaeque secures,
Et cristae capitum, et portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clipeique, ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea, laevaque ancile gerebat
Picus, equôm domitor: quem capta cupidine conjunx
Aurea percussum virga, versumque venenis,
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divôm patriaque Latinus

Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit;
Atque haec ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidae, neque enim nescimus et urbem,
Et genus, auditique advertitis aequore cursum,
Quid petitis? quae caussa rates, aut cujus egentes
Litus ad Ausonium tot per vada caerula vexit?
Sive errore viae, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautae patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neve ignorate Latinos,
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus aequam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbes,
Threïciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia coeli
Adcipit; et numerum divorum altaribus addit.
Dixerat. et dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,
Nec sidus regione viae litusve fefellit.
Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
Adferimur, pulsi regnis, quae maxuma quondam
Extremo veniens sol adspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo. rex ipse Jovis de gente suprema
Troïus Aeneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idaeos saevis effusa Mycenis
Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
Audiit, et si quem tellus extrema refuso

Submovet Oceano, et si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per aequora vecti
Diis sedem exiguam patriis litusque rogamus
Innocuom, et cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores; nec vestra feretur
Fama levis, tantique abolescet gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus et armis;
Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
Praeferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere sibi et voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. hinc Dardanus ortus
Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, et fontis vada sacra Numici.
Dat tibi praeterea fortunae parva prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, quom jura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.
  Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque inmobilis haeret,
Intentos volvens oculos. nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natae thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis; huic progeniem virtute futuram
Egregiam, totum quae viribus occupet orbem.

Tandem laetus ait: Dii nostra incepta secundent,
Auguriumque suum. dabitur, Troiane, quod optas.
Munera nec sperno: non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Troiaeve opulentia deerit.
Ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusque vocari,
Adveniat; voltus neve exhorrescat amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostrae,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima coelo
Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, et, si quid veri mens augurat, opto.
Haec effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in praesepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro, fulvom mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneae currum geminosque jugalis,
Semine ab aetherio, spirantis naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos daedala Circe
Supposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Aeneadae donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Saeva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat:
Et laetum Aenean, classemque ex aethere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
Moliri jam tecta videt, jam fidere terrae,
Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore.

Tum quassans caput, haec effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, et fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troia viros? medias acies, mediosque per ignis
Invenere viam; at, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, et profugis toto me opponere ponto.
Absumtae in Teucros vires coelique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Inmanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianae:
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?
Ast ego magna Jovis conjunx, nil linquere inausum
Quae potui infelix, quae memet in omnia verti,
Vincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt
Magna satis; dubitem haud equidem inplorare quod usquam est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atque inmota manet fatis Lavinia conjunx.
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener atque socer coëant mercede suorum.
Sanguine Troiano et Rutulo dotabere, virgo:
Et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Cisseïs praegnas ignis enixa jugales:
Quin idem Veneri partus suus, et Paris alter,
Funestaeque iterum recidiva in Pergama taedae.
 Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Allecto dirarum ab sede dearum

Infernisque ciet tenebris : cui tristia bella,
Iraeque, insidiaeque, et crimina noxia cordi.
Odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum : tot sese vertit in ora,
Tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco : neu connubiis ambire Latinum
Aeneadae possint, Italosve obsidere finis.
Tu potes unanimos armare in proelia fratres,
Atque odiis versare domos : tu verbera tectis
Funereasque inferre faces : tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. fecundum concute pectus,
Disjice conpositam pacem, sere crimina belli :
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Allecto infecta venenis
Principio Latium, et Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae :
Quam super adventu Teucrûm Turnique hymenaeis
Femineae ardentem curaeque iraeque coquebant.
Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum praecordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestes et levia pectora labsus,
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam. fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longae taenia vittae,
Innectitque comas, et membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublabsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus inplicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam;
Mollius, et solito matrum de more, locuta est;

Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
  Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miseret gnataeque, tuique?
Nec matris miseret; quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, praedo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
Ledaeamque Helenam Troianas vexit ad urbes.
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo totiens data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
Dissidet, externam reor, et sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Mycenae.
  His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera labsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
Inmensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia supra
Inpubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagae: non cursu segnior illo
Per medias urbis agitur populosque feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, et natam frondosis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, taedasque moretur:
Euoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
Vociferans. etenim mollis tibi sumere thyrsos,

Te lustrare choro; sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat: furiisque adcensas pectora matres
Idem omnis simul ardor agit, nova quaerere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla comasque.
Ast aliae tremulis ululatibus aethera conplent,
Pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natae Turnique canit hymenaeos,
Sanguineam torquens aciem; torvomque repente
Clamat: Io matres, audite ubi quaeque, Latinae.
Si qua piis animis manet infelicis Amatae
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinalis vittas, capite orgia mecum.
Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:
Protenus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis,
Praecipiti delata Noto. locus Ardea quondam
Dictus avis: et nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. tectis hîc Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Allecto torvam faciem et furialia membra
Exuit: in voltus sese transformat aniles,
Et frontem obscenam rugis arat; induit albos
Cum vitta crinis: tum ramum innectit olivae:
Fit Calybe, Junonis anus templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, et quaesitas sanguine dotes

Abnegat: externusque in regnum quaeritur heres.
I nunc, ingratis offer te, inrise, periclis:
Tyrrhenas, i, sterne acies: tege pace Latinos.
Haec adeo tibi me, placida quom nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, et armari pubem portisque moveri
Laetus in arma para, et Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces, pictasque exure carinas.
Coelestum vis magna jubet. rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, et dicto parere fatetur,
Sentiat, et tandem Turnum experiatur in armis.
Hîc juvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Thybridis undam
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Inmemor est nostri.
Sed te victa situ verique effeta senectus,
O mater, curis nequidquam exercet, et arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, divôm effigies et templa tueri:
Bella viri pacemque gerent. [*quis bella gerenda*]
Talibus Allecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitus tremor occupat artus:
Deriguere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
Repulit, et geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque haec addidit ore:
En ego victa situ, quam veri effeta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit:
Respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum;
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, et atro

Lumine fumantis fixit sub pectore taedas.
Olli somnum ingens rumpit pavor, ossaque et artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
Saevit amor ferri, et scelerata insania belli:
Ira super; magno veluti quom flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exsultantque aestu latices; furit intus aquaï
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis juvenum, et jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.
Haec ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit;
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formae movet atque juventae;
Hunc atavi reges; hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus inplet,
Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis.
Arte nova, speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iiilus,
Hîc subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, et noto naris contingit odore,
Ut cervom ardentes agerent: quae prima laborum
Caussa fuit, belloque animos adcendit agrestis.
Cervus erat forma praestanti et cornibus ingens,
Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrheusque pater, cui regia parent
Armenta, et late custodia credita campi.
Adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.

Ille, manum patiens, mensaeque adsuetus herili,
Errabat silvis; rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidae venantis Iüli
Conmovere canes: fluvio quom forte secundo
Deflueret, ripaque aestus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiae laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu:
Nec dextrae erranti deus afuit, actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque cruentus
Atque inploranti similis tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, et duros conclamat agrestis.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Inprovisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrheus,
Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans inmane securi.
At saeva e speculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit stabuli; et de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus, et silvae intonuere profundae.
Audiit et Triviae longe lacus, audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidae matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolae: nec non et Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.

Direxere acies. non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibusve praeustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
Sole lacessita, et lucem sub nubila jactant:
Fluctus uti primo coepit quom albescere vento,
Paullatim sese tollit mare, et altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Gnatorum Tyrrhei fuerat qui maxumus, Almo
Sternitur. haesit enim sub gutture volnus, et udae
Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galaesus,
Dum paci medium se offert; justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, et terram centum vertebat aratris.
  Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Inbuit, et primae conmisit funera pugnae,
Deserit Hesperiam, et coeli conversa per auras
Junonem victrix adfatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi.
Dic, in amicitiam coëant, et foedera jungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hocc' etiam his addam, tua si mihi certa voluntas;
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Adcendamque animos insani Martis amore,
Undique ut auxilio veniant: spargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum et fraudis abunde est.
Stant belli caussae: pugnatur comminus armis.
Quae fors prima dedit, sanguis novus inbuit arma.
Talia conjugia, et talis celebrent hymenaeos

Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
Te super aetherias errare licentius auras,
Haud pater ille velit, summi regnator Olympi.
Cede locis. ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. tales dederat Saturnia voces:
Illa autem adtollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus Italiae medio sub montibus altis
Nobilis, et fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum
Urget utrimque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis et torto vortice torrens.
Hîc specus horrendum, saevi spiracula Ditis,
Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: quis condita Erinnys,
Invisum numen, terras coelumque levabat.
  Nec minus interea extremam Saturnia bello
Inponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, caesosque reportant,
Almonem puerum, foedatique ora Galaesi:
Inplorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine, caedis et ignis
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
Tum quorum adtonitae Baccho nemora avia matres
Insultant thiasis, (neque enim leve nomen Amatae)
Undique conlecti coëunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes inmota, resistit,
[*Ut pelagi rupes, magno veniente fragore*]
Quae sese, multis circum latrantibus undis,

Mole tenet; scopuli nequidquam et spumea circum
Saxa fremunt, laterique inlisa refunditur alga.
Verum, ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
Consilium, et saevae nutu Junonis eunt res,
Multa deos aurasque pater testatus inanis,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas,
O miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies: [*omnisque in limine portus*]
Funere felici spolior. nec plura locutus
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
Albanae coluere sacrum, nunc maxuma rerum
Roma colit, quom prima movent in proelia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcanisve, Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)
Religione sacrae, et saevi formidine Martis:
Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes:
Aereaque adsensu conspirant cornua rauco.
Hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristisque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
Tum regina deûm coelo delabsa morantis
Inpulit ipsa manu portas, et cardine verso

Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia atque inmobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars levis clipeos, et spicula lucida tergent
Arvina pingui, subiguntque in cote secures:
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnae positis incudibus urbes
Tela novant, Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, et turrigerae Antemnae.
Tegmina tuta cavant capitum, flectuntque salignas
Umbonum cratis: alii thoracas aënos,
Aut levis ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, et falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus ensis.
Classica jamque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementis
Ad juga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam induitur; fidoque adcingitur ense.
Pandite nunc Helicona, Deae, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quae quemque secutae
Conplerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim, Divae, et memorare potestis:
Ad nos vix tenuis famae perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemtor divôm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus, equôm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequidquam ex urbe secutos
Mille viros; dignus, patriis qui laetior esset
Imperiis, et cui pater haud Mezentius esset.

Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clipeoque insigne paternum
Centum anguis, cinctamque gerit serpentibus Hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivom partu sub luminis edidit oras,
Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone exstincto, Tirynthius adtigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu, saevosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipse pedes tegumen torquens inmane leonis,
Terribili inpexum saeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt,
Fratris Tiburni dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur;
Ceu duo nubigenae quom vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, et magno cedunt virgulta fragore.
Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis omnis quem credidit aetas,
Caeculus. hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Praeneste viri, quique arva Gabinae
Junonis, gelidumque Anienem, et roscida rivis
Hernica saxa colunt; quos dives Anagnia pascis,
Quos, Amasene pater. non illis omnibus arma,
Nec clipei, currusve sonant. pars maxuma glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat

Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera pero.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, Aequosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant aequati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quom sese e pastu referunt, et longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, et Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: aëriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.
Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferaeque Mutuscae:
Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, et flumen Himellae:
Qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, et Hortinae classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Saevus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel quam sole novo densae torrentur aristae,

Aut Hermi campo, aut Lyciae flaventibus arvis;
Scuta sonant, pulsuque pedum conterrita tellus.
Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, et quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Aequora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis
Tela: sed haec lento mos est aptare flagello.
Laevas cetra tegit; falcati comminus enses.
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generasse Telon Sebethide nympha
Fertur, Teleboûm Capreas quom regna teneret
Jam senior: patriis sed non et filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastis populos, et quae rigat aequora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent, atque arva Celennae,
Et quos maliferae despectant moenia Abellae:
Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina quis capitum raptus de subere cortex:
Aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.
Et te montosae misere in proelia Nersae,
Ufens, insignem fama et felicibus armis:
Horrida praecipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentis
Convectare juvat praedas, et vivere rapto.
Quin et Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam et felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
Vipereo generi, et graviter spirantibus hydris,

Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, et morsus arte levabat.
Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in volnere cantus
Somniferi, et Marsis quaesitae montibus herbae.
Te nemus Anguitiae, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriae lucis, humentia circum
Litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercae
Occiderit, patriasque explerit sanguine poenas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Aetheria et superas coeli venisse sub oras,
Paeoniis revocatum herbis et amore Dianae.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitae,
Ipse repertorem medicinae talis et artis
Fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, et nymphae Egeriae nemorique relegat:
Solus ubi in silvis Italis ignobilis aevom
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviae lucisque sacratis
Cornipedes arcentur equi; quod litore currum
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentis haud secius aequore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, et toto vertice supra est.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimaeram
Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignis:

Tam magis illa fremens, et tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
At levem clipeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam saetis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, et custos virginis Argus,
Caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis
Agmina densentur campis, Argivaque pubes,
Auruncaeque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranae acies, et picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circaeumque jugum; quis Juppiter Anxurus arvis
Praesidet, et viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturae jacet atra palus, gelidusque per imas
Quaerit iter vallis, atque in mare conditur Ufens.
Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, et florentis aere catervas,
Bellatrix. non illa colo, calathisve Minervae
Femineas adsueta manus; sed proelia virgo
Dura pati, cursuque pedum praevertere ventos:
Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu laesisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeris nec tingueret aequore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus,
Turbaque miratur matrum, et prospectat euntem,
Adtonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos levis humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.

AENEIDOS

LIBER OCTAVUS.

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, et rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acris concussit equos, utque inpulit arma;
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, saevitque juventus
Effera. ductores primi Messapus et Ufens,
Contemtorque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, et latos vastant cultoribus agros.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et Latio consistere Teucros,
Advectum Aenean classi, victosque Penatis
Inferre, et fatis regem se dicere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentis
Dardanio, et late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his coeptis, quem, si Fortuna sequatur,
Eventum pugnae cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.
   Talia per Latium: quae Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat aestu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquae tremulum labris ubi lumen aënis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunae,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat; et terras animalia fessa per omnis
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat:

Quom pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno
Populeas inter senior se adtollere frondes
Visus. eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, et crinis umbrosa tegebat arundo.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
O sate gente deûm, Troianam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, aeternaque Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti, arvisque Latinis;
Hîc tibi certa domus: certi, ne absiste, Penates:
Neu belli terrere minis. tumor omnis et irae
Concessere deûm.
Jamque tibi, ne vana putes haec fingere somnum,
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit;
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, et posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, et foedera junge.
Ipse ego te ripis et recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem

Persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, et pinguia culta secantem,
Caeruleus Thybris, coelo gratissimus amnis.
Hîc mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.
   Dixit, deinde lacu Fluvius se condidit alto,
Ima petens. nox Aenean somnusque reliquit.
Surgit, et, aetherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac talis effundit ad aethera voces:
Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde est,
Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Adcipite Aenean, et tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis o tantum, et propius tua numina firmes.
   Sic memorat, geminasque legit de classe biremis,
Remigioque aptat; socios simul instruit armis.
Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,
Candida per silvam cum fetu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxuma Juno,
Mactat, sacra ferens, et cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis
Sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur et undae,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe
Scuta virûm, fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,

Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridisque secant placido aequore silvas.
Sol medium coeli conscenderat igneus orbem,
Quom muros arcemque procul ac rara domorum
Tecta vident; quae nunc Romana potentia coelo
Aequavit: tum res inopes Euandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadae magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes iuvenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, et tacitis incumbere remis;
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulo: Iuvenes, quae caussa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.
Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferaeque manu ramum praetendit olivae:
Troiugenas, ac tela vides inimica Latinis;
Quos illi bello profugos egere superbo.
Euandrum petimus. ferte haec, et dicite lectos
Dardaniae venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhaesit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
Optume Graiugenûm, cui me Fortuna precari,

Et vitta comtos voluit praetendere ramos;
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor, et Arcas,
Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, et sancta oracula divôm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, et fatis egere volentem.
Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maxumus Atlas
Edidit, aetherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenae gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, coeli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Objeci caput, et supplex ad limina veni.
Gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
Insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
Adcipe, daque fidem. sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, et rebus spectata juventus.
Dixerat Aeneas. ille os, oculosque loquentis
Jam dudum, et totum lustrabat lumine corpus.
Tum sic pauca refert: Ut te, fortissime Teucrûm,
Adcipio adgnoscoque libens! ut verba parentis,
Et vocem Anchisae magni, voltumque recordor!
Nam memini Hesionae visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiae gelidos invisere finis.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventas;

Mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens juvenali ardebat amore
Conpellare virum, et dextrae conjungere dextram:
Adcessi, et cupidus Phenei sub moenia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quae nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo et, quam petitis, juncta est mihi foedere dextra:
Et, lux quom primum terris se crastina reddet,
Auxilio laetos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra haec, quando huc venistis amici,
Annua, quae differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, et jam nunc sociorum adsuescite mensis.
Haec ubi dicta, dapes jubet et sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
Praecipuomque toro et villosi pelle leonis
Adcipit Aenean, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim araeque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas, simul et Troiana juventus,
Perpetui tergo bovis, et lustralibus extis.
Postquam exemta fames, et amor conpressus edendi,
Rex Euandrus ait: Non haec sollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
Vana superstitio veterumque ignara deorum
Inposuit. saevis, hospes Troiane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Jam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
Disjectae procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, et scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submota recessu;

Semihominis Caci facies quam dira tenebat,
Solis inadcessam radiis : semperque recenti
Caede tepebat humus ; foribusque adfixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Volcanus erat pater : illius atros
Ore vomens ignis magna se mole ferebat.
Adtulit et nobis aliquando optantibus aetas
Auxilium adventumque dei. nam maxumus ultor,
Tergemini nece Geryonae spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentis : vallemque boves amnemque tenebant.
At furiis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, quom jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,
Discessu mugire boves, atque omne querelis
Inpleri nemus, et colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, et Caci spem custodita fefellit.
Hîc vero Alcidae furiis exarserat atro
Felle dolor : rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur ; et aërii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem
Turbatumque oculis. fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit : pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque inmane catenis
Dejecit saxum, ferro quod et arte paterna

Pendebat, fultosque emuniit objice postis;
Ecce furens animis aderat Tirynthius; omnemque
Adcessum lustrans, huc ora ferebat et illuc,
Dentibus infrendens. ter totum fervidus ira
Lustrat Aventini montem : ter saxea tentat
Limina nequidquam : ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, praecisis undique saxis,
Speluncae dorso insurgens, altissima visu;
Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo laevom incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, et imis
Avolsam solvit radicibus : inde repente
Inpulit : inpulsu quo maxumus intonat aether;
Dissultant ripae, refluitque exterritus amnis.
At specus, et Caci detecta adparuit ingens
Regia, et umbrosae penitus patuere cavernae:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, et regna recludat
Pallida, diis invisa; superque inmane barathrum
Cernatur, trepident inmisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, et ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga jam super ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvitque domum caligine caeca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem conmixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Praecipiti injecit saltu, qua plurimus undam
Fumus agit, nebulaque ingens specus aestuat atra.
Hîc Cacum in tenebris incendia vana moventem

Conripit in nodum conplexus, et angit inhaerens
Elisos oculos, et siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revolsis:
Abstractaeque boves, abjurataeque rapinae
Coelo ostenduntur; pedibusque informe cadaver
Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribilis oculos, voltum, villosaque saetis
Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignis.
Ex illo celebratus honos, laetique minores
Servavere diem, primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri
Hanc aram luco statuit, quae Maxuma semper
Dicetur nobis, et erit quae maxuma semper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, et pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, et date vina volentes.
Dixerat: Herculea bicolor quom populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer inplevit dextram scyphus. ocius omnes
In mensam laeti libant, divosque precantur.
Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Jamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, et mensae grata secundae
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas et facta ferunt: ut prima novercae
Monstra manu geminosque premens eliserit anguis:
Ut bello egregias idem disjecerit urbis,
Troiamque, Oechaliamque: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquae,

Pertulerit. tu nubigenas, invicte, bimembris
Hylaeumque, Pholumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, et vastum Nemea sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoëus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernaeus turba capitum circumstetit anguis.
Salve, vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos, et tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
  Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex obsitus aevo,
Et comitem Aenean juxta natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilisque oculos fert omnia circum
Aeneas, capiturque locis; et singula laetus
Exquiritque, auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
Haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant,
Gensque virûm truncis et duro robore nata:
Quis neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut conponere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, et regnis exsul ademtis.
Is genus indocile, ac dispersum montibus altis
Conposuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea quae perhibent, illo sub rege fuerunt
Saecula: sic placida populos in pace regebat.

Deterior donec paullatim ac decolor aetas,
Et belli rabies, et amor successit habendi.
Tum manus Ausonia et gentes venere Sicanae;
Saepius et nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque inmani corpore Thybris:
A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
His posuere locis: matrisque egere tremenda
Carmentis nymphae monita, et deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat et aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam
Quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
Vatis fatidicae; cecinit quae prima futuros
Aeneadas magnos, et nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Retulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycaei.
Nec non et sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, et letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.
Jam tum religio pavidos terrebat agrestis
Dira loci: jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis deus, incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, quom saepe nigrantem
Aegida concuteret, dextra nimbosque cieret.
Haec duo praeterea disjectis oppida muris,
Reliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: Haec, inquit, limina victor
Alcides subiit; haec illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes: et te quoque dignum
Finge deo; rebusque veni non asper egenis.
Dixit, et angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aenean duxit, stratisque locavit
Effultum foliis et pelle Libystidis ursae.
Nox ruit, et fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,
Laurentumque minis et duro mota tumultu,
Volcanum adloquitur, thalamoque haec conjugis aureo
Incipit, et dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita casurasque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuae: nec te, carissime conjunx,
Incassumque tuos volui exercere labores:
Quamvis et Priami deberem plurima natis,
Et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, et sanctum mihi numen
Arma rogo, genetrix nato. te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adspice, qui coëant populi, quae moenia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat: et niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. ille repente
Adcepit solitam flammam: notusque medullas
Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit:
Non secus atque olim, tonitru quom rupta corusco

Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit laeta dolis, et formae conscia conjunx.
Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
Quid caussas petis ex alto ? fiducia cessit
Quo tibi, diva, mei ? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque haec tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curae,
Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
Quantum ignes animaeque valent; absiste precando
Viribus indubitare tuis. ea verba locutus
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies, medio jam noctis abactae
Curriculo, expulerat somnum, quom femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Inpositum, cinerem et sopitos suscitat ignis,
Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Conjugis, et possit parvos educere natos:
Haud secus Ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium juxta latus Aeoliamque
Erigitur Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus, et Cyclopum exesa caminis
Antra Aetnaea tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturae Chalybum, et fornacibus ignis anhelat;
Volcani domus, et Volcania nomine tellus.
Hoc tunc Ignipotens coelo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,

Brontesque, Steropesque, et nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat; toto genitor quae plurima coelo
Dejicit in terras: pars inperfecta manebat.
Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
Addiderant, rutuli tris ignis, et alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Aegidaque horriferam, turbatae Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque anguis, ipsamque in pectore divae
Gorgona desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, coeptosque auferte labores,
Aetnaei Cyclopes; et huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro. nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Praecipitate moras. nec plura effatus: at illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. fluit aes rivis, aurique metallum;
Volnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum: septenosque orbibus orbes
Inpediunt. alii ventosis follibus auras
Adcipiunt redduntque: alii stridentia tinguunt
Aera lacu. gemit inpositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
Euandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeaeum subligat ensem,
Demissa ab laeva pantherae terga retorquens.
Nec non et gemini custodes limine ab alto
Praecedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneae sedem et secreta petebat,
Sermonum memor et promissi muneris, heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Aedibus, et licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior haec;
Maxume Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Troiae victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguae vires. hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, et murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinae sedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello praeclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio et saevis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas caedes; quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipsius, generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Conponens manibusque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) et sanie taboque fluentis
Conplexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem cives infanda furentem
Armati circumsistunt ipsumque domumque:

Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
Ille inter caedem Rutulorum elabsus in agros
Confugere, et Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:
Regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt.
His ego te, Aenea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensae litore puppes,
Signaque ferre jubent; retinet longaevus haruspex
Fata canens: " O Maeoniae delecta juventus,
" Flos veterum virtusque virûm, quos justus in hostem
" Fert dolor, et merita adcendit Mezentius ira;
" Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
" Externos optate duces. " tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divôm.
Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarco,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu saeclisque effeta senectus
Invidet imperium, seraeque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriae traheret. tu, cujus et annis
Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,
Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi praeterea, spes et solatia nostri,
Pallanta adjungam. sub te tolerare magistro
Militiam, et grave Martis opus, tua cernere facta
Adsuescat, primis et te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
Ni signum coelo Cytherea dedisset aperto.

Namque inproviso vibratus ab aethere fulgor
Cum sonitu venit, et ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor increpat ingens.
Arma inter nubem, coeli in regione serena,
Per sudum rutilare vident, et pulsa tonare.
Obstupuere animis alii; sed Troïus heros
Adgnovit sonitum, et divae promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quaere profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Volcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu, quantae miseris caedes Laurentibus instant!
Quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virûm, galeasque, et fortia corpora volves,
Thybri pater! poscant acies, et foedera rumpant.
Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat, hesternumque Larem, parvosque Penatis
Laetus adit: mactant lectas de more bidentis,
Euandrus pariter, pariter Troiana juventus.
Post hinc ad navis graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Praestantis virtute legit: pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exsortem Aeneae; quem fulva leonis
Pellis obit totum, praefulgens unguibus aureis.
Fama volat parvam subito volgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo

It timor, et major Martis jam adparet imago.
Tum pater Euandrus dextram conplexus euntis
Haeret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi praeteritos referat si Juppiter annos!
Qualis eram, quom primam aciem Praeneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos;
Et regem hac Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui tris animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnis
Abstulit haec animas dextra, et totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo: neque finitimo Mezentius umquam
Huic capiti insultans, tot ferro saeva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o Superi, et divôm tu maxume rector
Juppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis,
Et patrias audite preces. si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, et venturus in unum,
Vitam oro: patior quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris;
Nunc, o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera et sola voluptas,
Conplexu teneo: gravior neu nuntius auris
Volneret. haec genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli conlabsum in tecta ferebant.
Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos, et fidus Achates:
Inde alii Troiae proceres. ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde et pictis conspectus in armis:
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,

Quem Venus ante alios astrorum diligit ignis,
Extulit os sacrum coelo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidae in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, et fulgentis aere catervas.
Olli per dumos, qua proxuma meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, et agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
Religione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, et nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque;
Qui primi finis aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarco, et Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, et latis tendebat in arvis.
Huc pater Aeneas, et bello lecta juventus,
Succedunt, fessique et equos et corpora curant.
At Venus aetherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:
En perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentis, nate, superbos,
Aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.
Dixit, et amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deae donis et tanto laetus honore
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus et brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quom caerula nubes

Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum levis ocreas electro, auroque recocto;
Hastamque, et clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus venturique inscius aevi
Fecerat Ignipotens: illic genus omne futurae
Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat et viridi fetam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentis pueros, et lambere matrem
Inpavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, et corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, et raptas sine more Sabinas
Consessu caveae, magnis Circensibus actis,
Addiderat; subitoque novom consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post iidem inter se, posito certamine, reges
Armati Jovis ante aram, paterasque tenentes;
Stabant, et caesa jungebant foedera porca.
Haud procul inde, citae Metium in diversa quadrigae
Distulerant; (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porsena jubebat
Adcipere, ingentique urbem obsidione premebat:
Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres; pontem auderet quia vellere Cocles;
Et fluvium vinclis innaret Cloelia ruptis.
In summo custos Tarpeiae Manlius arcis
Stabat pro templo, et Capitolia celsa tenebat.
[*Romuleoque recens horrebat regia culmo*]
Atque hic auratis volitans argenteus anser

Porticibus Gallos in limine adesse canebat :
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris, et dono noctis opacae.
Aurea caesaries ollis, atque aurea vestis :
Virgatis lucent sagulis : tum lactea colla
Auro innectuntur : duo quisque Alpina coruscant
Gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantis Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, et labsa ancilia coelo
Extuderat ; castae ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis ;
Et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem ;
Secretosque pios : his dantem jura Catonem.
Haec inter tumidi late maris ibat imago
Aurea ; sed fluctu spumabant caerula cano ;
Et circum argento clari delphines in orbem
Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.
In medio classis aeratas, Actia bella
Cernere erat : totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
Cum patribus, populoque, Penatibus, et magnis diis,
Stans celsa in puppi : geminas cui tempora flammas
Laeta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia ventis et diis Agrippa secundis
Arduus agmen agens : cui, belli insigne superbum,
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica variisque Antonius armis,
Victor ab Aurorae populis et litore rubro,
Aegyptum, viresque Orientis, et ultima secum
Bactra vehit ; sequiturque (nefas) Aegyptia conjunx.

Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis
Convolsum remis rostrisque tridentibus, aequor.
Alta petunt: pelago credas innare revolsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. arva nova Neptunia caede rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
Omnigenûmque deûm monstra, et latrator Anubis,
Contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam
Tela tenent. saevit medio in certamine Mavors
Caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Aegyptus, et Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabaei.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, et laxos jam jamque inmittere funis.
Illam inter caedes pallentem morte futura
Fecerat Ignipotens undis et Iapyge ferri;
Contra autem magno maerentem corpore Nilum,
Pandentemque sinus, et tota veste vocantem
Caeruleum in gremium, latebrosaque flumina victos.
At Caesar, triplici invectus Romana triumpho
Moenia, diis Italis votum inmortale sacrabat,
Maxuma tercentum totam delubra per urbem.
Laetitia ludisque viae plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus: omnibus arae:
Ante aras terram caesi stravere juvenci.
Ipse, sedens niveo candentis limine Phoebi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis

Postibus : incedunt victae longo ordine gentes,
Quam variae linguis, habitu tam vestis et armis.
Hîc Nomadum genus, et discinctos Mulciber Afros,
Hîc Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Volcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque et fata nepotum.

AENEIDOS

LIBER NONUS.

ATQUE ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de coelo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
  Turne, quod optanti divôm promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, adtulit ultro.
Aeneas, urbe, et sociis, et classe relicta,
Sceptra Palatini, sedemque petit Euandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes:
Lydorumque manum, conlectos armat agrestis.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnis, et turbata adripe castra.
  Dixit, et in coelum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Adgnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus coeli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde haec tam clara repente
Tempestas? medium video discedere coelum,
Palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. et sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque aethera votis.
  Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictaï vestis et auri:
Messapus primas acies, postrema coërcent

Tyrrhidae juvenes; medio dux agmine Turnus:
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quom refluit campis, et jam se condidit alveo.
Hîc subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caïcus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, scandite muros.
Hostis adest, eia. ingenti clamore per omnis
Condunt se Teucri portas, et moenia conplent.
Namque ita discedens praeceperat optumus armis
Aeneas: si qua interea fortuna fuisset,
Ne struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo, et tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, et praecepta facessunt,
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut antevolans tardum praecesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, et urbi
Inprovisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, juvenes? qui primus in hostem?
En, ait: et jaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnae, et campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrûm mirantur inertia corda;
Non aequo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quaerit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,
Quom fremit ad caulas, ventos perpessus et imbris,
Nocte super media; tuti sub matribus agni

Balatum exercent : ille asper et inprobus ira
Saevit in absentis : conlecta fatigat edendi
Ex longo rabies, et siccae sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros et castra tuenti,
Ignescunt irae : duris dolor ossibus ardet ;
Qua tentet ratione aditus, et quae via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in aequor.
Classem, quae lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum et fluvialibus undis,
Invadit : sociosque incendia poscit ovantes :
Atque manum pinu flagranti fervidus inplet.
Tum vero incumbunt ; urget praesentia Turni :
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos : piceum fert fumida lumen
Taeda, et conmixtam Volcanus ad astra favillam.
Quis deus, o Musae, tam saeva incendia Teucris
Avertit ? tantos ratibus quis depulit ignes ?
Dicite. prisca fides facto, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat ;
Ipsa deûm fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Jovem : Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis :
Has ego Dardanio juveni, quom classis egeret,
Laeta dedi : nunc sollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Ne cursu quassatae ullo, neu turbine venti
Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi :
O genetrix, quo fata vocas ? aut quid petis istis ?

Mortaline manu factae inmortale carinae
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
Ausonios, olim quaecumque evaserit undas,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva;
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Aequoris esse deas: quales Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris;
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita conplerant, quom Turni injuria Matrem
Admonuit ratibus sacris depellere taedas.
Hic primum nova lux oculis offulsit, et ingens
Visus ab Aurora coelum transcurrere nimbus,
Idaeique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit; et Troum Rutulorumque agmina conplet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere navis,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno;
Quam sacras dabitur pinus. vos ite solutae,
Ite, deae pelagi; Genetrix jubet. et sua quaeque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis aequora rostris
Ima petunt: hinc virgineae (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur et amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Troianos haec monstra petunt: his Juppiter ipse

Auxilium solitum eripuit : non tela, neque ignes
Exspectant Rutulos. ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugae : rerum pars altera ademta est:
Terra autem in nostris manibus : tot millia, gentes
Arma ferunt Italae. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges prae se jactant, responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniae Troës. sunt et mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Conjuge praerepta : nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. peccasse fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum : quibus haec medii fiducia valli,
Fossarumque morae, leti discrimina parva,
Dant animos. at non viderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considere in ignis ?
Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
Adparat, et mecum invadit trepidantia castra ?
Non armis mihi Volcani, non mille carinis
Est opus in Teucros : addant se protenus omnes
Etrusci socios. tenebras, et inertia furta
Ne timeant; nec equi caeca condemur in alvo.
Luce, palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo et pube Pelasga
Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; et pugnam sperate parati.
  Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, et moenia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servent,
Delecti : ast illos centeni quemque sequuntur

Purpurei cristis juvenes, auroque corusci:
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, et vertunt crateras aënos.
Conlucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Haec super e vallo prospectant Troës, et armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontisque et propugnacula jungunt:
Tela gerunt. instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pater Aeneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juvenum, et rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Aeneae quem miserat Ida
Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Aeneadûm, Troiana neque induit arma;
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
Cernis, quae Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: somno vinoque soluti
Procubuere: silent late loca. percipe porro,
Quid dubitem, et quae nunc animo sententia surgat.
Aenean adciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quae posco, promittunt, (nam mihi facti
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo

Posse viam ad muros et moenia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum:
Mene igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis adsuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean et fata extrema secutus.
Est hîc, est animus lucis contemtor, et istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad haec: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non. ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicumque oculis haec adspicit aequis.
Sed si quis (quae multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat, casusve, deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior aetas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemtum
Mandet humo solita: aut, si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro:
Neu matri miserae tanti sim caussa doloris:
Quae te sola, puer, multis e matribus ausa,
Persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanis;
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Adceleremus, ait. vigiles simul excitat. illi
Succedunt, servantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
  Cetera per terras omnis animalia somno
Laxabant curas, et corda oblita laborum;
Ductores Teucrûm primi, delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Aeneae jam nuntius esset:

Stant longis adnixi hastis, et scuta tenentes,
Castrorum et campi medio. tum Nisus et una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iülus
Adcepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus aequis,
Aeneadae: neve haec nostris spectentur ab annis,
Quae ferimus. Rutuli somno vinoque gravati
Conticuere. locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portae, quae proxuma ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur. si fortuna permittitis uti,
Quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
Mox hîc cum spoliis, ingenti caede peracta,
Adfore cernetis. nec nos via fallet euntis:
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,
Venatu adsiduo et totum cognovimus amnem.
Hîc annis gravis atque animi maturus Aletes:
Dii patrii, quorum semper sub numine Troia est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quom talis animos juvenum, et tam certa tulistis
Pectora. sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, et voltum lacrimis atque ora rigabat:
Quae vobis, quae digna, viri, pro laudibus istis,
Praemia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dii, moresque dabunt vestri: tum cetera reddet
Actutum pius Aeneas, atque integer aevi
Ascanius, meriti tanti non inmemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penatis,
Assaracique Larem, et canae penetralia Vestae,
Obtestor: quaecumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis: revocate parentem,

Reddite conspectum. nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quae cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquom, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, et praedae ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentis
Excipiam sorti, jam nunc tua praemia, Nise.
Praeterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora captivosque dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus aetas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Adcipio, et comitem casus conplector in omnis.
Nulla meis sine te quaeretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram; tibi maxuma rerum
Verborumque fides. contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum: fortuna secunda
Aut adversa cadat. sed te super omnia dona
Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est,
Inque salutatam linquo; nox, et tua testis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, et succurre relictae.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnis. percussa mente dederunt
Dardanidae lacrimas: ante omnis pulcher Iiilus:
Atque animum patriae strinxit pietatis imago.

Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia coeptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creüsae
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parva manet; casus factum quicumque sequentur.
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat:
Quae tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Haec eadem matrique tuae generique manebunt.
Sic ait inlacrimans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Aletes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntis
Primorum manus ad portas juvenumque senumque
Prosequitur votis. nec non et pulcher Iülus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; sed aurae
Omnia discerpunt, et nubibus inrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros; simul arma jacere,
Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. nunc ipsa vocat res.
Hac iter est. tu, ne qua manus se adtollere nobis
A tergo possit, custodi, et consule longe.
Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis
Exstructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, et regi Turno gratissimus augur:

Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tris juxta famulos temere inter tela jacentis,
Armigerumque Remum premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis; ferroque secat pendentia colla:
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix, si protenus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Inpastus ceu plena leo per ovilia turbans;
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali caedes. incensus et ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhoetumque, Arabimque,
Ignaros; Rhoetum vigilantem, et cuncta videntem;
Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit adsurgenti, et multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; et cum sanguine mixta
Vina refert moriens. hic furto fervidus instat.
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, et religatos rite videbat
Carpere gramen equos; breviter quom talia Nisus,
(Sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Poenarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
Armaque craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, et aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim

Quae mittit dona, hospitio quom jungeret absens,
Caedicus: ille suo moriens dat habere nepoti.
Post mortem bello Rutuli pugnaque potiti.
Haec rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. excedunt castris, et tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, et Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
Quom procul hos laevo flectentis limite cernunt:
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit inmemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum. conclamat ab agmine Volscens:
State, viri; quae caussa viae? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in silvas, et fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota
Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi conplerant undique sentes:
Rara per occultos lucebat semita callis.
Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
Inpediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque inprudens evaserat hostis,
Ad lucos, qui post Albae de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, et frustra absentem respexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis silvae, simul et vestigia retro
Observata legit, dumisque silentibus errat:

Audit equos, audit strepitus, et signa sequentum.
Nec longum in medio tempus; quom clamor ad auris
Pervenit; ac videt Euryalum: quem jam manus omnis
Fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, et conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in ensis
Inferat, et pulchram properet per volnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
Astrorum decus, et nemorum Latonia custos;
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
Hunc sine me turbare globum, et rege tela per auras.
Dixerat: et toto connixus corpore ferrum
Conjicit. hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit aversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, et longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure;
Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque haesit tepefacta cerebro.
Saevit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens inmittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. tum vero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:

Me, me, adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli. mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit: coelum hocc', et conscia sidera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, et candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix conlabsa recumbit.
Purpureus veluti quom flos succisus aratro
Languescit moriens; lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quom forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnis
Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes, hinc comminus atque hinc
Proturbant. instat non secius, ac rotat ensem
Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, et moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum,
Confossus, placidaque ibi demum morte quievit.
Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies umquam memori vos eximet aevo:
Dum domus Aeneae Capitoli inmobile saxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Victores praeda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, et primis una tot caede peremtis,
Sarranoque, Numaque. ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
Caede locum, et pleno spumantis sanguine rivos.
Adgnoscunt spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, et multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras

Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, aeratasque acies in proelia cogit:
Quisque suos: variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa adrectis (visu miserabile) in hastis
Praefigunt capita, et multo clamore sequuntur,
Euryali, et Nisi.
Aeneadae duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem; (nam dextera cingitur amni)
Ingentisque tenent fossas, et turribus altis
Stant maesti: simul ora virûm praefixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur auris
Euryali. at subitus miserae calor ossa reliquit.
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, et femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: coelum dehinc questibus inplet:
Hunccine te, Euryale, adspicio? tune ille, senectae
Sera meae requies? potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miserae data copia matri?
Heu, terra ignota canibus date praeda Latinis,
Alitibusque jaces! nec te tua funere mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
Urgebam, et tela curas solabar anilis.
Quo sequar? aut quae nunc artus avolsaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?

Figite me, si qua est pietas: in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:
Aut tu, magne pater divôm, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
  Hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
It gemitus: torpent infractae ad proelia vires.
Illam incendentem luctus Idaeus et Actor,
Ilionei monitu, et multum lacrimantis Iuli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.
  At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
Increpuit: sequitur clamor, coelumque remugit.
Accelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas inplere parant, ac vellere vallum.
Quaerunt pars aditum, et scalis adscendere muros;
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adsueti longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere: quom tamen omnis
Ferre juvat subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt. nam, qua globus inminet ingens,
Inmanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Quae stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. nec curant caeco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, et fumiferos infert Mezentius ignis.
At Messapus equôm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, et scalas in moenia poscit.
  Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti;

Quas ibi tunc ferro strages, quae funera Turnus
Ediderit; quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentis oras evolvite belli.
Turris erat vasto suspectu, et pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troës contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quae plurima vento
Corripuit tabulas, et postibus haesit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam. dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quae peste caret, tum pondere turris
Procubuit subito, et coelum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, inmani mole secuta,
Confixique suis telis, et pectora duro
Transfossi ligno veniunt. vix unus Helenor,
Et Lycus elabsi: quorum primaevus Helenor,
Maeonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
Ut fera, quae densa venantum septa corona
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, et saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostis
Inruit; et, qua tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter et hostis,
Inter et arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociûmque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,

Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
Sperasti te posse manus? simul adripit ipsum
Pendentem, et magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quaesitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. undique clamor
Tollitur. invadunt, et fossas aggere conplent:
Ardentis taedas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium, portae subeuntem, ignisque ferentem;
Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta.
Ortygium Caeneus, victorem Caenea Turnus:
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, et summis stantem pro turribus Idan:
Privernum Capys. hunc primo levis hasta Temillae
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad volnus tulit. ergo alis adlabsa sagitta,
Et laevo adfixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animae letali volnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, et ferrugine clarus Ibera;
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Matris luco, Symaethia circum
Flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena;
Et media adversi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;

Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo praecordia regno
Ibat, et ingentem sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, et Marti praetendere muros?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit?
Non hîc Atridae, nec fandi fictor Ulixes.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, saevoque gelu duramus et undis:
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant:
Flectere ludus equos, et spicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque adsueta juventus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne aevom ferro teritur, versaque juvencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; semperque recentis
Conportare juvat praedas, et vivere rapto.
Vobis picta croco et fulgenti murice vestis,
Desidiae cordi; juvat indulgere choreis:
Et tunicae manicas, et habent redimicula mitrae.
O vere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi adsuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos buxusque vocant Berecyntia matris
Idaeae. sinite arma viris, et cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Intendit telum, diversaque brachia ducens
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis.

Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem.
[*Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam*]
Audiit, et coeli Genitor de parte serena
Intonuit laevom. sonat una fatifer arcus;
Et fugit horrendum stridens adducta sagitta;
Perque caput Remuli venit, et cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem inlude superbis.
Bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt.
Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Laetitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iülum:
Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
Diis genite, et geniture deos. jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troia capit. simul haec effatus, ab alto
Aethere se mittit, spirantis dimovet auras,
Ascaniumque petit. formam tum vertitur oris
Antiquom in Buten. hic Dardanio Anchisae
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
Omnia longaevo similis, vocemque, coloremque,
Et crinis albos, et saeva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iülum:
Sit satis, Aeneada, telis inpune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, et paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. sic orsus Apollo
Mortalis medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

Adgnovere deum proceres divinaque tela
Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnae, dictis ac numine Phoebi,
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acris arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta, cavaeque
Dant sonitum flictu galeae: pugna aspera surgit;
Quantus ab occasu veniens pluvialibus Haedis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada praecipitant; quom Juppiter horridus Austris
Torquet aquosam hiemem, et coelo cava nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco silvestris Iaera
Abietibus juvenes patriis et montibus aequos,
Portam, quae ducis imperio conmissa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant moenibus hostem:
Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus adstant
Armati ferro, et cristis capita alta corusci:
Quales aëriae liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amoenum,
Consurgunt geminae quercus, intonsaque coelo
Adtollunt capita, et sublimi vertice nutant.
Inrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentis.
Continuo Quercens, et pulcher Aquicolus armis,
Et praeceps animi Tmarus, et Mavortius Haemon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portae posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus irae,
Et jam conlecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, et procurrere longius audent.
Ductori Turno, diversa in parte furenti,

Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Fervere caede nova, et portas praebere patentis.
Deserit inceptum, atque inmani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo. volat Itala cornus
Aëra per tenerum, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit: reddit specus atri volneris undam
Spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem,
Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dedisset:
Sed magnum stridens contorta falarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis et auro
Sustinuit: conlabsa ruunt inmania membra.
Dat tellus gemitum, et clipeum super intonat ingens.
Qualis in Euboïco Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Constructam ponto jaciunt: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis inlisa recumbit.
Miscent se maria, et nigrae adtolluntur arenae.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis inposta Typhoëo.
Hîc Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, et stimulos acris sub pectore vertit:
Inmisitque Fugam Teucris, atrumque Timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnae,
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa converso cardine torquet,

Obnixus latis humeris, multosque suorum
Moenibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit recipitque ruentis.
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit inrumpentem, ultroque incluserit urbi:
Inmanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis effulsit, et arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristae
Sanguineae; clipeoque micantia fulmina mittit.
Adgnoscunt faciem invisam atque inmania membra
Turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens
Emicat, et mortis fraternae fervidus ira
Effatur: Non haec dotalis regia Amatae,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo virtus, et consere dextram:
Hîc etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. ille rudem nodis et cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere aurae volnus; Saturnia Juno
Detorsit veniens; portaeque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli nec volneris auctor.
Sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, inpubesque inmani volnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Conlabsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus aequis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troës.
Et si continuo victorem ea cura subisset,

Rumpere claustra manu sociosque inmittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem caedisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalerim, et succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum. Juno vires animumque ministrat.
Addit Halyn comitem, et confixa Phegea parma;
Ignaros deinde in muris Martemque cientis
Alcandrumque Haliumque Noëmonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Unguere tela manu, ferrumque armare veneno:
Et Clytium Aeoliden, et amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharae cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnasque canebat.
   Tandem ductores, audita caede suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantisque vident socios, hostemque receptum.
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos alios muros, quae jam ultra moenia habetis?
Unus homo, et vestris, o cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages inpune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriae veterumque deorum,
Et magni Aeneae segnes miseretque pudetque?
Talibus adcensi firmantur, et agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quae cingitur unda.

Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu saevom turba leonem
Quom telis premit infensis: ac territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit: et neque terga
Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Inproperata refert, et mens exaestuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostis:
Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum:
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam coelo nam Juppiter Irim
Demisit, germanae haud mollia jussa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur. strepit adsiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, et saxis solida aera fatiscunt;
Discussaeque jubae capiti: nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis et Troës et ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, et piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. ille suo cum gurgite flavo
Adcepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et laetum sociis abluta caede remisit.

AENEIDOS

LIBER DECIMUS.

PANDITUR interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divôm pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnis,
Castraque Dardanidûm adspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus. incipit ipse:
Coelicolae magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quae contra vetitum discordia? quis metus aut hos
Aut hos arma sequi ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnae, ne arcessite, tempus,
Quom fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpis inmittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite; et placitum laeti conponite foedus.
Juppiter haec paucis: at non Venus aurea contra
Pauca refert.
O Pater, o hominum rerumque aeterna potestas!
Namque aliud quid sit, quod jam inplorare queamus?
Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam moenia Teucros:
Quin intra portas, atque ipsis proelia miscent
Aggeribus moerorum: et inundant sanguine fossae.
Aeneas ignarus abest. numquamne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Troiae: nec non exercitus alter,

Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
Tydides. equidem, credo, mea volnera restant:
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tua, atque invito numine Troës
Italiam petiere; luant peccata: neque illos
Juveris auxilio. sin tot responsa secuti,
Quae Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentis
Aeolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manis (haec intentata manebat
Sors rerum) movet, et superis inmissa repente
Allecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura; per eversae, genitor, fumantia Troiae
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Aeneas procul ignotis jactetur in oris;
Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur:
Hunc tegere, et dirae valeam subducere pugnae.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliaeque domus: positis inglorius armis
Exigat hîc aevom. magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. quid pestem evadere belli
Juvit, et Argolicos medium fugisse per ignis?
Totque maris, vastaeque exhausta pericula terrae,
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quaerunt?
Non satius cineres patriae insedisse supremos,
Atque solum, quo Troia fuit? Xanthum et Simoënta

Redde, oro, miseris: iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
Rumpere, et obductum verbis volgare dolorem?
Aenean hominum quisquam divômve subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandrae inpulsus furiis: num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam conmittere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentis agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostri
Egit? ubi hîc Juno, demissave nubibus Iris?
Indignum est, Italos Troiam circumdare flammis
Nascentem, et patria Turnum consistere terra:
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere praedas?
Quid soceros legere, et gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aenean manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam et ventos obtendere inanis:
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est?
Aeneas ignarus abest: ignarus et absit.
Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem, et corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quae caussa fuit consurgere in arma
Europamque Asiamque, et foedera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?

Tum decuit metuisse tuis : nunc sera querelis
Haud justis adsurgis, et inrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno : cunctique fremebant
Coelicolae adsensu vario. ceu flamina prima,
Quom depressa fremunt silvis, et caeca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. eo dicente deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus; silet arduus aether:
Tum Zephyri posuere : premit placida aequora pontus.
Adcipite ergo animis, atque haec mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi foedere Teucris
Haud licitum; nec vestra capit discordia finem :
Quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Troiae monitisque sinistris :
Nec Rutulos solvo : sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. rex Juppiter omnibus idem:
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentis atraque voragine ripas
Adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. solio tum Juppiter aureo
Surgit, coelicolae medium quem ad limina ducunt.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere caede viros, et moenia cingere flammis:
At legio Aeneadûm vallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugae. miseri stant turribus altis
Nequidquam, et rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymoetes,
Assaracique duo, et senior cum Castore Thymbris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,
Et Clarus, et Themon, Lycia comitantur ab alta.

Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fulvom quae dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho,
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crinis
Adcipit, et molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanime viderunt Ismare gentes
Volnera dirigere, et calamos armare veneno,
Maeonia generose domo; ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque inrigat auro.
Adfuit et Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere moerorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, et regi memorat nomenque genusque;
Quidque petat, quidque ipse ferat; Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet: humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, inmiscetque preces. haud fit mora: Tarco
Jungit opes, foedusque ferit: tum libera fati
Classem conscendit jussis gens Lydia divôm,
Externo conmissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Inminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat

Eventus belli varios : Pallasque sinistro
Adfixus lateri jam quaerit sidera, opacae
Noctis iter, jam quae passus terraque marique.
Pandite nunc Helicona, Deae, cantusque movete;
Quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus aerata princeps secat aequora Tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui moenia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas : quis tela, sagittae,
Gorytique leves humeris, et letifer arcus.
Una torvus Abas : huic totum insignibus armis
Agmen, et aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes : ast Ilva trecentos
Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divômque interpres Asylas;
Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent,
Et linguae volucrum, et praesagi fulminis ignes;
Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheae ab origine Pisae:
Urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, et versicoloribus armis.
Tercentum adjiciunt, mens omnibus una sequendi,
Qui Caerete domo; qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestaeque Graviscae.
Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
Transierim, Cinyra, et paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinae surgunt de vertice pennae:
Crimen, Amor, vestrum, formaeque insigne paternae.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes umbramque sororum
Dum canit, et maestum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;

Linquentem terras, et sidera voce sequentem.
Filius, aequalis comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquae, saxumque undis inmane minatur
Arduus, et longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicae Mantus et Tusci filius amnis:
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen;
Mantua dives avis. sed non genus omnibus unum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis: Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in aequora pinu.
It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit inmanis Triton, et caerula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem praefert, in pristim desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Troiae, et campos salis aere secabant.
Jamque dies coelo concesserat: almaque curru
Noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavomque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
Occurrit comitum: Nymphae, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius aeratae steterant ad litora puppes.
Adgnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum, quae fandi doctissima, Cymodocea

Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac laeva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum adloquitur : Vigilasne, deûm gens,
Aenea ? vigila, et velis inmitte rudentes.
Nos sumus Idaeae sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphae, classis tua. perfidus ut nos
Praecipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus invitae tua vincula, teque per aequor
Quaerimus. hanc Genetrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, aevomque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques. medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, et Aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube; et clipeum cape, quem dedit ipse
Invictum Ignipotens, atque oras ambiit auro.
Crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
Ingentis Rutulae spectabit caedis acervos.
Dixerat : et dextra discedens inpulit altam,
Haud ignara modi, puppim. fugit illa per undas
Ocior et jaculo, et ventos aequante sagitta.
Inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades : animos tamen omine tollit.
Tum breviter, supera adspectans convexa, precatur :
 Alma parens Idaea deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeraeque urbes, bijugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
 Tantum effatus : et interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,

Atque animos aptent armis, pugnaeque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet et sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum quom deinde sinistra
Extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
Dardanidae e muris: spes addita suscitat iras:
Tela manu jaciunt: quales sub nubibus atris
Strymoniae dant signa grues, atque aethera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad litora puppis
Respiciunt, totumque adlabi classibus aequor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, et vastos umbo vomit aureus ignis:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometae
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
Nascitur, et laevo contristat lumine coelum.
  Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora praecipere, et venientis pellere terra.
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra:
In manibus Mars ipse, viri. nunc conjugis esto
Quisque suae tectique memor: nunc magna referto
Facta, patrum laudes. ultro occurramus ad undam;
Dum trepidi, egressique labant vestigia prima.
Audentis Fortuna juvat.
Haec ait, et secum versat, quos ducere contra;
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
  Interea Aeneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi servare recursus
Languentis pelagi, et brevibus se credere saltu:
Per remos alii. speculatus litora Tarco,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu;

Advertit subito proram, sociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso;
Adrepta tellure semel. quae talia postquam
Effatus Tarco, socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, et sidere carinae
Omnes innocuae. sed non puppis tua, Tarco.
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat,
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos et fluitantia transtra
Inpediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, et contra in litore sistit.
Signa canunt. primus turmas invasit agrestis
Aeneas, omen pugnae; stravitque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maxumus ultro
Aenean petit. huic gladio perque aerea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta,
Et tibi, Phoebe, sacrum; casus evadere ferri
Quod licuit parvo. nec longe, Cissea durum,
Inmanemque Gyan, sternentis agmina clava,
Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validae juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidae comes usque, gravis dum terra labores
Praebuit. ecce Pharo, voces dum jactat inertis,
Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;

Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies: septem numero, septenaque tela
Conjiciunt. partim galea clipeoque resultant
Inrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. fidum Aeneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graiûm
Iliacis campis. tum magnam conripit hastam,
Et jacit: illa volans clipei transverberat aera
Maeonis, et thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem:
Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Aenean petiit: sed non et figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.
Hic Curibus, fidens primaevo corpore, Clausus
Advenit, et rigida Dryopen ferit eminus hasta
Sub mentum, graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, et crassum vomit ore cruorem.
Tris quoque Threïcios Boreae de gente suprema,
Et tris, quos Idas pater et patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. adcurrit Halesus,
Auruncaeque manus: subit et Neptunia proles,
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniae. magno discordes aethere venti
Proelia ceu tollunt, animis et viribus aequis;
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:

Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contra.
Haud aliter Troianae acies aciesque Latinae
Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Inpulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestris,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
Aspera quis natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem adcendit amaris:
Quo fugitis, socii? per vos, et fortia facta,
Per ducis Euandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostis
Est via; qua globus ille virûm densissimus urget:
Hac vos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animaeque manusque.
Ecce maris magna claudit nos objice pontus:
Deest jam terra fugae. pelagus Troiamne petemus?
Haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis
Per medium qua spina dedit: hastamque receptat
Ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenium petit, et Rhoeti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercae.
Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,

Indiscreta suis, gratusque parentibus error.
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis:
Te decisa suum, Laride, dextera quaerit;
Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas adcensos monitu, et praeclara tuentis
Facta viri, mixtus dolor et pudor armat in hostis.
Tum Pallas, bijugis fugientem Rhoetea praeter
Trajicit. hoc spatium, tantumque morae fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Caedit semianimis Rutulorum calcibus arva.
Ac velut, optato ventis aestate coortis,
Dispersa inmittit silvis incendia pastor;
Conreptis subito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Volcania campos;
Ille sedens victor flammas despectat ovantis:
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua conligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
Elatam in jugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celarat Halesum:
Ut senior leto canentia lumina solvit,
Injecere manum Parcae, telisque sacrarunt
Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Halesus,

Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non caede viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.
Sternitur Arcadiae proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o Graiis inperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque et viribus aequis.
Extremi addensent acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
Egregii forma; sed quis Fortuna negarat
In patriam reditus. ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum; qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnae.
Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur: cuperem ipse parens spectator adesset.
Haec ait; et socii cesserunt aequore jusso.
At Rutulûm abscessu juvenis tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus et dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut leto insigni. sorti pater aequus utrique est.
Tolle minas. fatus medium procedit in aequor.
Frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis: pedes adparat ire
Comminus. utque leo, specula quom vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in proelia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguom missae fore credidit hastae,

Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
Viribus inparibus; magnumque ita ad aethera fatur:
Per patris hospitium, et mensas, quas advena adisti,
Te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effundit inanis.
Tum Genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat sua cuique dies: breve et inreparabile tempus
Omnibus est vitae: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Troiae sub moenibus altis
Tot gnati cecidere deûm: quin occidit una
Sarpedon, mea progenies. etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad aevi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeris surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hîc Turnus ferro praefixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
Quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuspis transverberat ictu,
Loricaeque moras et pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de volnere telum:
Una eademque via sanguis animusque sequuntur.
Conruit in volnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super adsistens:

Arcades, haec, inquit, memores mea dicta referte
Euandro, qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est
Largior. haud illi stabunt Aeneïa parvo
Hospitia. et laevo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens inmania pondera baltei,
Inpressumque nefas: una sub nocte jugali
Caesa manus juvenum foede, thalamique cruenti:
Quae Clonus Eurytides multo caelaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno quom optaverit emtum
Intactum Pallanta, et quom spolia ista, diemque
Oderit. at socii multo gemitu lacrimisque
Inpositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum, rediture parenti;
Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert:
Quom tamen ingentis Rutulorum linquis acervos!
Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Aeneae, tenui discrimine leti
Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.
Proxuma quaeque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Caede nova quaerens. Pallas, Euander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensae, quas advena primas
Tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
Quatuor hîc juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventis rapit, inferias quos inmolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam;
Ille astu subit; ac tremebunda supervolat hasta;
Et genua amplectens effatur talia supplex:

Per patrios manis, per spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves gnatoque patrique.
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
Caelati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi. non hîc victoria Teucrûm
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Aeneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quae multa talenta,
Gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus galeam laeva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
Nec procul Haemonides, Phoebi Triviaeque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus conlucens veste atque insignibus armis:
Quem congressus agit campo, labsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit. arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropaeum.
Instaurant acies Volcani stirpe creatus
Caeculus et veniens Marsorum montibus Umbro:
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram,
Et totum clipei ferro dejecerat orbem;
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, coeloque animum fortasse ferebat;
Canitiemque sibi et longos promiserat annos.
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Silvicolae Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit. ille reducta
Loricam clipeique ingens onus inpedit hasta.
Tum caput orantis nequidquam, et multa parantis
Dicere, deturbat terrae; truncumque tepentem
Provolvens, super haec inimico pectore fatur:

Istic nunc, metuende, jace. non te optuma mater
Condet humo, patrioque onerabit membra sepulcro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque inpasti volnera lambent.
Protenus Antaeum et Lucan, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemque Numam, fulvomque Camertem,
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidûm, et tacitis regnavit Amyclis.
Aegaeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse, Jovis quom fulmina contra
Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses:
Sic toto Aeneas desaevit in aequore victor,
Ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphaei
Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit:
Atque illi, longe gradientem et dira frementem
Ut videre, metu versi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.
Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: sed frater habenis
Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto fervore furentis;
Inruit; adversaque ingens adparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,
Aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aevi
His dabitur terris. vesano talia late
Dicta volant Ligeri: sed non et Troïus heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos; projecto dum pede laevo
Aptat se pugnae, subit oras hasta per imas
Fulgentis clipei, tum laevom perforat inguen:

Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis adfatur amaris :
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanae vertere ex hostibus umbrae.
Ipse rotis saliens juga deseris. haec ita fatus
Adripuit bijugos. frater tendebat inertis
Infelix palmas, curru delabsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes;
Vir Troiane, sine hanc animam; et miserere precantis.
Pluribus oranti Aeneas : Haud talia dudum
Dicta dabas; morere, et fratrem ne desere frater.
Tum latebras animae, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquae vel turbinis atri
More furens: tandem erumpunt, et castra relinquunt
Ascanius puer, et nequidquam obsessa juventus.
Junonem interea conpellat Juppiter ultro :
O germana mihi atque eadem gratissima conjunx,
Ut rebare, Venus, nec te sententia fallit,
Troianas sustentat opes : non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno submissa : Quid, o pulcherrime conjunx,
Sollicitas aegram, et tua tristia dicta timentem?
Si mihi, quae quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret; non hoc mihi namque negares,
Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine poenas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen,
Pilumnusque illi quartus pater : et tua larga
Saepe manu multisque ornavit limina donis.
Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:
Si mora praesentis leti tempusque caduco

Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum; spes pascis inanis.
Et Juno adlacrimans: Quid si, quae voce gravaris,
Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. quod ut o potius formidine falsa
Ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
  Haec ubi dicta dedit, coelo se protinus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:
Iliacamque aciem, et Laurentia castra petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Aeneae (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque jubasque
Divini adsimulat capitis: dat inania verba;
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obita qualis fama est volitare figuras,
Aut quae sopitos deludunt somnia sensus.
At primas laeta ante acies exsultat imago,
Inritatque virum telis, et voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aenean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem:
Quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, et ponte parato;
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.

Huc sese trepida Aeneae fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat:
Exsuperatque moras, et pontes transilit altos.
Vix proram adtigerat; rumpit Saturnia funem,
Avolsamque rapit revoluta per aequora navem.
Tum levis haud ultra latebras jam quaerit imago,
Sed sublime volans nubi se inmiscuit atrae.
Illum autem Aeneas absentem in proelia poscit;
Obvia multa virûm demittit corpora morti:
Quom Turnum medio interea fert aequore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
  Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, et talis voluisti expendere poenas?
Quo feror? unde abii? quae me fuga, quemve reducit?
Laurentisne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti?
Quosne (nefas) omnis infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Adcipio. quid ago? aut quae jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o potius miserescite, venti.
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, saevisque vadis inmittite Syrtis:
Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
  Haec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc.
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, et crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an jaciat mediis, et litora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit; juvenemque, animi miserata, repressit.
Labitur alta secans fluctuque aestuque secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.

At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnae, Teucrosque invadit ovantis.
Concurrunt Tyrrhenae acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quae prodit in aequor,
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert coelique marisque:
Ipsa inmota manet. prolem Dolichaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adversam: poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit; armaque Lauso
Donat habere humeris, et vertice figere cristas.
Nec non Euanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Aequalem comitemque: una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, et face praegnas
Cisseis regina Parin: Paris urbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosve palus Laurentia, silva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, et inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusve adcedere virtus;
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
Ille autem inpavidus partis cunctatur in omnis,
Dentibus infrendens, et tergo decutit hastas.
Haud aliter, justae quibus est Mezentius irae,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longe, et vasto clamore lacessunt.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo; infectos linquens profugus hymenaeos:
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,

Purpureum pennis et pactae conjugis ostro :
Inpastus stabula alta leo ceu saepe peragrans ;
Suadet enim vesana fames ; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervom ;
Gaudet hians inmane, comasque adrexit, et haeret
Visceribus super incumbens : lavit inproba teter
Ora cruor :
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
Sternitur infelix Acron, et calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta caecum dare cuspide volnus :
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus et hasta :
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant socii laetum Paeana secuti :
Ille autem exspirans : Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum laetabere : te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mixta Mezentius ira ;
Nunc morere. ast de me divôm pater atque hominum rex
Viderit. hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus ; in aeternam clauduntur lumina noctem.
Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen :
Partheniumque Rapo, et praedurum viribus Orsen :
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Ericeten ;
Illum infrenis equi labsu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. et Lycius processerat Agis :
Quem tamen haud expers Valesus virtutis avitae
Dejicit : at Thronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo et longe fallente sagitta.

Jam gravis aequabat luctus et mutua Mavors
Funera : caedebant pariter pariterque ruebant
Victores victique : neque his fuga nota, neque illis.
Dii Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, et tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno:
Pallida Tisiphone media inter millia saevit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo : quam magnus Orion,
Quom pedes incedit, medii per maxuma Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas ;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit :
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Aeneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat. manet inperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat :
Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastae :
Dextra mihi deus, et telum, quod missile libro,
Nunc adsint : voveo praedonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum
Aeneae. dixit; stridentemque eminus hastam
Injicit : illa volans clipeo est excussa, proculque
Egregium Antoren latus inter et ilia figit :
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
Haeserat Euandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno volnere, coelumque
Adspicit, et dulcis moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Aeneas hastam jacit : illa per orbem
Aere cavom triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine, sed vires haud pertulit. ocius ensem
Aeneas, viso Tyrrheni sanguine laetus,

Eripit a femine, et trepidanti fervidus instat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus; lacrimaeque per ora volutae.
Hîc mortis durae casum, tuaque optuma facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, et inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.
Prorupit juvenis, seseque inmiscuit armis:
Jamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
Aeneae subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit: socii magno clamore sequuntur;
Dum genitor nati parma protectus abiret:
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. furit Aeneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Praecipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis et agricola, et tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
Sustinet, et Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. nec minus ille,
Exsultat demens. saevae jamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Aeneas juvenem, totumque recondit.
Transiit et parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Inplevitque sinus sanguis: tum vita per auras
Concessit maesta ad Manis, corpusque reliquit.

At vero ut voltum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit graviter miserans, dextramque tetendit:
Et mentem patriae subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus laetatus, habe tua: teque parentum
Manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Aeneae magni dextra cadis. increpat ultro
Cunctantis socios, et terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Volnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris adclinis trunco. procul aerea ramis
Dependet galea, et prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse aeger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multumque remittit,
Qui revocent, maestique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti volnere victum.
Adgnovit longe gemitum praesaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, et ambas
Ad coelum tendit palmas, et corpore inhaeret.
Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
Quem genui? tuane haec genitor per volnera servor,
Morte tua vivens? heu, nunc misero mihi demum
Exsilium infelix! nunc alte volnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen.
Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis,
Debueram patriae poenas odiisque meorum.

Omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. simul hoc dicens adtollit in aegrum
Se femur; et, quamquam vis alto volnere tardat,
Haud dejectus, equom duci jubet. hoc decus illi,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. adloquitur maerentem, et talibus infit:
Rhaebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus. aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Aeneae referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. neque enim, fortissime, credo,
Jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
Dixit, et exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. aestuat ingens
Imo in corde pudor, mixtoque insania luctu:
Atque hîc Aenean magna ter voce vocavit.
Aeneas adgnovit enim, laetusque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo!
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, et infesta subit obvius hasta.
Ille autem: Quid me erepto, saevissime, nato
Terres? haec via sola fuit, qua perdere posses.
Nec mortem horremus, nec divôm parcimus ulli.
Desine. jam venio moriturus, et haec tibi porto
Dona prius. dixit, telumque intorsit in hostem;
Inde aliud super atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem laevos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
Inmanem aerato circumfert tegmine silvam.

Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
Vellere, et urgetur pugna congressus iniqua;
Multa movens animo, jam tandem erumpit, et inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se adrectum quadrupes, et calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Inplicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt coelum Troësque, Latinique.
Advolat Aeneas, vaginaque eripit ensem,
Et super haec: Ubi nunc Mezentius acer, et illa
Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit coelum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in caede nefas. nec sic ad proelia veni,
Nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem:
Et me consortem nati concede sepulcro.
Haec loquitur, juguloque haud inscius adcipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

AENEIDOS

LIBER UNDECIMUS.

OCEANUM interea surgens Aurora reliquit.
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humandis
Praecipitant curae, turbataque funere mens est,
Vota deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuvias; tibi, magne, tropaeum,
Bellipotens: aptat rorantis sanguine cristas,
Telaque trunca viri, et bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis: clipeumque ex aere sinistrae
Subligat, atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantis:
  Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto,
Quod superest: haec sunt spolia, et de rege superbo
Primitiae: manibusque meis Mezentius hicc' est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate animis, et spe praesumite bellum:
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Adnuerint Superi, pubemque educere castris,
Inpediat; segnisve metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terrae
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quae sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: maestamque Euandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem

Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Sic ait inlacrimans, recipitque ad limina gressum:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes
Servabat senior: qui Parrhasio Euandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus aeque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnis famulûmque manus, Troianaque turba,
Et maestum Iliades crinem de more solutae.
Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, maestoque inmugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis et ora
Ut vidit, levique patens in pectore volnus
Cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, quom laeta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non haec Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam: quom me conplexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acris esse viros, cum dura proelia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors et vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, et nil jam coelestibus ullis
Debentem, vano maesti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, exspectatique triumphi?
Haec mea magna fides? at non, Euandre, pudendis
Volneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi, quantum
Praesidium Ausonia, et quantum tu perdis, Iüle!
Haec ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat, et toto lectos ex agmine mittit

Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrimis; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates, et molle feretrum
Arbuteis texunt virgis, et vimine querno,
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hîc juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violae, seu languentis hyacinthi:
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tum geminas vestis, auroque ostroque rigentis
Extulit Aeneas: quas illi laeta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, et tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni, supremum maestus honorem,
Induit, arsurasque comas obnubit amictu:
Multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
Aggerat, et longo praedam jubet ordine duci.
Addit equos, et tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, caeso sparsurus sanguine flammam:
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix aevo confectus Acoetes,
Pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur et toto projectus corpore terrae.
Ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Aethon
It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt: nam cetera Turnus
Victor habet. tum maesta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, et versis Arcades armis.

Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Aeneas, gemituque haec addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. salve aeternum mihi, maxume Palla,
Aeternumque vale. nec plura effatus ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleae, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quae fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terrae:
Nullum cum victis certamen et aethere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud adspernanda precantis,
Prosequitur venia, et verbis haec insuper addit;
Quaenam vos tanto fortuna indigna, Latini,
Inplicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis, et Martis sorte peremtis
Oratis: equidem et vivis concedere vellem.
Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, et Turni potius se credidit armis.
Aequius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Adparat; his mecum decuit concurrere telis:
Vixet, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ite, et miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Aeneas. olli obstupuere silentes;
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis et crimine Drances
Infensus juveni Turno sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Troiane, quibus coelo te laudibus aequem?
Justitiaene prius mirer, belline laborum?

Nos vero haec patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi. quaerat sibi foedera Turnus.
Quin et fatalis murorum adtollere moles,
Saxaque subvectare humeris Troiana juvabit.
Dixerat haec, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, et, pace sequestra,
Per silvas Teucri, mixtique inpune Latini,
Erravere jugis. ferro sonat icta bipenni
Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:
Robora nec cuneis et olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum, Euandrique domos et moenia conplet,
Quae modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere; et de more vetusto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammarum, et late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. quae postquam matres succedere tectis
Viderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est vis ulla tenere:
Sed venit in medios. feretro Pallanta reposto
Procubuit super, atque haeret lacrimansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Non haec, o Palla, dederas promissa parenti.
Cautius ut saevo velles te credere Marti!
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et praedulce decus primo certamine posset.
Primitiae juvenis miserae, bellique propinqui
Dura rudimenta, et nulli exaudita deorum
Vota precesque meae! tuque, o sanctissima conjunx,
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!

Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
Atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec foedera, nec, quas
Junximus hospitio, dextras: sors ista senectae
Debita erat nostrae. quod si inmatura manebat
Mors natum; caesis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
[*Magna tropaea ferunt, quos dat tua dextera leto.*]
Tu quoque nunc stares inmanis truncus in armis,
Esset par aetas, et idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, et haec memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides meritis. vacat hic tibi solus
Fortunaeque locus. non vitae gaudia quaero,
Nec fas: sed gnato Manis perferre sub imos.
Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Aeneas, jam curvo in litore Tarco
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine coelum.
Ter circum adcensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos: ter maestum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.
Spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma.
It coelo clamorque virûm, clangorque tubarum.

Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Conjiciunt igni; galeas, ensisque decoros,
Frenaque, ferventisque rotas; pars munera nota,
Ipsorum clipeos, et non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Saetigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
Ardentis spectant socios, semiustaque servant
Busta; neque avelli possunt; nox humida donec
Invertit coelum stellis fulgentibus aptum.
Nec minus et miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras; et corpora partim
Multa virûm terrae infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cetera, confusaeque ingentem caedis acervom,
Nec numero nec honore cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris conlucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam coelo dimoverat umbram:
Maerentes altum cinerem et confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terrae.
Jam vero in tectis, praedivitis urbe Latini,
Praecipuus fragor, et longi pars maxuma luctus.
Hîc matres, miseraeque nurus, hîc cara sororum
Pectora maerentum, puerique parentibus orbi,
Dirum exsecrantur bellum, Turnique hymenaeos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiae, et primos sibi poscat honores.
Ingravat haec saevus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat:
Multa virum meritis sustentat fama tropaeis.
Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,

Ecce super, maesti magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: Nihil omnibus actum
Tantorum inpensis operum: nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Aenean manifesto numine ferri;
Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. sedet in mediis et maxumus aevo,
Et primus sceptris, haud laeta fronte, Latinus.
Atque hîc legatos Aetola ex urbe remissos,
Quae referant, fari jubet, et responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis;
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;
Atque iter emensi casus superavimus omnis;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriae cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi;
Munera praeferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quae caussa adtraxerit Arpos.
Auditis ille haec placido sic reddidit ore:
"O fortunatae gentes, Saturnia regna,
"Antiqui Ausonii, quae vos fortuna quietos
"Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
"Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
"(Mitto ea, quae muris bellando exhausta sub altis,
"Quos Simoïs premat ille viros) infanda per orbem
"Supplicia, et scelerum poenas expendimus omnes,

„ Vel Priamo miseranda manus : scit triste Minervae
„ Sidus, et Euboïcae cautes, ultorque Caphereus.
„ Militia ex illa diversum ad litus adacti,
„ Atrides Protei Menelaus adusque columnas
„ Exsulat ; Aetnaeos vidit Cyclopas Ulixes.
„ Regna Neoptolemi referam, versosque Penatis
„ Idomenei ? Libycone habitantes litore Locros ?
„ Ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivôm
„ Conjugis infandae prima intra limina dextra
„ Oppetiit : devictam Asiam subsedit adulter.
„ Invidisse deos, patriis ut redditus aris,
„ Conjugium optatum et pulchram Calydona viderem ?
„ Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
„ Et socii amissi petierunt aethera pennis,
„ Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
„ Supplicia !) et scopulos lacrimosis vocibus inplent.
„ Haec adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
„ Tempore, quom ferro coelestia corpora demens
„ Adpetii, et Veneris violavi volnere dextram.
„ Ne vero, ne me ad talis inpellite pugnas.
„ Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
„ Pergama ; nec veterum memini laetorve malorum.
„ Munera, quae patriis ad me portatis ab oris,
„ Vertite ad Aenean : stetimus tela aspera contra,
„ Contulimusque manus : experto credite, quantus
„ In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
„ Si duo praeterea talis Idaea tulisset
„ Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
„ Dardanus, et versis lugeret Graecia fatis.
„ Quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
„ Hectoris Aeneaeque manu victoria Graiûm
„ Haesit, et in decumum vestigia retulit annum.
„ Ambo animis, ambo insignes praestantibus armis :

„ Hic pietate prior. coëant in foedera dextrae,
„ Qua datur : ast, armis concurrant arma, cavete. „
Et responsa simul quae sint, rex optume, regis
Audisti, et quae sit magno sententia bello.
Vix ea legati : variusque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor : ceu saxa morantur
Quom rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur,
Vicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, et trepida ora quierunt,
Praefatus divos solio rex infit ab alto :
Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, et fuerat melius ; non tempore tali
Cogere concilium, quom muros adsidet hostis.
Bellum inportunum, cives, cum gente deorum,
Invictisque viris, gerimus ; quos nulla fatigant
Proelia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem, si quam adscitis Aetolûm habuistis in armis,
Ponite ; spes sibi quisque. sed, haec quam angusta, videtis.
Cetera qua rerum jaceant perculsa ruina,
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso. potuit quae plurima virtus
Esse, fuit. toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quae sit dubiae sententia menti,
Expediam, et paucis, animos adhibete, docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proxumus amni,
Longus in occasum, finis super usque Sicanos;
Aurunci Rutulique serunt, et vomere duros
Exercent collis, atque horum asperrima pascunt.
Haec omnis regio, et celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiae Teucrorum : et foederis aequas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus :
Considant, si tantus amor, et moenia condant.
Sin alios finis, aliamque capessere gentem

Est animus, poscuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore navis,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Praecipiant: nos aera, manus, navalia demus.
Praeterea, qui dicta ferant, et foedera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu praetendere ramos;
Munera portantis aurique eborisque talenta
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, et rebus succurrite fessis.
  Tum Drancês idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, et lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens; genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebant;
Surgit, et his onerat dictis, atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostrae nec vocis egentem,
Consulis, o bone rex. cuncti se scire fatentur,
Quid fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque sinistros
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu: dum Troïa tentat
Castra, fugae fidens, et coelum territat armis.
Unum etiam donis istis, quae plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optume regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero dignisque hymenaeis
Des pater, et pacem hanc aeterno foedere firmes.
Quod si tantus habet mentes et pectora terror;

Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat, jus proprium regi patriaeque remittat.
Quid miseros totiens in aperta pericula cives
Projicis, o Latio caput horum et caussa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne; simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, et esse
Nil moror, en, supplex venio. miserere tuorum;
Pone animos, et pulsus abi. sat funera fusi
Vidimus, ingentis et desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, et si adeo dotalis regia cordi est,
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animae viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. et jam tu, si qua tibi vis,
Si patrii quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi,
Tum, quom bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quae tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger moerorum, nec inundant sanguine fossae.
Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis
Insignis agros. possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quaerendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos. quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis,

Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, et Euandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello. capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victae; contra premere arma Latini.
Nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt;
Nunc et Tydides, et Larissaeus Achilles:
Amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel quom se pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis scelus, et formidine crimen acerbat.
Numquam animam talem dextra hac, absiste moveri,
Amittes: habitet tecum, et sit pectore in isto.
Nunc ad te, et tua magna, pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, et semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum;
Oremus pacem, et dextras tendamus inertis.
Quamquam o! si solitae quidquam virtutis adesset —
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, et humum semel ore momordit.
Sin et opes nobis, et adhuc intacta juventus;
Auxilioque urbes Italae populique supersunt;
Sin et Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnis
Tempestas; cur indecores in limine primo

Deficimus ? cur ante tubam tremor occupat artus ?
Multa dies variusque labor mutabilis aevi
Retulit in melius : multos alterna revisens
Lusit, et in solido rursus Fortuna locavit.
Non erit auxilio nobis Aetolus, et Arpi :
At Messapus erit, felixque Tolumnius, et quos
Tot populi misere duces. nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum et florentis aere catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto :
Non adeo has exosa manus Victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra : vel magnum praestet Achillem,
Factaque Volcani manibus paria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. solum Aeneas vocat. et vocet oro.
Nec Drances potius, sive est haec ira deorum,
Morte luat : sive est virtus et gloria, tollat.
Illi haec inter se dubiis de rebus agebant
Certantes : castra Aeneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus inplet :
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,
Tyrrhenamque manum totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque volgi
Pectora, et adrectae stimulis haud mollibus irae.
Arma manu trepidi poscunt : fremit arma juventus :
Flent maesti mussantque patres : hinc undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus, atque alto in luco quom forte catervae

Consedere aliam, piscosove amne Padusae
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Immo, ait, o cives, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, et pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. nec plura locutus
Conripuit sese, et tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait, et Rutulos. equitem Messapus in armis;
Et cum fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non adceperit ultro
Dardanium Aenean, generumque adsciverit urbi.
Praefodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina. tum muros varia cinxere corona
Matronae puerique: vocat labor ultimus omnis.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva;
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Caussa malis tantis, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, et templum ture vaporant;
Et maestas alto fundunt de limine voces:
Armipotens; praeses belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus aënis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat ensem;

Fulgebatque alta decurrens aureus arce:
Exsultatque animis, et spe jam praecipit hostem.
Qualis, ubi abruptis fugit praesepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
Aut adsuetus aquae perfundi flumine noto
Emicat, adrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians: luduntque jubae per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit; quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, et Aeneadûm promitto occurrere turmae,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, et moenia serva.
Turnus ad haec, oculos horrenda in virgine fixus:
O decus Italiae, virgo, quas dicere grates,
Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando
Iste animus supra, mecum partire laborem.
Aeneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Praemisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta jugo superans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvae,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmaeque Latinae,
Tiburnique manus: ducis et tu concipe curam.
Sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis
Hortatur, sociosque duces; et pergit in hostem.
Est curvo amfractu valles, adcommoda fraudi

Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
Urget utrimque latus; tenuis quo semita ducit,
Angustaeque ferunt fauces aditusque maligni.
Hanc super in speculis summoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra laevaque velis occurrere pugnae:
Sive instare jugis, et grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum;
Adripuitque locum, et silvis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
Conpellabat, et has tristis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, et nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. neque enim novus iste Dianae
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
Priverno antiqua Metabus quom excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter proelia belli,
Sustulit exsilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmilae, mutata parte, Camillam.
Ipse, sinu prae se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique saeva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce fugae medio summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. omnia secum
Versanti subito vix haec sententia sedit.
Telum inmane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis et robore cocto;
Huic natam, libro et silvestri subere clausam,
Inplicat, atque habilem mediae circumligat hastae:

Quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit. adcipe, testor,
Diva tuam, quae nunc dubiis committitur auris.
Dixit, et adducto contortum hastile lacerto
Inmittit: sonuere undae: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo, donum Triviae, de cespite vellit.
Non illum tectis ullae, non moenibus, urbes
Adcepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum solis exegit montibus aevom.
Hic natam, in dumis interque horrentia lustra,
Armentalis equae mammis et lacte ferino
Nutribat, teneris inmulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto:
Spiculaque ex humero parvae suspendit et arcum.
Pro crinali auro, pro longae tegmine pallae,
Tigridis exuviae per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit;
Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum: sola contenta Diana,
Aeternum telorum et virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud conrepta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finisque invise Latinos,

Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Haec cape, et ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac quicumque sacrum violarit volnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine poenas.
Post ego nube cava miserandae corpus et arma
Inspoliata feram tumulo, patriaeque reponam.
Dixit: at illa levis coeli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.
At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis:
Compositi numero in turmas. fremit aequore toto
Insultans sonipes, et pressis pugnat habenis
Huc obversus et huc: tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae,
Adversi campo adparent: hastasque reductis
Protendunt longe dextris, et spicula vibrant:
Adventusque virûm fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementisque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra nivis ritu, coelumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus et acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus,
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Praecipitat longe, et vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, et equos ad moenia vertunt.
Troës agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini

Clamorem tollunt, et mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque aestu revoluta resorbens
Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad moenia versos:
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in proelia totas
Inplicuere inter se acies, legitque virum vir;
Tum vero et gemitus morientum, et sanguine in alto
Armaque, corporaque, et permixti caede virorum
Semianimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit:
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat,
Volneris inpatiens, adrecto pectore crura.
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore et armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Caesaries, nudique humeri: nec volnera terrent:
Tantus in arma patet, latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per volnera mortem.
At medias inter caedes exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset:
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianae.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.

At circum lectae comites, Larinaque virgo,
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeia securim;
Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique ministras.
Quales Threïciae quom flumina Thermodontis
Pulsant; et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu quom se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunaeum Clytio primum patre: cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in volnere versat.
Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso revolutus equo dum conligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque, Harpalycumque, et Demophoonta, Chrominque:
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo;
Tot Phrygii cecidere viri. procul Ornytus armis
Ignotis, et equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus;
Et malae texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus. ipse catervis
Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
Trajicit, et super haec inimico pectore fatur:
Silvisne, Tyrrhene, feras agitare putasti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis

Verba redarguerit. nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.
Protenus Orsilochum, et Buten, duo maxuma Teucrûm
Corpora : sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, et laevo dependet parma lacerto :
Orsilochum, fugiens magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior exsurgens, oranti et multa precanti
Congeminat : volnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque adspectu territus haesit
Appenninicolae bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnam
Posse, neque instantem reginam avertere cernit;
Consilio versare dolos ingressus et astu,
Incipit haec : Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo ? dimitte fugam, et te comminus aequo
Mecum crede solo, pugnaeque adcinge pedestri :
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria fraudem.
Dixit : at illa furens, acrique adcensa dolore,
Tradit equom comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustraque animis elate superbis,
Nequidquam patrias tentasti lubricus artis :
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Haec fatur virgo, et pernicibus ignea plantis
Transit equom cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur, poenasque inimico ex sanguine sumit;

Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Conprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis;
Tum cruor, et volsae labuntur ab aethere plumae.
At non haec nullis hominum sator atque deorum
Observans oculis summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarconem in proelia saeva
Suscitat, et stimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter caedes, cedentiaque agmina Tarco
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in proelia pulsos.
Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignavia venit?
Femina palantis agit, atque haec agmina vertit?
Quo ferrum, quidve haec gerimus tela inrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella;
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes, et plenae pocula mensae;
Hicc' amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Haec effatus, equom in medios, moriturus et ipse;
Concitat, et Venulo adversum se turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra conplectitur hostem;
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in coelum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus aequore Tarco;
Arma virumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum; et partis rimatur apertas,
Qua volnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, et vim viribus exit.
Utque volans alte raptum quom fulva draconem
Fert aquila, inplicuitque pedes, atque unguibus haesit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat;

Adrectisque horret squamis, et sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem rostro; simul aethera verberat alis.
Haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarco
Portat ovans. ducis exemplum eventumque secuti
Maeonidae incurrunt. tum fatis debitus Arruns
Velocem jaculo et multa prior arte Camillam
Circuit, et, quae sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Arruns subit, et tacitus vestigia lustrat:
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeris detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum; et certam quatit inprobus hastam.
Forte satus Cybelo Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equom, quem pellis aënis
In plumam squamis auro conserta tegebat:
Ipse, peregrina ferrugine clarus et ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea vati
Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis
Carbaseos fulvo in nodum conlegerat auro,
Pictus acu tunicas, et barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis praefigeret arma
Troïa, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnae
Caeca sequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo praedae et spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis quom tandem tempore capto
Concitat, et superos Arruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo

Pascitur; et medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
Omnipotens. non exuvias, pulsaeve tropaeum
Virginis, aut spolia ulla peto. mihi cetera laudem
Facta ferent. haec dira meo dum volnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbis.
Audiit, et voti Phoebus succedere partem
Mente dedit: partem volucris dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque Notos vocem vertere procellae.
Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acris, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa neque auras,
Nec sonitus memor, aut venientis ab aethere teli;
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Haesit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidae comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns,
Laetitia mixtoque metu: nec jam amplius hastae
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montis sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,
Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit;
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se inmiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat volnere mucro.
Labitur exsanguis: labuntur frigida leto
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.

Tum sic exspirans Accam, ex aequalibus unam,
Adloquitur; fida ante alias quae sola Camillae,
Quicum partiri curas; atque haec ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc volnus acerbum
Conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, et haec Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnae; Troianos arceat urbi.
Jamque vale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero inmensus surgens ferit aurea clamor
Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla:
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenique duces, Euandrique Arcades alae.
At Triviae custos jam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas:
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertae in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gestasse pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentis erit; aut famam patieris inultae.
Nam quicumque tuum violavit volnere corpus,
Morte luet merita. fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum:
Hîc dea se primum rapido pulcherrima nisu

Sistit, et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillae
Praemia, tuque etiam telis moriere Dianae.
Dixit, et aurata volucrem Threïssa sagittam
Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, et manibus jam tangeret aequis,
Laeva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
Audiit una Arruns, haesitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in pulvere linquunt:
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillae:
Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
Disjectique duces desolatique manipli
Tuta petunt, et equis aversi ad moenia tendunt.
Nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra
Pulvis, et e speculis percussae pectora matres
Femineum clamorem ad coeli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi inrupere patentis,
Hos inimica super mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Moenibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exspirant animas. pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec moenibus audent
Adcipere orantis: oriturque miserrima caedes

Defendentum armis aditus, inque arma ruentum,
Exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
Pars in praecipites fossas, urgente ruina,
Volvitur : inmissis pars caeca et concita frenis
Arietat in portas, et duros objice postis.
Ipsae de muris summo certamine matres,
Monstrat amor verus patriae, [*ut videre Camillam*,]
Tela manu trepidae jaciunt ; ac robore duro
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent.
Interea Turnum in silvis saevissimus inplet
Nuntius, et juveni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam :
Ingruere infensos hostis, et Marte secundo
Omnia corripuisse : metum jam ad moenia ferri.
Ille furens, et saeva Jovis sic numina poscunt,
Deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat,
Quom pater Aeneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine ; nec longis inter se passibus absunt :
At simul Aeneas fumantis pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit ;
Et saevom Aenean adgnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum.
Continuoque ineant pugnas, et proelia tentent,
Ni roseus fessos jam gurgite Phoebus Ibero
Tinguat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, et moenia vallant.

AENEIDOS

LIBER DUODECIMUS.

TURNUS ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis; ultro inplacabilis ardet,
Adtollitque animos. Poenorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum volnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantis
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Inpavidus frangit telum, et fremit ore cruento:
Haud secus adcenso gliscit violentia Turno.
Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retractent
Ignavi Aeneadae, nec, quae pepigere, recusent:
Congredior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
Desertorem Asiae, (sedeant spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O praestans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me inpensius aequom est
Consulere, atque omnis metuentem expendere casus.
Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque, animusque Latino est.
Sunt aliae innuptae Latio, et Laurentibus agris;
Nec genus indecores. sine me haec haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: animo hoc simul hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.

Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis et maestae lacrimis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero : arma inpia sumsi.
Ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas : recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor totiens ? quae mentem insania mutat ?
Si Turno exstincto socios sum adscire paratus;
Cur non incolumi potius certamina tollo ?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia ; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam et connubia nostra petentem ?
Respice res bello varias : miserere parentis
Longaevi, quem nunc maestum patria Ardea longe
Dividit. haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur : exsuperat magis, aegrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optume, pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, et nostro sequitur de volnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
Feminea tegat; et vanis sese occulat umbris.

At regina, nova pugnae conterrita sorte,
Flebat; et ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
Tangit honos animum, (spes tu nunc una, senectae
Tu requies miserae : decus imperiumque Latini
Te penes : in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro : desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,

Et me, Turne, manent. simul haec invisa relinquam
Lumina, nec generum Aenean captiva videbo.
Adcepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantis perfusa genas : cui plurimus ignem
Subjecit rubor, et calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa : talis virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine voltus :
Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quaeso, ne me lacrimis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater : neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius haec Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer : Quom primum crastina coelo
Puniceis invecta rotis Aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos : Teucrûm arma quiescant,
Et Rutuli : nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quaeratur conjunx Lavinia campo.
  Haec ubi dicta dedit, rapidus in tecta recessit:
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis;
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigae, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, et colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris : simul aptat habendo
Ensemque clipeumque, et rubrae cornua cristae :
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, et Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quae mediis ingenti adnixa columnae
Aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium; quassatque trementem,

Vociferans : Nunc, o numquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest : te maxumus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revolsam
Semiviri Phrygis, et foedare in pulvere crinis
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentis.
His agitur furiis; totoque ardentis ab ore
Scintillae absistunt : oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti quom prima in proelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,
Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Nec minus interea maternis saevus in armis
Aeneas acuit Martem, et se suscitat ira,
Oblato gaudens conponi foedere bellum.
Tum socios, maestique metum solatur Iüli,
Fata docens : regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, et pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies; quom primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, et diis communibus aras
Gramineas. alii fontemque ignemque ferebant,
Velati limo, et verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidûm, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, et fortis Asylas,

Et Messapus equôm domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, et scuta reclinant.
Tum studio effusae matres, et volgus inermum,
Invalidique senes, turris et tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.
At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo campum adspectabat, et ambas
Laurentum Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem,
Diva deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
Praesidet: hunc illi rex aetheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
Magnanimi Jovis ingratum adscendere cubile,
Praetulerim, coelique lubens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
Qua visa est fortuna pati, Parcaeque sinebant
Cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi:
Nunc juvenem inparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies, et vis inimica propinquat.
Non pugnam adspicere hanc oculis, non foedera possum.
Tu, pro germano si quid praesentius audes,
Perge: decet. forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea; quom lacrimas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Adcelera, et fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute foedus.
Auctor ego audendi. sic exhortata reliquit
Incertam, et tristi turbatam volnere mentis.

Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo et coelestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnae spes altera Romae:
Procedunt castris, puraque in veste sacerdos
Saetigeri fetum suis, intonsamque bidentem
Adtulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
Dant fruges manibus salsas; et tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc sol testis, et haec mihi terra vocanti;
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, et tu Saturnia Juno;
Jam melior, jam, diva, precor: tuque inclute Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
Fontesque, fluviosque voco, quaeque aetheris alti
Religio, et quae caeruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Euandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iülus agris: nec post arma ulla rebelles
Aeneadae referent, ferrove haec regna lacessent.
Sin nostrum adnuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, et potius dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,
Nec mihi regna peto. paribus se legibus ambae
Invictae gentes aeterna in foedera mittant.
Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto;
Imperium sollemne socer: mihi moenia Teucri

Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens coelum, tenditque ad sidera dextram:
Haec eadem, Aenea, terram, mare, sidera, juro,
Latonaeque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, et duri sacraria Ditis:
Audiat haec Genitor, qui foedera fulmine sancit:
Tango aras; medios ignis, et numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec foedera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, coelumque in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Quom semel in silvis imo de stirpe recisum
Matre caret, posuitque comas et brachia ferro;
Olim arbos, nunc artificis manus aere decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant foedera dictis,
Conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
In flammam jugulant pecudes, et viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis inpar ea pugna videri
Jamdudum, et vario misceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt. [*non viribus aequis*]
Adjuvat incessu tacito progressus, et aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genae, et juvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, et volgi variare labantia corda:
In medias acies, formam adsimulata Camerti,
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternae
Nomen erat virtutis, et ipse acerrimus armis;

In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus aequi
Non sumus? en omnes et Troës, et Arcades, hi sunt,
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis
Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur:
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
Qui sibi jam requiem pugnae, rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, foedusque precantur
Infectum, et Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, et alto
Dat signum coelo; quo non praesentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in aethra
Litoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito quom labsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit inprobus uncis.
Adrexere animos Itali, cunctaeque volucres
Convertunt clamore fugam, mirabile visu;
Aetheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, et ipso
Pondere defecit, praedamque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hocc' erat, hoc votis, inquit, quod saepe petivi.

Adcipio; adgnoscoque deos: me, me duce ferrum
Conripite, o miseri, quos inprobus advena bello
Territat, invalidas ut aves; et litora vestra
Vi populat. petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. vos unanimis densate catervas;
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, et adversos telum contorsit in hostis
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, et auras
Certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, et omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo;
Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus, et laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animosa phalanx, adcensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Conripiunt, caecique ruunt; quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troës, Agyllinique, et pictis Arcades armis.
Sic omnis amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida coelo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto foedere divos.
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, et strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem,
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere foedus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris

In caput, inque humeros. at fervidus advolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hocc' habet: haec melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Corynaeus ab ara
Conripit, et venienti Ebuso, plagamque ferenti,
Occupat os flammis. olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
Caesariem laeva turbati conripit hostis,
Inpressoque genu nitens terrae adplicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superinminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, et sparso late rigat arma cruore:
Olli dura quies oculos et ferreus urget
Somnus; in aeternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quaeve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras! ictum jam foedus, et omnes
Conpositae leges: mihi jus concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus. ego foedera faxo
Firma manu: Turnum debent haec jam mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis adlabsa sagitta est,
Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta;
Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,
Adtulerit. pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Aeneae jactavit volnere quisquam.
Turnus, ut Aenean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:

Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, et manibus molitur habenas:
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi quom flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo increpat, atque furentis
Bella movens inmittit equos: illi aequore aperto
Ante Notos Zephyrumque volant. gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumque atrae Formidinis ora,
Iraeque, Insidiaeque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter proelia Turnus
Fumantis sudore quatit, miserabile caesis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena:
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque.
Hunc congressus, et hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas, Glaucum atque Laden; quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
Vel conferre manum, vel equo praevertere ventos.
Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
Antiqui proles bello praeclara Dolonis;
Nomine avom referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidae pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
Ante levi jaculo longum per inane secutus;
Sistit equos bijugis, et curru desilit, atque
Semianimi labsoque supervenit, et, pede collo
Inpresso, dextrae mucronem extorquet; et alto
Fulgentem tinguit jugulo; atque haec insuper addit:

En, agros, et, quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire jacens: haec praemia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic moenia condunt.
Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque:
Et sternacis equi labsum cervice Thymoeten.
Ac velut Edoni Boreae quom spiritus alto
Insonat Aegaeo, sequiturque ad litora fluctus;
Qua venti incubuere, fugam dant nubila coelo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conversaeque ruunt acies: fert inpetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animisque frementem:
Objecit sese ad currum, et spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, et summum degustat volnere corpus.
Ille tamen clipeo objecto conversus in hostem
Ibat, et auxilium ducto mucrone petebat:
Quom rota praecipitem et procursu concitus axis
Inpulit, effunditque solo: Turnusque secutus,
Imam inter galeam summi thoracis et oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenae.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
Ascaniusque puer castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Saevit, et infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quae proxuma, poscit:
Ense secent lato volnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat Phoebo ante alios dilectus Iapis

Iasides : acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera, laetus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celerisque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, usumque medendi
Maluit, et mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Aeneas, magno juvenum et maerentis Iüli
Concursu, lacrimis inmobilis. ille retorto
Paeonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica Phoebique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum:
Nulla viam fortuna regit : nihil auctor Apollo
Subvenit. at saevus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. jam pulvere coelum
Stare vident : subeunt equites, et spicula castris
Densa cadunt mediis. it tristis ad aethera clamor
Bellantum juvenum, et duro sub Marte cadentum.
Hîc Venus, indigno nati concussa dolore,
Ipsa manu genetrix Dictaea carpsit ab Ida
Puberibus caulem foliis et flore comantem
Purpureo : non illa feris incognita capris
Gramina, quom tergo volucres haesere sagittae.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit : hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans : spargitque salubris
Ambrosiae sucos, et odoriferam panaceam.
Fovit ea volnus lympha longaevus Iapis
Ignorans; subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor : omnis stetit imo volnere sanguis.
Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novae rediere in pristina vires.

Arma citi properate viro; quid statis? Iapis
Conclamat, primusque animos adcendit in hostem.
Non haec humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt; neque te, Aenea, mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnae suras incluserat auro
Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum conplectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, et magna inter praemia ducet.
Tu facito, mox quom matura adoleverit aetas,
Sis memor, et te animo repetentem exempla tuorum
Et pater Aeneas, et avunculus excitet Hector.

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum inmane manu quatiens: simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit castris. tum caeco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnis Juturna Latinos
Audiit, adgnovitque sonum, et tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium: miseris, heu, praescia longe
Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis; ruit omnia late
Antevolans, sonitumque ferunt ad litora venti.
Talis in adversos ductor Rhoeteïus hostis
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis

Adglomerant. ferit ense gravem Thymbraeus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas. cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostis.
Tollitur in coelum clamor, versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos aequo, nec tela ferentis
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, et longe labsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibusque undantis flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, et corpus, et arma Metisci.
Nigra velut magnas domini quom divitis aedes
Pervolat, et pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostis
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic ostentat ovantem:
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Aeneas tortos legit obvius orbis,
Vestigatque virum, et disjecta per agmina magna
Voce vocat. quotiens oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos totiens currus Juturna retorsit.
Heu, quid agat? vario nequidquam fluctuat aestu:
Diversaeque vocant animum in contraria curae.
Huic Messapus, uti laeva duo forte gerebat
Lenta, levis cursu, praefixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.

Substitit Aeneas, et se conlegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currumque referri,
Multa Jovem et laesi testatus foederis aras,
Jam tandem invadit medios; et Marte secundo,
Terribilis, saevam nullo discrimine caedem
Suscitat; irarumque omnis effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes
Diversas, obitumque ducum, quos aequore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, aeterna gentes in pace futuras?
Aeneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentis
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, et, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas et crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Dioren
Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, et rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
Tris uno congressu, et maestum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae.
Hic fratres Lycia missos et Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequidquam bella Menoeten
Arcada: piscosae cui circum flumina Lernae
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina: conductaque pater tellure serebat.
Ac velut inmissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam, et virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis

Dant sonitum spumosi amnes, et in aequora currunt,
Quisque suum populatus iter : non segnius ambo
Aeneas Turnusque ruunt per proelia : nunc, nunc
Fluctuat ira intus : rumpuntur nescia vinci
Pectora : nunc totis in volnera viribus itur.
Murrhanum hicc', atavos et avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
Excutit, effunditque solo : hunc lora et juga subter
Provolvere rotae : crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Hyllo, animisque inmane frementi,
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime Cretheu,
Eripuit Turno : nec dii texere Cupencum,
Aenea veniente, sui ; dedit obvia ferro
Pectora : nec misero clipei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt, Aeole, campi
Oppetere, et late terram consternere tergo ;
Occidis, Argivae quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles;
Hîc tibi mortis erant metae : domus alta sub Ida ;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totae adeo conversae acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidae : Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equôm domitor, et fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcades alae,
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies : vasto certamine tendunt.
Hîc mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, et subita turbaret clade Latinos.

Ille ut, vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adspicit urbem
Inmunem tanti belli, atque inpune quietam.
Continuo pugnae adcendit majoris imago:
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum,
Ductores, tumulumque capit; quo cetera Teucrûm
Concurrit legio: nec scuta aut spicula densi
Deponunt. celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora. Juppiter hac stat.
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum adcipere, et victi parere fatentur,
Eruam, et aequa solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum proelia Turno
Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o cives, haec belli summa nefandi.
Ferte faces propere, foedusque reposcite flammis.
Dixerat: atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur.
Scalae inproviso, subitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant:
Ferrum alii torquent, et obumbrant aethera telis.
Ipse inter primos dextram sub moenia tendit
Aeneas, magnaque incusat voce Latinum;
Testaturque deos iterum se ad proelia cogi:
Bis jam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia civis:
Urbem alii reserare jubent, et pandere portas
Dardanidis, ipsumque trahunt in moenia regem;
Arma ferunt alii, et pergunt defendere muros.
Inclusas ut quom latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque inplevit amaro;
Illae intus trepidae rerum per cerea castra

Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis : tum murmure caeco
Intus saxa sonant : vacuas it fumus ad auras.
Adcidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
Quae totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignis ad tecta volare,
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni ;
Infelix, pugnae juvenem in certamine credit
Exstinctum ; et, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum :
Multaque per maestum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miserae postquam adcepere Latinae,
Filia prima manu flavos Lavinia crinis,
Et roseas laniata genas ; tum cetera circum
Turba furit : resonant late plangoribus aedes.
Hinc totam infelix volgatur fama per urbem :
Demittunt mentes : it scissa veste Latinus,
Conjugis adtonitus fatis, urbisque ruina,
Canitiem inmundo perfusam pulvere turpans.
Interea extremo bellator in aequore Turnus
Palantis sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus atque minus successu laetus equorum.
Adtulit hunc illi caecis terroribus aura
Conmixtum clamorem, adrectasque inpulit auris
Confusae sonus urbis, et inlaetabile murmur.
Hei mihi ! quid tanto turbantur moenia luctu ?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe ?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigae currumque et equos et lora regebat,

Talibus occurrit dictis : Hac, Turne, sequamur
Troiugenas, qua prima viam victoria pandit :
Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Aeneas Italis, et proelia miscet :
Et nos saeva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnae nec honore recedes.
Turnus ad haec :
O soror, et dudum adgnovi, quom prima per artem
Foedera turbasti, teque haec in bella dedisti :
Et nunc nequidquam fallis dea. sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores ?
An fratris miseri letum ut crudele videres ?
Nam quid ago ? aut quae jam spondet fortuna salutem ?
Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murrhanum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti volnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Adspiceret. Teucri potiuntur corpore et armis.
Exscindine domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar ? dextra nec Drancis dicta refellam ?
Terga dabo ? et Turnum fugientem haec terra videbit ?
Usque adeone mori miserum est ? vos o mihi Manes
Este boni : quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius nescia culpae
Descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat; medios volat ecce per hostis
Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum :
Turne, in te suprema salus : miserere tuorum.
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum :
Jamque faces ad tecta volant. in te ora Latini,
In te oculos referunt : mussat rex ipse Latinus,

Quos generos vocet, aut quae sese ad foedera flectat.
Praeterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus et acer Atinas
Sustentant aciem. circum hos utrimque phalanges
Stant densae, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, et obtutu tacito stetit. aestuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, et conscia virtus.
Ut primum discussae umbrae, et lux reddita menti,
Ardentis oculorum orbis ad moenia torsit
Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad coelum undabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, conpactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontisque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant; absiste morari:
Quo deus, et quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
Morte pati: neque me indecorem, germana, videbis
Amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit, et e curru saltum dedit ocius arvis:
Perque hostis, per tela ruit: maestamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice praeceps
Quom ruit, avolsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublabsa vetustas;
Fertur in abruptum magno mons inprobus actu,
Exsultatque solo, silvas, armenta, virosque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros; ubi plurima fuso

Sanguine terra madet, striduntque hastilibus aurae:
Significatque manu, et magno simul incipit ore:
Parcite jam, Rutuli; et vos tela inhibete, Latini:
Quaecumque est fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis foedus luere, et decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deserit et muros, et summas deserit arces;
Praecipitatque moras omnis: opera omnia rumpit:
Laetitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Quom fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice se adtollens pater Appenninus ad auras.
Jam vero et Rutuli certatim, et Troës, et omnes
Convertere oculos Itali; quique alta tenebant
Moenia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris. stupet ipse Latinus,
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt aequore campi,
Procursu rapido, conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. fors et virtus miscentur in unum.
Ac velut, ingenti Sila, summove Taburno,
Quom duo conversis inimica in proelia tauri
Frontibus incurrunt, pavidi cessere magistri:
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencae,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur:
Illi inter sese multa vi volnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, et sanguine largo
Colla armosque lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Aeneas et Daunius heros

Concurrunt clipeis: ingens fragor aethera conplet.
Juppiter ipse duas aequato examine lances
Sustinet, et fata inponit diversa duorum;
Quem damnet labor, et quo vergat pondere letum.
Emicat hîc, inpune putans, et corpore toto
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. exclamant Troës trepidique Latini,
Adrectaeque amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
Ni fuga subsidio subeat. fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque adspexit inermem.
Fama est, praecipitem, quom prima in proelia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci:
Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: postquam arma dei ad Volcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.
Ergo amens diversa fugâ petit aequora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos inplicat orbis.
Undique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua moenia cingunt.
Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
Interdum genua inpediunt, cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando flumine nactus
Cervom, aut puniceae septum formidine pennae,
Venator cursu canis et latratibus instat:
Ille autem, insidiis et ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Haeret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripaeque lacusque

Responsant circa, et coelum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnis,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
Aeneas mortem contra praesensque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque trementis,
Excisurum urbem minitans, et saucius instat.
Quinque orbis explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. neque enim levia aut ludicra petuntur
Praemia: sed Turni de vita et sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hîc steterat, nautis olim venerabile signum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, et votas suspendere vestis.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hîc hasta Aeneae stabat: huc inpetus illam
Detulerat, fixam et lenta radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides: teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit: tuque optuma ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores;
Quos contra Aeneadae bello fecere profanos.
Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Aeneas. dum nititur acer, et instat,
Rursus in aurigae faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphae indignata licere,
Adcessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hicc' acer et arduus hasta,

Adsistunt contra certamine Martis anheli.
Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Adloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quae jam finis erit, conjunx? quid denique restat?
Indigetem Aenean scis ipsa, et scire fateris,
Deberi coelo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
Mortalin' decuit violari volnere divom?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, et vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor: et mihi curae
Saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. terris agitare vel undis
Troianos potuisti: infandum adcendere bellum,
Deformare domum, et luctu miscere hymenaeos.
Ulterius tentare veto. sic Juppiter orsus;
Sic dea submisso contra Saturnia voltu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter, et Turnum et terras invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in proelia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, et pro vita majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput inplacabile fontis:
Una superstitio superis quae reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Quom jam connubiis pacem felicibus (esto)
Conponent, quom jam leges et foedera jungent,

Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestem.
Sit Latium: sint Albani per saecula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, et inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; et me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit: conmixti corpore tantum
Subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnis uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos aeque celebrabit honores.
Adnuit his Juno, et mentem laetata retorsit.
Interea excedit coelo, nubemque reliquit.

His actis, aliud Genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes, cognomine Dirae,
Quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hae Jovis ad solium, saevique in limine regis
Adparent, acuuntque metum mortalibus aegris,
Si quando letum horrificum morbosque deûm rex
Molitur; meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demisit ab aethere summo
Juppiter, inque omen Juturnae occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:

Non secus, ac nervo per nubem inpulsa sagitta;
Armatam saevi Parthus quam felle veneni,
Parthus, sive Cydon, telum inmedicabile, torsit;
Stridens, et celeris incognita transilit umbras.
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas atque agmina Turni;
Alitis in parvae subitam collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis,
Nocte sedens, serum canit inportuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
Olli membra novus solvit formidine torpor:
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit.
At, procul ut Dirae stridorem adgnovit et alas,
Infelix crinis scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror foedans; et pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam durae superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. ne me terrete timentem,
Obscenae volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum. nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. haec pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit aeternam? cur mortis ademta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras.
Inmortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? o quae satis alta dehiscat
Terra mihi, Manisque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, et se fluvio dea condidit alto.
  Aeneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, et saevo sic pectore fatur:

Quae nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
Non cursu, saevis certandum est comminus armis.
Verte omnis tete in facies; et contrahe, quidquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox; dii me terrent, et Juppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquom, ingens, campo qui forte jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens, et cursu concitus heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu, saxumque inmane moventem;
Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuom per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus
Velle videmur, et in mediis conatibus aegri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notae
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Successum dea dira negat. tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos adspectat et urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit.
Nec quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt aurigamque sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis; et corpore toto
Eminus intorquet. murali concita numquam

Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Loricae, et clipei extremos septemplicis orbes,
Et medium stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, et vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere sorte tua. miseri te si qua parentis
Tangere cura potest; oro, (fuit et tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectae:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. vicisti, et victum tendere palmas
Ausonii videre; tua est Lavinia conjunx:
Ulterius ne tende odiis. stetit acer in armis
Aeneas, volvens oculos, dextramque repressit;
Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Coeperat; infelix humero quom adparuit alto
Balteus, et notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem volnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam saevi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis adcensus, et ira
Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc volnere, Pallas
Inmolat, et poenam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus. ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

FINIS AENEIDOS.

NOTAE

IN BUCOLICA.

Ecl. I. 17. *Huic versui subtexuit mala nescio cujus manus versum, qui a libris omnibus antiquis abest, et a peritiore quovis Poëtae editore pro spurio habitus fuit:*

Saepe sinistra cava praedixit ab ilice cornix.

Adumbratus est ex Ecl. IX. 15. *Non comparet in vetustis probaeque notae membranis Bibliothecae olim Jesuitarum, nunc Seminarii Episcopalis hujus civitatis, quas mihi antea incognitas benigne ultroque obtulit Vir summe Reverendus, cui credita Bibliothecae custodia, quum jam Aeneidos aliquot folia praelo emissa fuissent.*

Ecl. II. 2. Nec quod speraret habebat. *Vulgo legitur* quid, *praeter Latini sermonis accuratam normam. Eumdem librariorum errorem saepius correxit in Cicerone Ernestius.*

Ecl. III. 5. Hicc'. *Si cui forte mirum videbitur, hanc illatam fuisse scripturam, adire illum jubebo Vossii opus de Arte Grammatica L. II. cap.* 29.

Ecl. V. 30. Baccho. *id est, in honorem Bacchi: ut VII. Aeneidos;* etenim mollis tibi sumere thyrsos. *more Graecorum, qui sic dativo utuntur, ut apud Comicum in Lysistrata:* ὀρχησάμενοι θεοῖσιν. *Sane doctior est haec lectio altera, quam praetulit Burmannus,* Bacchi.

Ecl. X. 12. Aonie Aganippe. *Terminatio Graeca,* Ἀονίη Ἀγανίππη. *Sic in Aen. V.* Nesaee, Νησαίη: *in XI. accusativus* Diomede, *e Graeco* Διομήδη. *Similes formae in Ovidio frequentissimae. E Silio laudant interpretes versum* 515 *libri XIV.*

Et Cyane, et Anapus, et Ortygie Arethusa

Qui totidem verbis poëtae Graeci versum refert:

καὶ Κυάνη, καὶ Ἄναπος, ἰδ' Ὀρτυγίη Ἀρέθουσα.

IN GEORGICA.

I. 17. *Vulgo legitur* tua si tibi Maenala curae, *librarii antiquissimo errore, qui tantilla menda spissam interpretibus offudit nebulam. Certissima est Jo. Schraderi emendatio. Voculae* si *et* seu *saepissime in libris confunduntur; quod in nostris etiam membr. deprehendimus. Exemplo sit versus Aen. XI.* 327. *ubi perperam illae habent* si plures conplere valent.

57. India mittat ebur. *Sic Med. cod. Ceteri* mittit. *Prioris structurae exempla passim apud Virgilium obvia.*

65. Invortant. *In Mediceo emendatum* invertant, *ut est in membr. nostris. Antiquam illam formam nusquam alibi apud Virgilium occurrere miror; quod librariorum fraudi tribuendum opinor.*

196. At. *Adversativam particulam hîc requiri bene vidit Heynius. Vulgo* et, *librarii errore in his voculis commutandis frequenti.*

213. Incumbere rastris. *Sic etiam membr. nostrae; quod praeferendum alteri lectioni* incumbere aratris.

264. *Membr. nostrae, numeris suavioribus*, Exacuunt vallos alii.

356. Continuo, *αὔτικα. De Vocis potestate vide Gisb. Koen elegantissima doctrina refertum commentarium in Gregorii libellum de Dialectis p.* 194.

II. 39. Juvat. *Mallet Heynius* juvet: *quo si legeretur modo, dubium non esset, quin hoc etiam ad agricolarum adhortationem pertineret.*

47. In luminis oras. *Sic, ni fallor, ediderat Heinsius. Vide Gifanii Ind. Lucr. in* Ora luminis.

93. Psythia. *Libri omnes in prima syllaba* i *habent; quam scripturam firmat Hesychius:* ψιθία, εἶδος ἀμπέλου, καὶ μήλων τινῶν.

97. Sunt et Aminaeae. *Vide Hesychium in* Ἀμιναῖον, *unde constabit de sincera hujus nominis scriptura.*

128. *Hujus versus e regione adleverat olim in margine Grammaticus versum. libri III.* 283.

Miscueruntque herbas et non innoxia verba.

qui postmodo huc intrusus fuit, sane quam importune. Ibi enim facta mentione rei, quam ad amorum veneficia, non sine magicis incantationibus fieri solita, veteribus adhibitam fuisse constat, ut e Theocriti Pharmaceutria et IV. Aeneidos notum, novercas innuit Poëta privignorum cupidine inflammatas, qualis fuit Phaedra Thesei uxor. At hîc de novercis agitur, quae praevignorum fortunis inhiantes, eos veneno perimunt, amplioris patrimonii liberis suis conciliandi caussa: cui utique rei noxiorum verborum, seu magici carminis nullus est usus. Praeterea verisimile non est in absoluto poëmate, eoque non admodum prolixo, Virgilium bis eumdem versum sine ulla variatione adhibuisse.

152. Neque tanto. *Non hîc negat Poëta ullos esse in Italia angues; sed qui ibi reperiantur, non tam magnos, proinde non tam horrendos, quam in Asia esse ait. Modicos orbes rapit per humum, nec tam magno tractu se colligit in spiram anguis. Non satis caussae esse adparet, cur solicitetur haec lectio. Confer III.* 420.

311. Caesaeque. *Melius legeretur* caesaeve, *quod ab Heynio monitus reposuisse vellem. Particulae* que, ve, ne *passim in libris confusae.*

504. Miserosque Penatis. *Post octo interjectos versus occurrit rursus clausula* parvosque Penatis *in versu, cujus procul dubio sinceram lectionem dedimus. In illo* Penatis, *etiamsi impense placeret, e Mediceo adsumere non sustinuit Heinsius, quia vox eadem paullo ante praecesserat. Quae ratio futilis est. Nam in Virgilio multa corrigenda essent, si numquam ei licuisset tali intervallo bis eamdem adhibere vocem. At mihi diversam ob caussam minus hîc placent miseri Penates; vellemque codex obtulisset aliquis* miserosque parentis.

III. 28. Atque hinc. *Sic etiam membr. nostrae. Vulgo* hîc *perperam. Adverbia illa* hinc *et* hîc *librariorum ludibrio valde fuerunt obnoxia.*

126. Florentisque. *Hanc nostrae quoque membr. praeferunt lectionem.*

128. Jejunia nati. *Sic Mediceus, cui concinunt membr. nostrae. Perperam Heinsius praetulit* gnati.

189. *In membr. nostris* eciamque tremens et iam — *quod nostram firmat lectionem.*

237. Fluctus uti medio. *sic etiam nostrae membr.*

435. *Membr. etiam nostrae* sub divo. *Vide Gifanii Ind. Lucr. in* Divus.

520. Non umbrae. *Casu aut operarum culpa opinor in Burmanni editione excutum fuisse* non umbra. *Mediceus et membr. nostrae dant* umbrae.

IV. 229. Prius haustu sparsus aquarum, ore fave. *Satis mirari nequeo, lectionem hanc, qua nihil ad sententiam aptius, ad phrasin concinnius, e Med. cod. ab Heinsio non adsumtam fuisse.* Augustam *merito praetulit, ob subjecta ad sanctitatem apum pertinentia. Igitur ad Alveare, tamquam ad aram seu delubrum accedere jubetur agricola. Atqui mos erat, ut sacra adituri prius aqua pura lustrarentur, tum linguis faverent, quod postremum a praecone in sacris omnibus imperabatur. Sic in Aen. V.*

Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.

Lustrationis exempla passim obvia. Aen. IV.

Dic, corpus properet fluviali spargere lympha.

VI. — corpusque recenti spargit aqua

VIII. — rite cavis undam de flumine palmis sustulit.

IX. ad undam

Processit, summoque hausit de gurgite lymphas.

haec similiaque si compares exempla, facile senties, nihil aliud hîc Poëtam praecipere in animo habuisse, quam puritatem et silentium, idque ex sacrorum ritu. Jam quis possit esse sensus in Heinsii

lectione? Prius ora fove haustu aquarum : *id est, aquam in os sume, os prolue. Qua gratia? ut foetorem emendes. Hoc an haustu aquae fieri possit nescio. Supra Medicae mali flore* olentia Medi ora fovent. *Tum foetorem illum nimium quantum esse oporteret, cui obruendo satis non essent qui praetendi jubentur fumi. Sed, quod praecipuum est, quid sibi vult participium* sparsus? *Qui haustum aquae in os sumit, is utique eo haustu non sparsus est. Poëtica copia additum aiunt. Equidem copiam in Virgilio adgnosco; sed tales salebras, tam asperam compositionem nusquam vidi. Nullus itaque dubito quin sinceram Virgilii lectionem servaverit Med. codicis librarius, quam praepostero judicio Apronianus, sive quis alius inepta correctione infuscavit.*

238. Adfixae venis. *In membr. nostris* adfixa venis, *vacuo sic inter duas voces spatio; sive primitus scriptum* in *erasum fuerit, cujus tamen rei in membrana nullum indicium est; sive alia ex caussa. Quidquid hujus sit, probabilis est illa lectio, quam complures alii servant codices, et tuto recipi poterat.*

337. *Qui post hunc legitur vulgo versus, huc retractus fuit ex Aen. V. ubi est* 826. *abest ab optimis codd. nec ulla caussa est, cur quisquam eum hic desideret.*

350. Obstupuere. *In Mediceo aliisque vetustis codd. scriptum semper* obstipui; *quod analogiae haud repugnat. Ut enim a* taceo, conticesco, obticesco : *a* lego, deligo, colligo: *sic a* stupeo, obstipesco. *Antiquam formam in Plauto et Terentio servatam, miror Heinsium neglexisse. Libris auctoribus Virgilio reddenda est, quod facere velim, quicumque post me Poëtam editurus est.*

354. *Vox* Penei *a mala manu est, et purum putum glossema. Inoleverant mendae plurimae jam ante tempus quo descriptum fuit vetustissimum quod exstat Virgilii exemplar, in nominibus propriis maxime e Graecia petitis, idque ex ignorantia Graecarum originum. Graecum nomen est* Πηνειὸς, Πηνειοῦ : *inde Latinum* Peneus,

Penei, *tribus longis syllabis. Qui primus labem animadvertit, Bentleius emendat in nota ad Lucanum III.* 191.

Tristis Aristaeus magni genitoris ad undam.

Perite sane. Sed cur epitheton magni *praetulerit Virgilius cuivis alii fluminibus itidem tribui solito, non video. Horum quodvis reponas, vulgato praestiterit.*

387. Piscibus. *Probabilis est Heynii conjectura*, Pistribus. *Sane generale nomen* piscis *hîc nimis exilem inducit speciem: et facilis ab hoc ad alterum lapsus.*

446. Neque est te fallere quidquam. *In membr. nostris* quemquam. *Praestat recepta nobis lectio. Quod autem libri aliquot et Rufinianus p.* 234. *habent* Proteus, *id sane a Poëta esse possit: mihi tamen probabilius est male adhaesisse sequentis vocis initialem literam.*

505. Illa quidem. *Elegantissimo Heynio suspectus est hic versus. Sane absque ullo carminis detrimento abesse posset. Non tamen satis firmam caussam reperio, cur eum Poëtae abjudicem.*

510. Populea. *In membr. nostris* pampinea. *Meminerat librarius* umbras pampineas *Ecl. VII.* 58.

545. *Hic versus in membr. etiam nostris loco suo motus, sequenti* Et nigra *subditus est: unde oriri possit suspicio insititium eum esse. Sed satis eum tuetur cum Med. codicis fides, tum ipsa ratio. Consentaneum enim erat Aristaeum Eurydices, cui caussa mortis fuerat, umbram placare, haud minus quam Orphei.*

IN AENEIDEM.

I. 48. Adoret — imponat. *Haec mihi, ut Burmanno, potior videtur lectio. Heinsius praeferebat* adorat — imponit: *minus bene, ut a Burmanno ostensum. Sane utrumque verbum ejusdem modi postulat grammatica ratio, quae in plurimis codd. observata non fuit. Mediceus habet* adorat — imponet. *Membr. nostrae* adoret — imponit.

236. Qui terras omni ditione teneret. *Olim lectum fuit* omnis, *quod Heynio praeferendum merito videtur, et reposuisse vellem.*

343. Sycchaeus. *Perperam libri omnes* Sychaeus, *vel* Sichaeus, *metro reclamante; quia prima hujus nominis syllaba semper corripitur, ut statim quinto abhinc versu videre est. In vocibus trium syllabarum numerum excedentibus, quarumque tres primae natura breves sunt, poëtis tam Latinis quam Graecis licuit primam producere: alioquin omnes illae voces heroïco carmini fuissent inutiles. Sic* Priamides *prima longa effertur, licet eadem in* Priamus *corripiatur. Prima corripitur in* Sicani : *producitur in* Sicania, *ut apud Homerum Odys. ώ* 306. *eadem ratione, qua* Σικελὸς *primam corripit, quae producitur in* Σικελικός. *Videndus Clarkius ad Il. ά* 398. *At in eodem nomine modulum syllabae variari tam paucis interjectis versibus, nullo exemplo adprobari potest.* Sycchaeus *scripserat Virgilius e Graeco* Συκχαῖος, *quae proba forma est. Atqui poëtis in nominibus propriis sollemne est literas quasdam geminare, vel e geminatis alteram demere. Sic* Αχιλεὺς, Αχιλλεύς: Οδυσεὺς, Οδυσσεύς; Τελευτᾶς, Τελλευτᾶς. Sergestus *et* Serestus *mea opinione unius est nomen viri, ad metri necessitatem variatum; unde liquet librariorum festinantiae deberi lectionem vetustissimorum librorum in Aen. IV.* 286.

Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Serestum.

Praeterea in hoc versu legendum videtur ex Huetii emendatione ditissimus auri, *etiamsi libri omnes* agri *praeferant.*

458. Atridas. *Sic etiam membr. nostrae; quod, quia sequitur* ambobus, *solicitatur perperam: tamquam si poëticus sermo ad arithmeticam normam exigendus esset.* Ambobus *accipe pro* Achivis *et* Troianis; *ut VII.* 470.

Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque.

488. Adgnovit. *Sic membr. nostrae cum Mediceo. Praestare videri possit* adgnoscit, *quod nec ipsum caret auctoritate librorum. Sed quidni censeatur Poëta orationem variare voluisse, quod illi sollemne est?*

701. Dant famuli manibus lymphas. *Sic membr. nostrae: quem vocum ordinem praetulit Heinsius merito, si nulla alia ex caussa, saltem ex auris judicio. Ingratum est* li lym. *Mediceus habet* Dant manibus famulae lymphas.

706. *In membr. nostris*

Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.

melioremque hanc lectionem ab Heynio jam commendatam recipere debebam.

714. *In membr. nostris, ut in Mediceo aliisque praestantioribus, meliori ordine collocatae voces:* et pariter puero donisque. *quod etiam imprudens neglexi.*

II. 75. *Post hunc versum vulgo legitur huc retractus versus libri III.* 612.

Ille haec, deposita tandem formidine, fatur.

De vera Achemenidae formidine adhibita formula locum hic habere nequit, ubi inducitur Sinon, fidens animi, *quem Aeneas metum simulasse sciebat: nec pavoris meminisse debebat, nisi adjuncto aliquo, quo fictum esse declararet, ut infra:*

Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur.

81. Naupliadae nomen Palamedis. *Vulgo* Belidae, *foedo librarii errore. Nulla caussa adparet, cur Virgilius Palameden, quem omnes norunt Nauplii fuisse filium, Beliden appellasset; quia Nauplius alius, temporibus longe prior, Danai nepos ex Amymone, quam Neptunus compresserat, Beli, patris Danai, pronepos fuit. Sane ab ultimo generis auctore arcessitum hoc patronymicon, quod tamen Virgilius facere non solet, utcumque ferendum esset, si Nauplius Palamedis pater eamdem cum Nauplio Argivo haberet originem. Sed fac Euboïcum ab Argivo ortum, qui tandem constabit metrum? in* Βηλίδης, *patronymico a* Βῆλος *deducto, media syllaba usque adeo brevis est, ut nulla licentia produci possit. Proinde certissimam Heynii emendationem recepi. Nomina in* ιος *desinentia formant patronymicum in* ιάδης. Κλύτιος, Κλυτιάδης. Θέστιος, Θεστιάδης. Φήμιος, Φημιάδης. *Et sic omnia. Vide Eustathium*

ad Hom. p. 13. *Hocque observant itidem Latini. Inde apud Ovidium* Naupliades *legitur. Operarum culpa in Heynii addendis excusum* Nauplidae.

103. Et magno mercentur. *In membr. nostris postremo verbo superscripta glossa* hoc, *quod alii codices in textu exhibent copulae loco :* hoc magno mercentur.

289. Ruit alto a culmine Troia. *Sic membr. nostrae cum Mediceo. Vera tamen lectio videtur* alta. *Homerum hîc expressit Virgilius :* ὤλετο πᾶσα κατ᾽ ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή.

320. Ad litora. *In membr. nostris, ut in Mediceo, omnibusque praestantioribus*, ad limina. *Debebatque hoc ob consensum librorum recipi.*

473. *Post* terga *distingui debuit commate. Jungenda enim sunt* in lucem convolvit terga.

566. *Hos diversis typis excusos versus exhibent membr. nostrae in serie scriptos ab eadem manu, cum hac in margine nota :* Ista viginti duo carmina fuerunt extracta a duobus Poëtis, Tucca et Varo, electis ab Octaviano Imperatore ad corrigendum Virgilium cum hac lege, ut removerent quod videretur removendum, nihil tamen adderent a se. *In versu* 581. *excudi debuit* totiens, *ut recte scriptum est in iisdem membr.*

746. Anchisemque. *Corrige* Anchisenque. *Vide Heinsii notam ad I.* 113.

III. 4. Et desertas. *Membr. nostrae* et diversas; *cum glossa* dissitas. *Est haec lectio altera probabilior; et recipi debebat.*

127. Concita. *Sic etiam membr. nostrae.*

151. In somnis. *Melius legas una voce*, insomnis : *scilicet mei* jacentis.

301. Sollemnis tum. *Membr. etiam nostrae* cum; *quod si cum Heinsio praeferas, senties saltem interpunctionem mutari debuisse, minoremque distinctionem in fine praecedentis versus poni. Sed placet magis veterum editionum lectio, quam revocavi.*

340. *Haec si Virgilii sunt, properanti manu nec meditata*

cura in chartam conjecta fuere, tantum ne exciderent, et ut olim retractarentur: immutasset procul dubio Poëta superstes operi: verum, ut nunc est, melius abessent et versus imperfectus et sequens; quibus sublatis, nihil erit in Andromachae verbis quod offendat, aut desiderium moveat. Proinde diversis typis excudi debuerant et uncis includi.

362. Namque omnem. *Sic etiam membr. nostrae. In margine adscripta ejusdem librarii manu haec nota:* Lege per Hypallagen; omnis religio praedixit mihi prosperum cursum. *Quod e Servii commentario petitum, ortum dedit variae, sed pravae lectioni* namque omnis.

380. Scire, Helenum. *Sensus est: Prohibent Parcae te scire, et Juno vetat Helenum fari. Proinde mallet quis forsan legere:*

Scire, vetatque Helenum fari Saturnia Juno.

462. Ingentem factis. *In membr. nostris* fatis, *quod Heynio praeferendum videtur.*

484. Nec cedit honori. *Legendum* honore: *tresque illae voces diverso charactere excudi, et uncis includi debuerunt: videntur enim ab aliena manu adsutae.*

499. Et quae fuerit. *Sic etiam membr. nostrae cum praestantioribus libris. Alii* fuerint, *probante Heynio.*

668. Vertimus. *Sic etiam in membr. nostris.*

IV. 166. Prima et Tellus et pronuba Juno. *Sic etiam membr. nostrae.*

217. Subnixus. *Sic membr. nostrae.*

257. Litus arenosum ad Libyae. *Sic codd. nonnulli; quae proba est lectio, paullulum depravata in Mediceo, ubi exaratum* ac. Ad *hic valet* prope, juxta. *Nec aliter ex librorum fide edere licuit. Fateor tamen concinniorem, Virgiliique elegantia digniorem mihi videri excogitatam a Bentleio lectionem:*

Haud aliter terras inter coelumque legebat
Litus arenosum Libyae, ventosque secabat.

Sequentis versus dubia sedes est. Membr. nostrae, ut codices alii plurimi, medium eum exhibent inter duos praecedentes. Heynio tres illi versus alieni esse videntur, et a mala manu inserti.

273. *Hic versus omissus est in Mediceo librarii errore, vel nimis delicati Grammatici judicio. Si qua inesse videtur* ταὐτολογία, *in mandati exsecutione damnanda non est: nec magis inutilis est hic versus quam praecedens. Adgnoscunt eum vetustissimi Pierii libri, paris cum Mediceo auctoritatis, et membr. itidem nostrae.*

284. *Post hunc versum inserti fuerunt a male feriato homine versus libri VIII.* 20 *et* 21.

Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia versat.

Apte illic cum praecedentibus connectuntur: at hîc neutiquàm cohaerent; quod quidem animadvertit Heinsius, vir sane quam doctus et ingeniosus: ideoque pro atque *legendum conjecit* utque; *quod nemo non libens admitteret, minus plene distinguendo post* versat; *nisi manifestum esset versus illos, qui ad sententiam prorsus sunt inutiles, insititios esse, et temere huc retractos.*

462. Vatum priorum. *Sic etiam nostrae membr. quod cum Heynio alteri lectioni* piorum *praefero.*

496. Jubet monstratque. *Sic membr. nostrae. Glossa priori verbo superscripta*, dicit.

526. Lenibant curas. *Omissus est hic versus in Mediceo, aliisque exemplaribus aliquot ex eo derivatis. Miror Heinsio additītium eum videri potuisse. Est profecto tam a Virgilii manu, quam quivis alius e laudatissimis; adgnoscunt eum vetustissimi Pierii libri, ut etiam membr. nostrae. Absque eo manca et mutila videretur pulcherrima haec noctis descriptio, quae sic in participium* positae *desineret, sine verbo finito, et suspenso sensu. Si quando versum ejicimus, non id facimus, quia alibi totidem verbis, vel iisdem fere, exstat; alioquin multi eximendi essent, quos ne minime quidem suspectos habemus. Sed qui importuni sunt, frigidi, male cohaerentes, eos temeraria librariorum manu adsutos judicamus.*

538. Ratibusne. *Alii* ratibusque : *alii* ratibusve : *utrumque male. Veram lectionem unicus servavit codex, unde adsumenda erat. Jam observatum fuit tres istas particulas perpetuo in libris confundi. Quid sententia et personae affectus flagitet, unice considerandum est. In XI.* 686. *legimus ad membran. nostrarum fidem :*

Silvisne, Tyrrhene, feras agitare putasti ?

vulgo minus bene, silvis te.

550. Cineri promissa Sychaei. *Haec est Medicei cod. lectio, quam alteri praefero. Non placet* Sychaeo *pro* Sychaeïo, *nomen proprium pro possessivo. Mallem fere, qui lectionem hanc tuentur, dicerent* Sychaeo *nomen esse proprium, et adpositum* cineri *pro* defuncto *accipiendum esse. Diversa ratio est in* Lenaeum honorem. *Nam* Lenaeus ληναῖος *suapte natura nomen est adjectivum : non item* Sychaeus.

627. Pugnent ipsique nepotesque. *In membr. nostris* ipsique nepotes.

661. Atque illam mediam. *Sic liquido membr. nostrae. Docta lectio, et procul dubio genuina.*

690. Ingemuitque repertam. *Haec quoque, ut multo exquisitior, praeferri debebat plurimorum codicum lectio vulgatae* repertâ. *Turbavit librarios, minus obvia constructio, ut etiam in Ovidii Metam. IX.* 261.

conjux quoque regia visa est
Cetera non duro, duro tamen ultima vultu
Dicta tulisse Jovis; seque indoluisse notatam.

V. 38. Crimisso. *Perperam vulgo* Criniso. *Vide Lycophronem v.* 961. *et Phil. Cluverii Siciliam antiquam, p.* 266.

101. Onerantque aras. *Retineri non debuit copula. Lege, ut est in Mediceo aliisque praestantioribus*, onerant aras.

254. Praepes ab aethra. *Nihil verius hac restitutione, quae Jo. Schradero debetur in Emendationum libro p.* 154. *Poëta ipse XII.* 247.

Namque volans rubra fulvus Jovis ales in aethra
Litoreas agitabat aves.

Inepte vulgo legebatur praepes ab Ida, *repetita voce e fine proximi versus, quo aberraverat librarii oculus.*

413. *Membr. nostrae, ut duo vetustissimi codd. Mediceus et Romanus*, sparsoque infecta cerebro. *Quod reponi debebat.*

595. *Adsutam huic versui in impressis libris laciniam*, luduntque per undas *non adgnoscunt praestantissimi veterum codicum.*

761. Anchiseo. *Proba videtur haec editionum ante Heinsium scriptura. Delubrum Anchisae graece esset* Ἀγχίσειον *ad similium formam.*

768. Et non tolerabile nomen. *Membr. nostrae, ut codd. plerique*, numen, *quod quonam sensu hîc accipiendum esset, non adsequor. In Romano* coelum, *librarii errore, seu inepto commento. Hoc a Virgilii esse manu, ne suspicari quidem licet, adeo absurdum est et non tolerabile. Deserendus non erat Heinsius, qui veram lectionem e Mediceo dederat*, nomen, *sensu aperto et optimo.*

840. Tibi somnia tristia portans. *Sic Heinsius e Mediceo. Alii codd. inter quos membr. nostrae*, tibi tristia somnia, *quod Pierio lenius sonare videbatur. Non idem est omnibus palatum, nec eadem auris. Mihi utique lenius sonat alterum.*

VI. 241. *Post hunc versum infersit male sedulus librarius alienum versum, quem forte a Grammatico margini adscriptum repererat:*

Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon.

253. Pingue super oleum. *Sic emendati codd. In aliis* superque, *addita ab imperito librario copula, ne titubaret versus, qui absque ea recte incedit. Nempe ignorabat, quod ignorant adhuc multi, syllabam in* R *exeuntem, vi hujus literae et proprietate, produci. Exempla vide a Gifanio collecta Indicis Lucret. p.* 267, *quibus in promtu esset alia multa addere, quae tamen caesurae itidem tribui possunt. Utrumvis malis, perinde explodendum est temerarium commentum Parisini editoris*, pingue oleum superinfundens.

347. *Hîc* Anchisiada *scribi debuit, ut supra v.* 126. *et in IX.* 649. Sit satis, Aeneada. *Graeca forma est vocativi, in qua breve natura* a *vi caesurae producitur; ut in III.* 475. Conjugio, Anchisa, Veneris dignate superbo.

352. Ni, *antique pro* ne. *Sic legebat Rufinianus, quem vide de Schematis lexeos p.* 257. *Et sane mirum esset, si semel tantum in III.* 686. *hac forma usus fuisset Virgilius.*

447. Caenis. *Vulgo* Caeneus. *Atqui* Caeneus revoluta *foedus est soloecismus. Certa Heinsii emendatio recipi debuit, quae libris auctoribus facta fuit in Ausonii versu ex hoc loco adumbrato, ubi similis olim erat depravatio, Cupid. cruc.* 19.

Irrita dona querens, sexu gavisa virili,
Maeret in antiquam Caenis revocata figuram.

646. Jamque eadem digitis. *Praeclara est, ut sunt omnia Viri doctrina et acumine egregii, conjectura Jer. Marklandi*, Jamque fidem digitis: *quam tamen lubricam esse puto.* Septem discrimina vocum *sunt septem chordae: easdem modo digitis, modo pectine pulsat. Si* fidem *scripsisset Virgilius, ut scribere eum potuisse non infitior, hocque olim in uno codice exstitisset, quî mutatum id fuisset in* eadem? *Tales mutationes fere ex glossis oriuntur. Quod aliis in locis contigisse videmus, pro rariori voce* fidem, *substituta fuisset vulgarior* lyram. *Maneat itaque* fidem *dignam esse Virgilii elegantia lectionem, illi tamen vulgatam magis placuisse, quae proinde loco moveri non debet.*

801. Atque Erymanthi. *Hoc flagitat linguae et sententiae ratio. Male vulgo* aut. *Saepissime confunduntur hae conjunctiones. Similem ejusdem Marklandi emendationem supra v.* 608. *confirmarunt duo codices cum Nonio Marcello. Hîc non minus certa et necessaria est.*

805. Virtutem extendere factis. *Sic membr. quoque nostrae: nec suspecta debet esse haec lectio.* Virtutem *eo sensu posuit, quo Graeci* ἀρετὴν, *pro nominis celebritate, gloria virtute parta.*

VII. 99. Ferant. *Sic membr. nostrae cum antiquioribus omnibus.*

182. Martia qui ob patriam. *Sic membr. nostrae. Heynio totus versus alienus videtur.*

211. Et numerum divorum altaribus addit. *In membr. nostris* auget.

264. Sociusque. *Sic membr. nostrae recte.*

419. Calybe. *Sic in Mediceo, recte : a Graeco* Καλύβη.

436. Undam. *Sic Mediceus cum scripturae compendio; at membr. nostrae plene.*

444. Gerent. *Sic recte membr. nostrae. Homericum expressit* πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει.

543. Et coeli conversa per auras. *Medicei cod. lectionem revocavi. Vulgata* convexa *sensu caret. Desiderantur hîc Poëtae secundae curae.*

555. Talia conjugia. *Sic etiam membr. nostrae.*

577. Caedis et ignis. *Sic recte membr. nostrae.*

722. Conterrita tellus. *Sic quoque membr. nostrae.*

769. Paeoniis *trisyllabon est, ut* connubiis, *duobus* i *in unum coalescentibus, sollemni Latinorum Poëtarum more. Sic* diis, iis *semper una syllaba efferuntur, quod jam olim docuit Bentleius ad Terentii Eunuchum II.* 2. 19.

VIII. 45. *Post hunc versum importune illatus fuit versus libri III.* 393.

89. *Melius hunc locum distingui debere monuit me elegantissimus Heynius; sed serius quam oportuit, ut bene monenti obsequi potuerim:*

> Ergo iter inceptum celerant : rumore secundo
> Labitur uncta vadis —

204. Furiis. *Sic membr. nostrae cum Mediceo.*

245. Trepident inmisso. *Sic recte membr. nostrae, sine copula* que *vulgo inserta.*

505. Tarco. *Sic ex analogia scribendum, libris etiam suadentibus :* Tarco, *non* Tarcon; *ut supra VII.* 532. Almo, *non*

Almon. *Nec ulla erat caussa, cur formam hujus nominis variaret Poëta. Quam sequi debuit ipsa metri ratio ostendit infra* 602.

Haud procul hinc Tarco et Tyrrheni tuta tenebant.

526. Increpat. *Sic quoque membr. nostrae.*

609. Egelido. *Membr. nostrae; ut plerique libri, divisim* e gelido. *Veram lectionem, quam reposuisse vellem, dat Romanus codex*, et gelido.

645. Porsena. *Sic recte membr. nostrae.*

693. Telisque volatile ferrum. *Probam lectionem ab Heinsio restitutam adgnoscunt membr. quoque nostrae.* Telis *est pro* telorum; *ut V.* 609. *per* mille coloribus arcum : *pro* mille colorum.

IX. 9. Petit. *Vide Vossium de Grammatica II.* 32.

28. *Post hunc versum vulgo legitur male huc retractus e libro VII. versus* 784.

119. *Post hunc versum mala rursus manus intulit versum libri X.* 223.

148. *Versum qui post hunc vulgo legitur, in praefatione ostendi spurium esse.*

170. Rectores juvenum. *Sic etiam membr. nostrae recte.*

186. Somno vinoque soluti. *Sic codd. antiquissimi et membr. etiam nostrae. Heinsius* sepulti *praetulit, quia* soluti *rursus occurrebat v.* 233. *At illo in loco membr. nostrae diversam exhibent lectionem, quam pro merito suo recepimus*, somno vinoque gravati.

211. Humo solita. *Sic nostrae membr. bene, ut Heinsius ediderat : inepta est Burmanni lectio* solida.

233. Somno vinoque gravati conticuere. *Sic membr. nostrae. Estque optima lectio.*

280. Aut adversa. *Sic membr. nostrae. Ex distinctione sensus perspicuus est, isque optimus. Nihil ineptius vulgata lectione :* tantum fortuna secunda, haud adversa cadat.

360. Pugnaque. *Sic etiam nostrae membr.*

400. Lunam sic. *Copulam* et *ab Heinsio perperam infertam non adgnoscunt nostrae membr.*

525. *Post hunc versum vulgo legitur huc male translatus versus e libro VII.* 645.

729. Clipeoque micantia fulmina mittit. *Scilicet Turnus, de quo sermo est. Sic membr. nostrae : estque haec lectio optima, et, ut opinor, sincera.*

X. 27. Nec non exercitus alter. *Haec verba cum sequentibus jungenda, et intelligenda de copiis, quas metus erat ne Diomedes contra Troianos duceret. Plene distinctum in membr. nostris post* Troiae : *post* alter *nulla distinctio.*

139. Magnanime. *Sic Mediceus a prima manu; sicque jam ediderat Guellius, qui multorum instar est. Mihi, ut Heynio, frigent admodum* magnanimae gentes.

188. *Hic versus perperam in omnibus libris interpunctus, nondum fuerat intellectus. Sensus est : quae pennae, ô Amor, tibi sunt crimini.* Crimen *hîc positum pro criminatione, exprobratione, ut ab Ovidio Metam. VIII. de Perdice :*

Unica tunc volucris; nec visa prioribus annis,
Factaque nuper avis, longum tibi, Daedale, crimen.

Eadem ratione hîc Cupavonis pennae Amori sunt crimen, ψόγος. *Quod autem* vestrum *dicat pro* tuum, *id nemini scrupulum injicere debet, quum Poëtis sollemne sit pronomina* noster, vester, *etiam quando de unica persona res est, adhibere. Sic supra Juno v.* 71. quae dura potentia nostri. *Et VIII.* 513. *Euander de filio suo ait*, spes et solatia nostri. *Si versus hic abesset, non satis apte cohaerere mihi viderentur sequentia, minime vero caussalis conjunctio* namque, *qua connectitur explicatio amoris Cycni, quo Phaethonta deperiit, et mutatae formae. Versum si tollas, sententiae hiatum statim deprehendes. Ut autem vulgo leguntur haec verba* crimen amor vestrum, *nihil inde erui potest, nisi foedum et absurdum.*

220. Alma Cybebe. *Sic Med. cod. unde a Marquardo Gudio monitus optimam lectionem restituit Heinsius. Vide Gudii notam*

ad Phaedrum III. 20. et miraberis nostrorum hominum imperitiam et temeritatem. Duas Virgilii editiones ad manum habeo Parisiis excusas, alteram anno hujus saeculi XLV, alteram anno LXVII. Utraque, tamquam si nec Gudius umquam ullus, nec Heinsius exstitisset, foedam mendam servat alma Cybele. *Eadem, ut infinitis aliis, contaminata est pretiosa illa editio Jo. Baskerville anni LVII. quam non unius assis faciat, quicumque in Virgilio aliud quaesierit quam chartae et typorum nitorem. Scilicet editiones illas curarunt homines graecarum literarum rudes, quarum absque peritia Virgilium nec interpretari, nec edere, vix quidem intelligere licet. Graecum nomen est* Κυβέλη, *media semper correpta. Nullibi exstat* Κυβήλη, *quod somniavit Barnesius ad Euripidis Bacchas 79. nec ullum exemplum est geminatae liquidae* Κυβέλλη, *quod aliorum somnium est. At eadem magna deûm Mater alio nomine, origine quam sono magis diverso, appellabatur* Κυβήβη. *Venustum est Anacreontis odarion hoc initio:*

οἱ μὲν καλὴν Κυβήβην
τὸν ἡμίθηλυν Ἄττιν
ἐν οὔρεσιν βοῶσαν
λέγουσιν ἐκμανῆναι.

Tam tritum est Graecis hoc nomen Latinisque, ut, etiamsi nullus addixisset codex, facile et tuto reddi Virgilio potuisset.

277. *Post hunc versum vulgo huc retractus legitur e libro IX. versus 125.*

619. Ornavit. *Verbum est hac in re proprium. Minus bene vulgo* oneravit. *Facilis ab uno ad alterum lapsus, quod praeter alia ostendunt enotatae varietates ad v. 557. Vide Jo. Schraderi Emendationes p. 151.*

662. *Hic et sequens versus loco suo moti omnem pervertebant narrationem, cujus nunc apte cohaerent membra, postquam pars ista in suam sedem reposita fuit. Alterum similis trajectionis paullo infra recurrit exemplum.*

695. Inmota manet. *Sic liquido membr. nostrae.*

790. Tuaque optuma facta. *Alia laudatur e Servio lectio, quam Med. cod. exhibet a secunda manu;* tuaque, optume, facta. *Viris eam doctissimis probari miror. Cur enim in brevi hac ad Lausum apostrophe bis eum compellaret Poëta,* optume, *et mox* juvenis memorande ? *Praestat meo sensu :* Non equidem tua optuma facta, nec te, juvenis memorande, silebo: *ut nomen utrumque suo ornetur epitheto.*

795. Prorupit. *Sic membr. nostrae.*

823. Subiit. *Et hoc quoque in membr. nostris.*

870. Imo in corde. *Sic hoc loco legendum multis codd. auctoribus, et membr. etiam nostris. Irrepsit in alios codd.* uno *e libri XII. v.* 667. *ubi propter oppositionem multorum motuum, quibus simul concitatur perturbaturque Turni animus, praeferri meruit. Ex eodem libri XII. loco huc retractus fuit versus, quem sola amoris mentio, a Mezentio alieni, inepte insertum fuisse ostendit. Praeterea abest ab optimis codicibus.*

881. Volatque. *Sic etiam membr. nostrae.*

XI. 21. Segnisve. *Sic Mediceus a prima manu; quod melius est quam* Segnisque.

82. Sparsurus. *Sic etiam membr. nostrae cum Mediceo et antiquioribus fere omnibus; recte. Confer X.* 519.

150. Procubuit. *Sic membr. nostrae cum Mediceo.*

172. *Virgilio non satisfactum, quod versus hic longe insulsissimus diversis typis excusus fuerit; prorsus expungi debebat.*

181. *Huic versui alium subjuncturus fuisse videtur Poëta, quo sententiam expleret, quae nunc hiat, quum verbum* perferre *subjecto suo careat. Sed quae sit personae loquentis mens satis perspicuum est. Heynio placet legi :* Sed gnato haec Manis perferre sub imos.

341. Ferebant. *Sic membr. nostrae.*

359. Regi patriaeque. *Legendum videtur* regi patrique, *seu potius* regique patrique. *Prorsus aliena est* patriae *mentio: quod jam ostendit Heynius.*

425. Variusque labor. *Sic membr. nostrae. Lectionem veterum Grammaticorum auctoritate firmatam nollem cum deteriore mutasset Heinsius.*

534. Tristis. *Sic membr. nostrae. Accusativus est pluralis.*

543. Casmilae. *Sic membr. nostrae : quae sincera scriptura esse videtur ; nisi potius scripserit Poëta* Cadmilae. *Ea enim forma est cognati nominis apud scholiastam Apollonii Rhodii ab Heynio laudatum :* οἱ δὲ προστιθέασι καὶ τέταρτον Καδμῖλον. ἔστι δ᾽ οὗτος ὁ Ἑρμῆς. *Sic in Regio Codice scriptum ; ut apud Lycophronem v.* 162. *Mercurius* Καδμίλος *appellatur. Qui plura de hoc nomine scire voluerit, adeat libellum Tob. Gutberleth de Mysteriis Deorum Cabirorum.*

569. Pastorum solis. *Importune inserta copula eximenda fuisset, etiamsi omnes eam adgnoscerent libri.*

570. Hîc natam. *Sic membr. nostrae, recte : id est in montibus. Alii libri, quos Heinsius sequi maluit, dant* hinc. *Adverbia illa perpetuo commutantur. Supra v.* 454. hinc *praetulimus, ubi editum erat* hîc.

606. Protendunt. *Sic membr. nostrae, ut Heinsius ediderat.*

631. Totas. *Heinsius, meo judicio, male,* totasque. *Veterem lectionem revocavi, quam firmant membr. nostrae.*

700. Appenninicolae. *Scripturam Med. codicis et membr. nostrarum exhibui. Prima in* Apenninus *brevis est, ut in* Alecto.

826. Troianos arceat. *Sic membr. nostrae absque copula, recte. Eaedem* urbe. *Exquisitior lectio* urbi *praeferri debuit.*

835. Tyrrhenique duces. *Sic membr. nostrae.*

844. Gestasse. *Sic membr. nostrae, in quibus, ut in Mediceo,* sagittas.

857. *Perperam, si quid video, hic locus et scriptus et distinctus erat, quo minus miror a nemine sententiam expediri potuisse. Sic eum exhibent Heinsii et Burmanni editiones :*

Huc periture veni : capias ut digna Camillae
Praemia. tune etiam telis moriere Dianae?

Menda est in tune: *scriptum oportuit* tuque. *Planus est sensus, nec eget interprete.*

892. *Verba uncis inclusa ineptus sartor adsuit. Ne suspicari quidem fas est a Virgilio relicta ea fuisse.*

XII. 66. Calefacta per ora. *Sic quoque membr. nostrae, ut antiqui omnes. Pauciorum quorumdam lectio* per ossa *ex librarii errore orta videtur. Quis enim dixerit umquam ruborem ad ossa meare?*

79. Et Rutuli. *Sic membr. nostrae.*

81. Rapidus. *Vulgo* rapidusque. *Copula est a mala manu.*

120. Velati limo. *Virgiliana est haec lectio, quam docte adseruit Heynius.*

218. *Verba uncis inclusa aliena sunt, imperfecti versus ineptum supplementum.*

231. Hi sunt. *Alii libri* hîc sunt. *Solae membr. nostrae diversam lectionem exhibent, quae utraque melior videri possit,* adsunt.

308. Cruore. *Sic membr. nostrae. Libri aliquot*, cerebro.

317. Debent haec jam mihi sacra. *Hic ordo vocum in membr. nostris, concinnior sane eo quo eos exhibuit Heinsius.*

344. *Post hunc versum destituit nos Argentinensis codex, cujus ultima folia interciderunt.*

361. Fortemque Cloanthum. *Ex uno codice enotata haec lectio praeferri debuit vulgatae, ut IV.* 286.

611. *Post hunc versum vulgo leguntur male huc retracti versus libri XI.* 471. 472.

788. Adsistunt contra certamine. *Vel sic legendum, vel* in certamina. *Heinsii lectio* adsistunt contra certamina *nauci non est.*

ARGENTORATI

IN OFFICINA FRANC. GEORGII LEVRAULT,

typis caelatis a chalcographo nuper in civitatem adscito Claud. Jacob.

Die 26 Martii MDCCLXXXV.